وطن دوست انقلابي راھ روشن ڪندڙ مشعل

ماھوار

حيدرآباد

ڪاپڙي

آڪٽوبر 2021ع

اجوڪي سنڌ

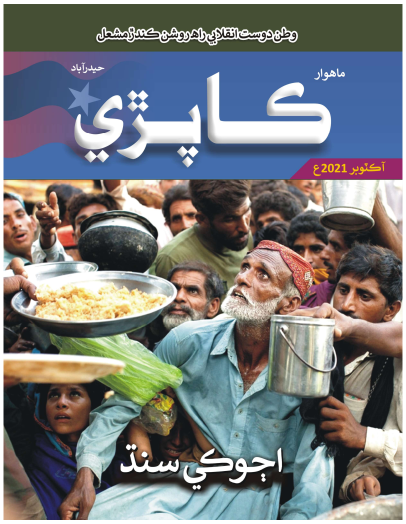

ايڊيٽوريل بورڊ:

- عبدالقادر رانٽو
- نور احمد ڪاتيار
- اسماعيل خاصخيلي
- اظهار دائودپوٽو

مئنيجر مارڪيٽنگ:

- محبوب ”رُڪ“ راهوجو
  03366892834
  03069361539

ڪمپوزنگ:

- حميد انقلابي
- ڪاشف ملاح

لي آئوٽ ۽ ٽائيٽل:

- محمد امين سولنگي

ايڊريس:

ماهوار ”ڪاپڙي“ ڊي 10 پليجو هائوس،
پرنس ٽائون، قاسم آباد، حيدرآباد

اي ميل ايڊريس:
monthlykapri2021@gmail.com

هي پرچو پبلشر گل حسن ڪيڙاني
سردار پرنٽنگ پريس تان ڇپائي پڌرو ڪيو.

قيمت 60 روپيا

سِنْاءُ

تخليقات

سچو پچو مُڙس ماڻهو کهڙو ٿيندو آهي؟ 3
رسول بخش پليجو

افغانستان

ڇا آمريڪا يونيڪول ڪمپني جي ڪري افغانستان کي تباهه ڪيو؟ 9
اسماعيل خاصخيلي

چين

آڪس (Aukus) چين جي لاءِ نہ آسيان جي لاءِ خطرو 11
گلوبل ٽائيم

سنڌ

سنڌ جي وسيلن تي لڳندڙ ڌاڙن جو مختصر احوال 12
لال جروار

هندستان

هندوستان ۾ هلندڙ هارين جي جدوجهد تي هڪ نظر 14
ڊاڪٽر دلدار لغاري

طالبان

افغان طالبان جي اندروني صورتحال تي هڪ نظر 17
گوگلي نيوز
ويٽنامي ڪميونسٽ پارٽيءَ جي قومي ڪانگريس 18

جدليات

جدلياتي ماديت جي فلسفي جو اپياس ؟ 19
فاروق ٻرڙو

تاريخ

سنڌ، پاڪستان ۾ ڪيئن ۽ ڇو شامل ٿي؟ 21
اياز علي

تاريخي خط

ريڊ انڊين جي سردار سيلٽ جو آمريڪي صدر کي خط 28
سنڌيڪار: محبوب رُ ڪ راهوجو

عيسائيت

رومي سلطنت ۾ عيسائيت 28
رپورٽ ڪارنر 35
سائنس: خلا ۾ سياحت جا موقعا 36

ايڊيٽوريل

گذريل مهيني لکين نوجوانن، ڪروڙين روپيا فارمن تي خرچ ڪري 97 سيڪڙو پاڻ کي فيل ڪرائي، هاڻ پنهنجو پاڻ کي ڏوهاري محسوس پيا ڪن ۽ جيڪي چند پاس ٿيا آهن اهي ٻانهون کولي، سينا تاڻي پيا هلن ۽ چون پيا ته محنت ڪريوها ته پاس ٿي ويوها.

سنڌ جي اندر نوجوان بيروزگار آهن، جڏهن به ڪي نوڪرين جا اشتهار اچن ٿا ته هڪ نوڪريءَ تي هزارين نوجوان اپلاءِ ڪن ٿا. ٽيسٽ وٺندڙ ادارا به چڱو خاص ناڻو ڪمائيندڙ انڊسٽري ٿي پيا آهن. ٽيسٽ جا ادارا منافعه بخش ڪاروبار ٿي پيا آهن.

آيل تفصيل موجب PST جي نوڪرين لاءِ ٿيندڙ ٽيسٽ ۾ هڪ لک 83 هزار اميدوارن حصو ورتو جنهن مان پاس ٿيندڙ جو سيڪڙو 6.1 آهي. 11230 اميدوار پاس ٿيا ۽ جڏهن ته فيل ٿيلن جو تعداد هڪ لک 71 هزار کان مٿي آهي. جي ايس ٽي جي ٽيسٽ ۾ هڪ سيڪڙو به اميدوار پاس نه ٿي سگهيا آهن. پاس ٿيلن جو تعداد 1357 آهي، جڏهن ته جي ايس ٽي جي اميدوارن جو تعداد لڳ ڀڳ پوڻا ٻه لک اميدوار هئا. جي ايس ٽي ٽيسٽ ۾ پاس ٿيندڙن جو سيڪڙو سي ايس ايس جو امتحان پاس ڪندڙن جي سيڪڙو جي چوٿي کان به گهٽ آهي.

سنڌ جي اندر ڪجهه مهينا اڳ ليڪچرارن جي امتحانن وقت اهي ڳالهيون عام ٻڌڻ ۾ آيون ته ٽيسٽ کي پاس ڪرڻ جو اگهه 7 کان 9 لک آهي. جڏهن ته انٽرويو جو اگهه 15 لک آهي.

ٻي طرف گذريل ڪيترن ئي سالن کان تعليمي بورڊن ۾ اي ون ۽ اي گريڊ جي وڪري جا چوٻول عام جام هئا.

سنڌ جي هر اداري ۾ ڪرپشن ماضي جي سڀني دورن جي رڪارڊ کي ٽوڙي ڇڏيو آهي.

مٿين صورتحال کي غور سان ڏٺو ويندو ته صورتحال ابتڙ نظر ايندي، هڪ طرف ڪرپشن جي بازار گرم آهي، ٻي طرف سنڌ حڪومت پنهنجي پاڻ کي شفاف ايماندار قابلت ۽ ميرٽ لاءِ سر جي بازي لڳائيندڙ پيش ڪري ٿي.

اصل ۾ پوئين ڳالهه پهرين ڳالهه سان لاڳاپيل آهي، هي ٽيسٽون آءِ بي اي سکر ڊپارٽمينٽ ورتيون آهن، جڏهن ته ٽيسٽ جا قائدا ۽ قانون سنڌ حڪومت طئه ڪري آءِ بي اي سکر کي ڏنا آهن ۽ پاسنگ مارڪس ڪيتريون آهن ۽ ان جو طريقه ڪار ڇا آهي اهو به سنڌ حڪومت جوڙيو آهي.

پي ايس ٽي ۽ جي ايس ٽي جي ٽيسٽن بابت اڳئي معاملا اعليٰ عدالتن تائين پهتل آهن. ڪافي ڪيسن ۾ سنڌ هاءِ ڪورٽ سرڪاري اداري جي ڪرپشن کي ڏسي، آءِ بي اي سکر ڇتاپيتي جون ٽيسٽون ڪرائي ،اهڙيون سفارشون ڏيئي چڪي آهي. سنڌ حڪومت اهڙا قائدا جوڙيا آهن جو آءِ بي اي سکر جي ٽيسٽ جي نالي ۾ ڪروڙين روپيه ڪمائجن ته ٻئي طرف هزارين نوڪريون بچائي وٺجن، مستقبل ۾ انهن نوڪرين مان به اربين روپيا ڪرپشن جي ذريعي ڪمائي سگهجن.

پي ايس ٽي ۽ جي ايس ٽي ۾ آئي بي اي ذريعي ڀرتيون ڪرڻ جو سنڌ حڪومت جيئن ئي اعلان ڪيو ته ان مهل ئي وزير اعليٰ سنڌ جي ماتحت سنڌ جي سمورين يونيورسٽين سرٽيفڪيٽن جي مد ۾ سئو سيڪڙو کان به وڌيڪ فيون وڌائي بيروزگار شاگردن کان ڦرلٽ ڪري سندن رت چوسڻ شروع ڪيو.سنڌ حڪومت سنڌ جي تعليم لاءِ ڪيتري سنجيده آهي ان جو اندازو سنڌ جي پرائمري اسڪولن مان لڳائي سگهجي ٿو. گذريل تيرنهن سال جي حڪومت باوجود سنڌ جي پرائمري اسڪولن ۾ فرنيچر نه آهي ٻار پٽ تي ويٺل نظر اچن ٿا، نه اسڪول پڪو آهي نه بجلي، نه واشروم جو ته سوال ئي نه ٿو پيدا ٿيئي. ڪيترائي اسڪول بند آهن.

ڪجهه اسڪولن ۾ ٻار کان وڌيڪ استاد آهن، جڏهن ته ڪافي اسڪولن ۾ هڪ استاد وٽ ڪ سئو کان وڌيڪ ٻار آهن. ڪيترائي اسڪول هڪ ڪلاس روم تحت هلن ٿا. اسين سمجهون ٿا ته پي ايس ٽي ۽ جي ايس ٽي جي ٽيسٽن جي نالي ۾ ميرٽ جو رچايل ڊرامون سنڌ جي بدترين تعليمي صورتحال مٿان پردو وجهڻ آهي ۽ مستقبل ۾ نوڪرين کي پئسن عيوض کپائڻ جي سازش آهي.

ادارو

سچو پچو مڙس ماڻهو ڪهڙو ٿيندو آهي؟

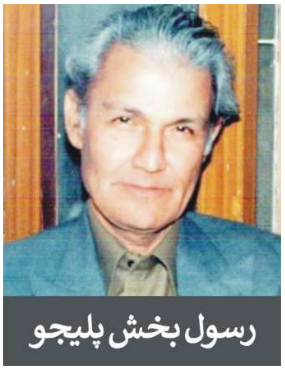

رسول بخش پليجو

بهترين انسان ڪهڙو هئڻ گهرجي ۽ ان کي ڇا سڏڻ گهرجي؟ اهڙن ماڻهن لاءِ تاريخ ۾ مختلف ماڻهن مختلف نالا استعمال ڪيا آهن. جرمن ڏاهي گوئٽي اهڙي ماڻهوءَ کي سپرمين يا برتر ماڻهو سڏيو آهي. اقبال ڪيس مردِ مومن سڏيو آهي. انگريزن ان کي جينٽل مين يا شريف انسان سڏيو آهي. اسين سنڌي اهڙي ماڻهوءَ کي مڙس ماڻهو سڏيندا آهيون.

مڙس ماڻهو لفظ جون گهڻيون معنائون آهن. سنڌيءَ ۾ مڙس ماڻهو جي مڙسيءَ جو تصور البته نهايت سادو، نهايت محدود آهي. ويڙهه جي فن بابت اسان جي ڄاڻ ۽ نظريو ٻاراڻي سطح مطابق نهايت هيناهين درجي جو ۽ پوئتي پيل آهي. ڪو سخي آهي، ڪو درگذر ۽ لانگهو ڪرڻ وارو آهي، ڪو مهل ڪرڻ وارو آهي ته ان کي مڙس ماڻهو سڏيندا آهن. ٻيو مڙس ماڻهو ان کي چوندا آهن جيڪو جسماني طرح بهادر هجي، اڪيلي سر گهڻن ماڻهن جي سامهون هليو وڃي، هٿيار هٿ ۾ نه هجي ۽ هٿيار واري ماڻهوءَ سان مقابلو ڪرڻو پئجي وڃي ته سامهون هليو وڃجي، پوئتي لوٽو نه هٽجي، ايتري قدر جو گهران وڃي هٿيار ڪڍڻ لاءِ به پوئتي نه ورجي. آخري حد اها ته پنهنجو بچاءُ به نه ڪجي، مورچن کي به استعمال نه ڪجي، ويڙهه جا فن به استعمال نه ڪجن. لطيف جهڙو ماڻهو به مڙسيءَ جي ان سطح جي تصور کان متاثر ٿيڻ بنا رهي نه سگهيو:

کلي وير ڪٽڪ ۾، پاکر جو پائي،
اڄان ان کي جيئڻ جو، آسانگو آهي،
سورهيه سو چائي، جو رڳوئي رڻ گهري.
(شاهه)

دنيا جي اڳتي وڌيل ۽ مهذب سماجن ۾ مڙسيءَ جو تصور، اسان واري مڙس ماڻهو جي تصور کان تمام گهڻو وڌيڪ وسيع، وڌيڪ نفيس ۽ وڌيڪ اعليٰ سطح جو آهي. اهو مڙس ماڻهوءَ جو تصور جيڪو مڙسيءَ جي ٻين علمي، فڪري، نظرياتي ۽ سائنسي نقطهء نظر کان مڙس ماڻهو ان کي چوڻ جڳائي، جنهن ماڻهوءَ ۾ ٻين خاصيتن سان گڏ هڪڙي لازمي خاصيت اها به هجي ته هو جيڪي علمي، فڪري، نظرياتي ۽ سائنسي ڳالهيون بلڪل صحيح ۽ درست سمجهندو رهيو هجي، انهن بابت سندس ڪو بدترين دشمن به ڪيس اهو سمجهائي قائل ڪرڻ جي ڪوشش ڪري ته اهي ڳالهيون بلڪل غلط آهن، ته پوءِ ان حالت ۾ مڙس ماڻهو اهو آهي جيڪو ڦڏو ڪري دل ۾ ايئن نه چوي ته دشمن آهي، هن جي ڳالهه ڪا مڃبي ڇا؟ اڳلي جي دشمني ۽ امڪاني بدنيتيءَ واري ڳالهه کي چڱيءَ طرح سمجهندي ۽ انهيءَ کي قطعي پاسيرو رکي، حقيقتن تي ويچار ڪري ۽ جي پوءِ ايمانداريءَ سان ان نتيجي تي پهچي ته هو صحيح ٿو چوي ته پوءِ صاف ۽ چٽو اعلان ڪري ته. ”تنهنجي ڳالهه صحيح، منهنجي ڳالهه غلط.“ پوءِ پلي ڪٽي سڄو جهان مٿس ان سچي ڳالهه قبول ڪرڻ ڪري کلڻ لڳي، علمي ۽ فڪري مڙسيءَ جي بلنديءَ هيءَ چئبي ته جيڪڏهن ڪنهن ماڻهوءَ کي مرڻ کان هڪڙي به گهڙي اڳ ۾ اها ڳالهه سمجهه ۾ اچي وڃي ته ”مون سڄي عمر جيڪي ڳالهيون صحيح سمجهيون ٿي، سي سڀ غلط هيون ۽ جن شين يا ڪمن لاءِ مون پنهنجي سڄي زندگي وقف ڪري ڇڏي، سي بلڪل بيڪار، بي معنيٰ يا نقصانڪار هيون“ ته ان آخري گهڙيءَ مهل سيني جي اڳيان ايئن چوڻ ۾ ڪابه هٻڪ محسوس نه ڪري ته ”مون جيڪا سڄي زندگي گهاري ڇڏي سا الف کان وٺي ي تائين سڄي غلط، بيڪار ۽ نقصانڪار هئي.“

اصول هي طئي ٿيو ته وس آهر غلطي ڪرڻ کان بچڻ جي بهترين ڪوشش ڪرڻ کان پوءِ به غلطي ڪري وجهڻ ۾ ڪو عيب ڪونهي. اهڙيون غلطيون حقيقت جي ادراڪ جي منزل طرف سفر ۾ ڄاڻ ۽ سمجهه جو رستو صاف ڪن ٿيون ۽ ان ڪري مثبت ۽ تخليقي عمل آهن. عيب آهي پنهنجي اڳين گهڻين صحيح ڳالهين ۽ غلطين نه ڪرڻ جي احساس ۽ انا وچان، پنهنجي غلط هجڻ جي امڪان کي ئي خارج ڪري ڇڏڻ ۽ ان امڪان تي ايمانداريءَ سان جاچ ڪرڻ ۽ ان غلطيءَ جي نشاندهي ڪندڙ حقيقتن تي ويچار ڪرڻ کان پڙ ڪڍي ويهڻ. اسان وٽ مڙسيءَ جو ضد پاڙيائي ڇيو ويندو آهي. ذهن اٿ ئي پهر پنهنجي غلط هجڻ جي امڪانن ۽ ثابتين بابت ڪليو نه رکڻ ۽ ان تي ”نه“ جا نَوَ ڪوٽ چاڙهي ڇڏڻ علمي ۽ عقلي نامردي آهي ۽ پنهنجي غلطي محسوس ڪري، ان کان هڪدم جند نه ڇڏائڻ، ان ڳالهه کان لنوائڻ ۽ ان کي نه مڃڻ ۽ ان کي ڇهڻو رهڻ ذهني ۽ فڪري پاڙيائي آهي. ماڻهو رڳو اهي شيون ۽ ڳالهيون نه ٻڌي ۽ معلوم ڪري، جيڪي ڪيس وڻن،

فقط انهن ماڻهن سان نه ملي، جن سان ملي ڪيس خوشي ٿئي ۽ فقط اهي ڪتاب نه پڙهي جن ڏانهن سندس اڳئي لاڙو هجي. فڪري ۽ ذهني طرح مڙس ماڻهو اهو آهي جيڪو سندس اعليٰ مقصدن لاءِ جيڪي به ڳالهيون ۽ ڪم ضروري هجن، اهي سڀ ڪري، ڀلي ڪٽي اهي ڪيس وڻن يا نه وڻن. بلڪ جيڪي ڪيس سخت ۾ سخت نه وڻن، اهي ته سڀ کان پهريائين ڪرڻ جي پوري پوري ڪوشش ڪري ۽ ان لاءِ جلد کان جلد شروعات ڪري ڇڏي. علمي ۽ فڪري مڙس ماڻهو پنهنجي ذهن کي سدائين ڏکيا ڪم ڏيندو، ورزش ڪرائيندو، ان تجربي ۽ ورزش سبب پنهنجي علمي ۽ ذهني لياقت ۽ پهچ سدائين تازي تواني رکندو ۽ پنهنجي علمي ۽ فڪري ذوق، پسند ۽ سهپ جو دائرو روز ذرو ذرو ڪري وڌائيندو رهندو.

اهڙيءَ طرح علمي ۽ فڪري مڙس ماڻهوءَ جي آزمائش، ضروري ۽ لازمي معاملن ۾ بوريت، اڻ وڻندڙ ۽ بظاهر برداشت جي سگهه جي جواب ڏيڻ جي حالتن سان سخت ۽ اٽانگو مقابلو ڪندو ۽ انهن تي فتح پائيندو رهڻ آهي. علمي، ذهني ۽ فڪري مڙس ماڻهو، پنهنجي علمي ۽ فڪري مقصد ۽ پنهنجي وچان ٽڪ، بوريت، ناپسنديدگيءَ ۽ ڪوڙاڻ جون ديوارون ڊاهي، پنهنجي ڄاڻ، سمجهه، شعور ۽ عمل کي وڌيڪ گهرو ڪري ٿو. پڙهڻ جي معاملي ۾ هو ڪڏهن به پاڻ کي رڳو من پسند ڳالهين، موضوعن، ڪتابن ۽ لکندڙن تائين محدود نه رکندو آهي. علمي ۽ فڪري، نظرياتي ۽ سائنسي مڙس ماڻهو پاڻ کي تاريخ ۽ ماحول کان مليل خانداني، نسلي، علائقائي، قومي، طبقاتي، مذهبي ۽ نظرياتي تنگ نظريءَ ۽ تعصب جي زنجيرن کان آزاد ڪرڻ لاءِ هر وقت ويڙهه ۽ جاکوڙ ڪندو رهندو آهي ۽ زندگيءَ جي آخري پل تائين اها جاکوڙ ۽ ويڙهه ترڪ نه ڪندو آهي.

جان جان هئي جيئري، ورچي نه ويٺي.
(شاهه)

اسين سنڌي هجون يا غير سنڌي هجون، مسلمان هجون يا عيسائي، ڪارا هجون يا گورا يا ريڊ انڊين پاڪستان جا رهاڪو هجون يا وچ آفريڪا يا ڏکڻ آمريڪا جا، اسان کي پنهنجي ماءُ جي هنج، پنهنجي گهر، پنهنجي ڳوٺ، پنهنجي قبيلي، پنهنجي وڏن، پنهنجي شهر، پنهنجي ٽر، پنهنجي صوبي، پنهنجي قوم ۽ پنهنجي ملڪ، پنهنجي ثقافت ۽ مذهب جي نالي ۾ جيڪا به ڄاڻ، سمجهه ۽ عقل حاصل ٿئي ٿو، سو لازمي طرح نهايت هڪ طرفو، نهايت محدود ۽ خطرناڪ حد تائين اڻ ڄاڻائين، بي سمجهين بلڪ گمراهين تي ٻڌل ٿئي ٿو. اهو اسان جو يا اسان جي مائٽن جو، اسان جي ثقافت جو ڏوهه ڪونهي. اها تاريخي مجبوري آهي. انسان هڪ هنڌ نه رهيا آهن ۽ نه ئي رهي سگهن ٿا. تاريخي طرح انسان تمام ننڍڙين ننڍڙين ۽ هڪ ٻئي کان پري پري، هڪ ٻئي جي مشاهدي، مطالعي، ڄاڻ، سمجهه ۽ عقل کان بي خبر، اجنبي ۽ ان بابت سخت اڻ ڄاڻائين، بي خبرين، غلط فهمين، نادانين، جهالتن ۽ گمراهين جو شڪار رهيو آهي. ان ڪري هو هزارين سالن کان پاڻ کان سواءِ (پنهنجي گهر، پنهنجي عقيدي، پنهنجي ثقافتي روايتن وغيره کان سواءِ) هر شيءِ ۽ هر ڳالهه کي ڌاريو، اڻ وڻندڙ ۽ ڪراهت جهڙو، واهيات ۽ ناقابلِ برداشت سمجهڻ تي هريل آهي ۽ ٻي ڪنهن ڳالهه جي ڪيس خبر ئي ڪانهي. هن لاءِ جهنگ جا مرون ايترا ڌاريا، ايترا اجنبي ۽ خطرناڪ ناهن جيترا ”ڌاريا“ انسان. سندس خيال، سوچون، عادتون ۽ رهڻيون ڪهڻيون، تهذيب جو سفر، انسان جو انسان خلاف ڌاريائي، تعصب، ڌڪار ۽ ڪراهت جي احساس تي ڏاڪي به ڏاڪي فتح پائيندي رهڻ جو سفر آهي. ان سفر ۾ جيڪو سيني کان اڳ وڌيڪ اڳڀرو آهي، جيڪو وڌ ۾ وڌ پنڌ ڇڏائيندو هلي، سو مڙس ماڻهو آهي.

جڏهن ڳالهيون تمام گهڻيون منجهيل هجن، مخالف ته مخالف، پر دوست به مونجهارن جو شڪار هجن، صحيح ڳالهه غلط پئي لڳندي هجي ۽ غلط ڳالهه صحيح، جڏهن سمورو وايو منڊل مخالف هجي ۽ ”مِني به ماٺ، مُني به ماٺ“ جو وقت هجي، تڏهن ڪنهن به فرد، گروهه، طبقي يا قوم سان وڏو ظلم پيو ٿئي پر ”ڪچي ٿو ته ڪافر ٿو سڏجي“، اهڙي وقت ۾ سموريون حقيقتون ڄاڻندي به ماحول جي خوف کان چپن کي صفا چونو هڻي، پاڻ کي سلامت رکي، بنا ڪنهن به قسم جي سڏي يا اڻ سڏي، ٿوري يا گهڻي حق جي حمايت ڪرڻ جي، رڳو تماشائي ٿي ويهي رهڻ پاڙيائي آهي ۽ اهو سمجهندي حق جو پاسو وٺڻ ته دشمن ته دشمن پر دوست به اصل ڳالهه نه سمجهندا ۽ ماڻهو اڪيلو رهجي ويندو، پر ته به سموري خطا کٽي، ممڪن حد تائين حقي موقف اختيار ڪري، ڳالهه ممڪن حد تائين پڌري ڪري ۽ گهربل عقل ۽ سمجهه سان توڙ تائين مسلسل ڪندو رهڻ، تان جو اها عام ٿي وڃي، مڙسي آهي.

ان وقت ڪنهن وڏي قومي عوامي ڪاز يا مقصد جي ڪاميابيءَ جي لاءِ ڊگهي مدي واري رٿابندي، تياري ۽ جاکوڙ ڪرڻ، جڏهن ان جو ڪنهن کي احساس ئي نه هجي ته اهڙو ڪو محاذ يا مقصد به آهي يا ٿي سگهي ٿو، جڏهن ڪنهن کان شاباس يا داد ملڻ جو ڪو سوال ئي پيدا نه ٿئي، تڏهن ايئن ڪرڻ علمي ۽ فڪري، نظرياتي ۽ انقلابي مڙسي آهي.

مظلوم فرد. گروهه يا طبقي کي خطري ۾ ڏسي، ان وقت ان جي لاءِ سوچڻ ۽ لوچڻ ۽ ماٺ منيءَ ۾ ان لاءِ رٿابندي ڪرڻ، جڏهن خود ڊر ڏڏين کي خطري جو احساس ئي نہ هجي ۽ ساڻن سندن خطري جي ڳالهہ ڪجي تہ هوا ڻ ڄاڻائيءَ وچان مخالفن سان گڏ پنهنجي انهن دوستن تي بيهي دشمنن جي الزامن ۽ بهتانن کان گمراهہ ٿي، دوستن کي دشمن سمجهي، ڪائڻ لهرائڻ لڳي، اهڙي سطح جي خاموش، اڻ ڳايل ۽ اڻ وڄايل مڙسي ان سطح جي مڙسي آهي، جنهن سطح جو ذڪر اڍائي هزار ورهيہ اڳ دنيا ۾ جنگ جي فن جي پهرئين عظيم ماهر چيني جنرل ”سن زو“ پنهنجي جڳ مشهور تصنيف ”جنگ جو فن“ ۾ هنن لفظن ۾ ڪيو آهي، ”وڏا جنهن قسم جي ماڻهوءَ کي چالاڪ ويڙهو سڏيندا هئا، اهڙو ويڙهو اهو ماڻهو آهي، جيڪو نہ رڳو سوڀ حاصل ڪري ٿو پر ڪيس آسانيءَ سان سوڀ حاصل ڪرڻ ۾ ڪمال حاصل آهي. پر اهي سوڀون ڪيس ڏاهپ يا سورهيائيءَ جو ڪوبہ داد نٿيون ڏيارين، ڇوتہ اهي سوڀون انهن حالتن جي مقابلي ۾ حاصل ڪيون آهن، جيڪي حالتون ظاهر ٿيون ئي ناهن ۽ جن جي دنيا کي اڃا ڪابہ خبر ئي ڪانهي. ان ڪري سندس ڏاهپ جو نالو نٿو نڪري، وري ڪيس سورهيہ ۽ دلير سمجهيو وڃي ٿو، ڇوتہ هن جي دليريءَ ۽ دانائيءَ جي ڪري سمورو ڪم ماٺ منيءَ ۾ ٿي وڃي ٿو ۽ (سندس پاران ڪيل) ڪا ظاهري ويڙهہ يا رتوڇاڻ ٿئي ئي نٿي. (جو اها ماڻهن کي نظر اچي ۽ هو ڪيس سورمو سمجهن.)“

علمي ۽ فڪري، نظرياتي ۽ سائنسي مڙس ماڻهو ڪنهن بہ منزل تي مڙساڻي پيش قدمي روڪي، هڪڙي هنڌ بيهي، وڏيڪ جاکوڙ ۽ خطرن کان منهن موڙي، پنهنجي مڙسيءَ جي اڳوڻي موڙيءَ جي گهر ويٺي کُٽي نہ کائيندو. هو پنهنجي مڙسيءَ جي ناموس کي بخيلن وانگر کڏ ۾ پوري، ان جي مٿان نانگ ٿي پهرو نہ ڏيندو ۽ هڪڙي محفوظ سلامتيءَ واري زندگي نہ گهاريندو. هو علم، سمجهہ ۽ سائنس جي شوق، تجسس، ڳولا، آزمائش، خطري ۽ جاکوڙ ۾ غلطين، خوارين ۽ غلطين مان سکڻ ۽ پرائڻ، وري ڪوشش ۽ آزمودا ڪرڻ، وري غلطيون ڪرڻ، وري پرائڻ جي ريت ۽ روايت سدائين قائم رکندو ۽ ڪڏهن بہ ۽ ڪهڙين بہ حالتن ۾ وچان گوهي ڏيئي، پويان پير نہ ڪندو.

سچ توڙي ڪوڙ پنهنجي اصل، نج ۽ نبار حالت ۾ تمام گهٽ نظر ايندو آهي. انهن جا بي انداز روپ ۽ بهروپ هوندا آهن. ڪيترين حالتن ۾ ڪوڙ جي لباس ۾ سچ ڍڪيل هوندو آهي ۽ ان جي ابتڙ ڪوڙ کي سچ جا سورنهن سينگار ڪيل هوندا آهن. مڙس ماڻهو انهن کي هر حال ۾، هر روپ ۾ سڃاڻڻ لاءِ واجهہ وجهندو، جاکوڙون ۽ ويڙهون ڪندو رهندو آهي.

اڪثر ايئن ٿيندو آهي تہ هڪڙي ڪوڙي ڳالهہ جي جاءِ بي ان جي ابتڙ ڪوڙي ڳالهہ والاريندي آهي. اصل حقيقت ۽ سچ انهن ٻنهي جي وچ تي هوندو آهي ۽ انهن ابتڙ ڳالهين ۽ شين مان جُڙيل هوندو آهي. هڪڙيون ڪوڙيون ڳالهيون ماڻهن جي بي سمجهيءَ واري ميڄتا جي ڪري فڪري فيشن جو درجو حاصل ڪري وٺنديون آهن. ڪين ديوين ۽ ديوتائن وانگر پوڄيو ويندو آهي. ڪيترن ئي سچن تي ڪوڙن جي ڪاراٺ مليل هوندي آهي ۽ سندن شڪل ايڏي ڀوائتي ۽ بڇڙي ٽايل هوندي آهي جو انهن کي ويجهو ويندي بہ ماڻهوءَ کي ڊپ لڳندو آهي. سچو مڙس ماڻهو وڏي همت ۽ جاکوڙ سان هر حالت ۾ ۽ هر روپ ۾ سچ ۽ ڪوڙ ٻنهي کي سڃاڻي وٺندو آهي، پلي ڪٽي انهن کي کهڙا بہ ٻهروپ لڪايو ويٺا هجن. عام ماڻهن جي سوچ اڃا ٻالپڻ جي وهيءَ ۾ آهي. ماڻهو سوچڻ، لوچڻ ۽ ذهني جاکوڙ ڪرڻ کان لهرائين ٿا. سورهن آنا صحيح ۽ تز ڳالهہ ڪرڻ لاءِ ذهني جاکوڙ جي ضرورت پوي ٿي. ان ڪري ماڻهو تز صحيح ۽ صاف ڳالهہ ڪرڻ بدران وڏاءَ واريون ۽ گول مول ڳالهيون ڪرڻ وڌيڪ آسان سمجهندا آهن. هو هڪڙي وڏاءَ مان جان ڇڏائيندا آهن تہ وري ٻئي ابتڙ وڏاءَ، ٿوري سچ ۽ گهڻي ڪوڙ جو سهارو وٺندا آهن. ان ڪري دنيا ۾ سوچڻ جي غلط طريقن ۽ انهن ذريعي حاصل ڪيل غلط نتيجن جا انبار لڳا پيا آهن ۽ ماڻهن چؤطرف انهن ۾ گهيريو پيو آهي ۽ حقيقتن کي سمجهڻ جي رستي تي هر هنڌ رڪاوٽون ڪڙيون ٿيون پيون آهن. مثال طور: اسان جي سنڌ ۾ اڳي مذهبي وهم ۽ تعصب وچان سمجهيو ويندو هو تہ مسلمان عام ماڻهو توڙي وڏيرا سڀ سؤ فيصدي سنا، سچا ۽ حق تي آهن ۽ هندو عام ماڻهو توڙي سيٺيون سڀ جا سڀ ۽ سؤ فيصدي ڪوڙا، ڪنا ۽ ناحق تي آهن. وڏي جاکوڙ کان پوءِ جڏهن معلوم ٿيو تہ اها ڳالهہ ڪوڙي آهي تہ ان جي جاءِ تي وري ٻئي ابتڙ وڏاءَ واري ڪوڙ وهم ۽ تعصب جنم ورتو آهي، جيڪو فڪري طرح ماڻهن جي ڪنڌ تي چڙهيو ويٺو آهي ۽ صحيح ڳالهہ سمجهڻ ۽ بيان ڪرڻ نہ ٿو ڏئي. اڄ جو وڏاءُ، وهم ۽ تعصب هي آهي: ”هندو سيٺين سميت سموري جا سمورا اسان جا هندو ڀائر سنڌ جي معاملن ۾ سدائين صحيح سوچ ۽ عمل رکندڙ ۽ سدائين سؤ فيصدي حق تي هئا ۽ مسلمان سدائين سؤ فيصدي ناحق تي هئا ۽ انهن جون سڀ شڪايتون ناجائز هيون ۽ آهن.“

اڳوڻو وڏاءُ هو: ”هندو مسلمان پاڻ ۾ ازل جا ويري آهن.

هڪڙي جي زندگي ٻئي جو موت ۽ ٻئي جي زندگي پهرئين جو موت آهي ۽ انهن جي وچ ۾ ناهہ جي ڪابہ ڳالهہ ڪانهي ۽ ناهہ مان فائدو فقط دشمن کي ٿيندو.“ ان جي ابتڙ هاٺوڪو وڏاءُ ۽ ڪوڙ آهي: ”هندو ۽ مسلمان جي وچ ۾ ڪي بہ اختلاف ۽ جائز شڪايتون هيون ئي ڪونہ. سڀ انگريزن جي حرام پائي هئي!“ ساڳي ڳالهہ نظرياتي سطح تي ٿئي ٿي. اڳوڻو وهم ۽ وڏاءُ هو: ”هر فرد، طبقي ۽ قوم جو پنهنجو پنهنجو قطعي الڳ مزاج ۽ ازلي ۽ ابدي مرتبو آهي. اهو ڪڏهن بہ بدلجي نٿو سگهي. ڪُتي جي پڇ کي ٻارهن مهينا نڙ ۾ رکبو تہ بہ ڏنگي جو ڏنگو ئي رهندو. ڪانوَ جو ٻچو ڪانءُ ٿيندو، هنج ڪونہ ٿيندو. هڪڙا فرد، گروهہ ۽ قومون اصل جا ڪميڻا ۽ ڪريل آهن، ٻيا اصل کان وٺي خانداني، عزت وارا ۽ اشراف آهن. انهن جي وچ ۾ زمين آسمان جو فرق آهي. اهو فرق ڪڏهن بہ ڪونہ مٽبو.“ ان وڏاءَ، ڪوڙ ۽ تعصب جي فڪري بت جي جاءِ وري هن ابتڙ علم دشمن، سائنس دشمن وڏاءَ، ڪوڙ ۽ فڪري بت ورتي آهي: ”انسان سڀ مڪمل طرح هڪجهڙا آهن. انفرادي، گروهي، طبقاتي ۽ قومي فرق ٿيندا ئي ناهن. فردن، گروهن، طبقن ۽ قومن جا مزاج ۽ ڪردار تاريخ ۽ ماحول مطابق بہ نهندا آهن. سڀ آدم جا هڪجهڙا ٻچا آهن. سيني جي نفسيات، سيني جا گڻ اوگڻ هڪجهڙا آهن. انفرادي، گروهي، طبقاتي ۽ قومي گڻ ۽ اوگڻ ٿيندا ئي ناهن. سمورن انسانن جي فطرت ساڳي آهي. انهن ۾ ڪوبہ فرق ڪونهي. جيڪو فرق جي ڳالهہ ڪندو، اهو هٽلر جو پوئلڳ، نازي ۽ فاشسٽ هوندو.“

مطلب ڳالهہ جو تہ شيون يا تہ مڪمل طور تي هڪ ٻئي کان الڳ ۽ ابتڙ آهن يا مڪمل طور تي هڪ جهڙيون ۽ ساڳيون آهن، جيتوڻيڪ ڪيئي ڳالهين ۽ ماڻهن ۾ هڪجهڙايون بہ هونديون آهن ۽ فرق ۽ تضاد بہ هوندا آهن، جيڪي هزارين سالن جي تاريخي ارتقا ۽ انقلابن جي پيداوار هوندا آهن. انهن فرقن ۽ تضادن کي ڪوشش ڪري هڪ حد تائين وڌائي بہ سگهجي ٿو ۽ گهٽائي بہ سگهجي ٿو پر فقط هڪ حد تائين ۽ ان کان وڌيڪ بلڪل نہ. اهي فرق، تضاد ۽ هڪجهڙايون هڪ حد تائين سدائين رهندا ۽ هڪ تمام وڏي ۾ وڏي تاريخي عرصي تائين سدائين رهندا ۽ هڪ تمام وڏي تاريخي عرصي تائين صفا ختم نہ ٿيندا.

جهالت، انڌي پوڄا ۽ انڌي نفرت ٻڌي حساب سان انتها پسنديءَ جون ڳالهيون ڪن ٿا. علم، عقل ۽ سائنس ليکي چوکي ۽ حساب ڪتاب جي ڳالهہ ڪن ٿا. ”ٻہ ۽ ٻہ چار ٿيون ليکو“، ”هيءَ ڳالهہ هيرا ٽڪا صحيح ۽ هيترا ٽڪا غلط، هيترا ٽڪا چڱي ۽ هيترا ٽڪا خراب.“ دمڙيءَ جو حساب نہ رکبو تہ ڪروڙن جو سچو ليکو غلط ٿي پوندو. سنڌين ۽ اردو ڳالهائيندڙن جي ڳالهہ نڪرندي تہ هڪڙي طرف، ”سنڌي ويچارا سڀ سڀاجهڙا ۽ اشراف، اسان جا وڏيرا بہ سنڌي ثقافت جا علمبردار، پناهگير سڀ مڪار، ڪنا ۽ ڪوچڙا.“ ٻئي طرف چئبو، ”سنڌي سڀ رجعت پرست، وڏيرن جا ايجنٽ. اردو ڳالهائيندڙ مهذب، پڙهيل ڳڙهيل.“ ”ويچارن پناهگيرن جو الائي ڇا ٿيندو؟“ هاڻ وري هر ڪنهن جي اک ۾ ڳوڙهوا! ڇي: ”سنڌي مهاجر جي اتحاد جو الائي ڇا ٿيندو؟ اصل مسئلو آهي ئي اهو ٻيو سڀ ڪوڙ آ.“ مسئلن کي پيش ڪرڻ لاءِ ڪا خاص ٻولي، ڪو خاص انداز گهربل هوندو آهي. علمي ۽ فڪري پاڙيائيءَ جا ڪئين قسم آهن. هڪڙو آهي: ڪنهن اهڙي معاملي ۾، جنهن ۾ ڏرين مان ڪنهن ڏر سان پنهنجائپ يا ڪنهن واسطي جي ڪري سچو موقف اختيار ڪرڻ ڏکيو ٿي پوي ۽ چڱن موچارن ماڻهن، جن جي راءِ کي ماڻهو تمام وڏي اهميت ڏئي، تن جي طرفان غلط فهميءَ جي بنياد تي ۽ مخالفن طرفان بي ايمانيءَ وچان، پاس خاطري ڪرڻ جي الزام جو خطرو هجي ۽ ٻئي طرف جيڪڏهن سچو ۽ صحيح موقف بہ وٺجي، گول مول ڳالهہ ڪجي يا لٽي پٽي ماٺ ڪري رهجي، تہ ماڻهوءَ جي شهرت قائم رهڻ يا اجا بہ وڌڻ جو امڪان هجي، اهڙي حالت ۾ صحيح ڳالهہ ڪرڻ بدران يا گول مول ڳالهيون ڪرڻ يا چپن کي چونو لائي ويهڻ رهڻ.

مثال طور: توهان جي ڪنهن غريب عزيز سان زيادتي ٿي آهي. توهان کي خبر آهي تہ ڏوهہ ٻي ڌر جو آهي، پر چيو ايئن وڃي تہ ڏوهہ توهان جي عزيز جو آهي يا ٻنهي جو هڪ جهڙو ڏوهہ آهي. ان حالت ۾ جيڪڏهن توهان پاس خاطريءَ جي الزام جي پرواهہ نہ ڪري، سچي ڳالهہ چئو ٿا ۽ پنهنجي غريب ۽ مسڪين مائٽ ماڻهوءَ، جنهن جو توهان کي گهڻو لاچار بہ ڪونهي ۽ هن جو ٻيو ڪو ڏٽي ڏوڻي بہ ڪونهي ۽ توهان آسانيءَ سان ان بي واهہ مسڪين کي دٻائي، ماٺ ڪرائي، پنهنجي فراخدليءَ، چڱ مڙسيءَ جي شهرت کي چار چنڊ لڳائي سگهو ٿا، پر پوءِ بہ توهان پنهنجي چڱ مڙسيءَ کي خطري ۾ وجهي، ايماندار ماڻهن جا غلط فهميءَ تي ٻڌل الزام ۽ بي ايمان مخالفن جا بي ايمانيءَ وارا بي واجبي الزام سهي، پنهنجي غريب عزيز جي حقي واجبي حمايت ڪريو ٿا تہ توهان مڙس ماڻهو آهيو، جي نہ، تہ نہ!

ساڳي ڳالهہ پنهنجي قوم جي سلسلي ۾ آهي. پنهنجي عزيز، پنهنجي طبقي، پنهنجي قوم جي ناجائز حمايت ڪرڻ بہ پاڙيائي آهي، تہ جائز حمايت نہ ڪرڻ بہ پاڙيائي آهي. پلن

ماڻهن جي غلط فهمي ۽ برن ماڻهن جي جائز الزامن کان بچڻ لاءِ، پنهنجي روشن خياليءَ جي شهرت کي خطري کان بچائڻ لاءِ، پنهنجي عزيز، طبقي يا قوم جي جائز موقف جي حمايت نه ڪرڻ يا جيتري ڪرڻ گهرجي اوتري نه ڪرڻ ۽ گول مول ڳالهيون ۽ ”يعني، مگر، چونڪ، چنانچہ“ ڪرڻ بہ پاڙيائي آهي. اعليٰ آدرشن، فراخدلي ۽ وسيع نظريءَ جا حوالا ڏيئي، پنهنجي مظلوم ۽ بي زباني ڌر جي طرفداريءَ ۾ بي ايماني ڪري، پاڻ کي اڳلن وٽ سرخرو ڪري، پاڻ کي سٺو ۽ چڱو ماڻهو، روشن خيال، وسيع نظر، ترقي پسند ۽ انسانيت دوست اعليٰ سڏائڻ کان وڏيڪ پاڙيائي ٻي ڪانہ ٿي ٿي سگهي.

جيڪو ماڻهو ڪنهن ڌر جو مڪمل طرفدار سمجهيو وڃي، حالانڪ هو رڳو نالي جو يا هڪ حد تائين يا مشروط طرفدار هجي، سو ان ڪوڙي شهتر جو ناجائز فائدو وٺي، ان ڌر جو نقطہ نظر بيان ڪندي، ان جي حمايت ۾ جيڪي بہ دليل وڏي ڪوجنا ۽ جاکوڙ کان پوءِ حاصل ٿي سگهن، سي گڏ نہ ڪري ۽ پيش نہ ڪري ۽ پنهنجي شهرت ۽ غير جانبداريءَ جي ساک وڌائڻ لاءِ ”پنهنجي“ تي گند ٿڦي ۽ ”پرائي“ کي صابڻ هڻي، کيس سندس سمورين بدمعاشين کان پاڪ صاف ڪري، ”پنهنجي“ کي ڌڪ ڏيئي ”پرائي“ کان پنئي ٺپرائي ۽ انهن جي وچ ۾ ويهي مچون وٺي، لانگ هڻي، پاڻ کي پهلوان سڏائي، سو پڪو پاڙيو آهي.

جيڪو جيڪڏهن ڏسي تہ جي پنهنجي ذاتي نفعي نقصان کي ڏسندس تہ منهنجي سچي ۽ مظلوم ڌر کي نقصان رسندو، تہ پوءِ ڌر کي پلي ڪوبہ پتو نہ پوي، تہ بہ ماٺ مٺيءَ ۾، سواءِ ٻڙڪ ٻاهر ڪڍڻ جي، پنهنجي حق تي بيٺل مظلوم ڌر جي نفعي نقصان خاطر، پنهنجي نفعي نقصان تان هٿ ڪڻي ڇڏي، بلڪ ضروري ٿئي تہ ان کي خطري ۾ وجهي ڇڏي، توڻي جو ان قربانيءَ جو ڪنهن کي بہ احساس ٿيڻ جو امڪان ئي نہ هجي ۽ اٽلو اهو امڪان هجي تہ چالاڪ ۽ قاتل دشمن، ان قربانيءَ کي بہ خود غرضيءَ جو رنگ ڏيندو ۽ ماڻهن جي اٻوجهائي ۽ نادانيءَ سبب انهيءَ ڳالهہ ۾ ڪامياب بہ ٿي ويندو، اهو سڀ ڪجهہ ڏسندي، ڄاڻندي جيڪو مظلوم ڌر جي ڀرپور حمايت ڪري ٿو، سو مڙس آهي.

مڙس ماڻهو اهو، جيڪو پنهنجي مفادن کي پنهنجي پارٽيءَ جي صحيح مفادن خاطر قربان ڪري ڇڏي. ان کان اڳتي مڙس اهو، جيڪو جڏهن ڏسي تہ منهنجي پارٽيءَ جا مفاد منهنجي سچي قوم جي مفادن سان ٽڪر ۾ اچن ٿا ۽ انهن کي ناقابلِ تلافي نقصان پهچائين ٿا، تڏهن پنهنجي پارٽي مفادن کي انهيءَ ٽڪر ۽ قومي نقصان جي تلافي نہ ٿيڻ جوڳي حد تائين قربان ڪري ڇڏي. همت ۽ بهادري، مڙسيءَ جا اهم عنصر آهن. انهن کان سواءِ سچو مڙس ماڻهو ٿيڻ ممڪن ڪونهي.

اسان وٽ همت ۽ بهادريءَ جو تصور بہ نهايت هڪ طرفو، محدود، شروعاتي قسم جو ۽ پوئتي پيل آهي.

دنيا جي ڏاهن انهن تصورن کي گهڻن پاسن کان ڏٺو، سمجهيو ۽ سمجهايو آهي. مثال طور: مشهور فرينچ اديب ۽ ناٽڪ نويس جين انوئل چيو آهي، ”پنهنجي مرڻ جي ڏينهن تائين ڪنهن بہ ماڻهوءَ کي اها پڪ ڪانہ ٿي ٿي سگهي تہ هو پڇاڙيءَ تائين دلير رهندو يا نہ؟“

عظيم ارسطو چيو آهي تہ، ”بهادر ماڻهوءَ کي بزدل ماڻهو هڪڙو انڌ جي گهوڙي تي چڙهيل هر ماڻهو سڏي ٿو ۽ سچ پچ انڌ جي گهوڙي تي چڙهيل ماڻهو وري کيس بزدل ماڻهو سڏي ٿو.“

اسڪاٽليند جو ناول نويس جي. ايم بيئر چوي ٿو ”اصل ڳالهہ آهي بهادري، جي بهادري ويئي تہ سڀ ڪجهہ ويو.“ ساڍا ٽي سئو سال اڳ جي انگريز عالم ۽ اديب ڳالهہ جو هڪڙو ٻيو پاسو ڪنيو آهي، ”موت کي حقارت جي نظر سان ڏسڻ بهادرن جو ڪم آهي، پر جتي زندگي موت کان وڌيڪ ڀيانڪ هجي، اتي سڀ کان سچي بهادري اها ٿئي ٿي تہ ماڻهو اهڙين حالتن ۾ جيئرو رهڻ جي جرئت ڪري.“

جڳ مشهور اعليٰ اسپيني ناول ”دان ڪئگزاٽ“ (اصلي اُچار ڪجهہ ٻيو) جي نامور مصنف سروانتي (اصل اسپيني اُچار ڪو ٻيو) ساڳي ڳالهہ هن نموني ڪئي آهي تہ، ”دليري، هوڙهيائي ۽ بي همتيءَ جي وچ پنڌ تي رهندي آهي.“ سترهين صديءَ جي مشهور انگريزي شاعر جان ڊان اجا ٿئين ڳالهہ ڪئي آهي، ”بهادري، بزدلي ۽ مايوسيءَ جي وچ مان سرجندي آهي.“

دلير ماڻهو اڪثر ڪرا ۽ سخت دل هوندا آهن، پر انگريز دانشور ٿامس ڪارلائل چيو آهي، ”مضبوط دل، قربائتي ۽ ٻاجهاري هوندي آهي. قرب خطري سان گڏ رهندو آهي ۽ ان سخت ماحول ۾ رهڻ ڪري وڌيڪ مقدس ۽ وڌيڪ من موهيندڙ ٿي پوندو آهي.“

آمريڪي اڪابر بنجامن فرئنڪلن چيو آهي، ”جيڪا بهادري انصاف تي ٻڌل ناهي، اها ڪمزور آهي.“ مشهور جرمن ناول نويس هرمن هيس چيو آهي تہ، ”دليري ۽ اعليٰ ڪردار وارا ماڻهو ٻين کي خطرناڪ لڳندا آهن.“ آمريڪي صحافي ۽ ناول نويس هارڊنگ جو چوڻ آهي تہ، ”جي توکي خبر هجي ها تہ تنهنجو دشمن ڪيڏو نہ بزدل آهي، تہ تون جيڪر کيس چماٽ هڻي ڪڍين ها. بهادريءَ جو مطلب آهي دشمن جي ڪمزوريءَ کان واقف هجڻ.“ سترهين صديءَ جي مشهور

فرينچ اديب لارو چيڪو عابد جو چوڻ آهي ته، ”سچي بهادري اها آهي ته ماڻهو جيڪو ڪم ٻين سيني اڳيان ڪري سگهي، اهو اهڙي وقت ڪري، جنهن وقت ٻيو ڪوبه ڏسڻ ۽ داد ڏيڻ وارو نه هجي.“

ساڳئي فرانس ملڪ جي ان ڪان به هڪ صدي اڳ جي داناءَ مانٽين چيو آهي ته، ”بهادري مضبوطيءَ جو نالو آهي. ٽنگن ۽ ٻانهن جي مضبوطيءَ جو نه، پر همتن ۽ روح جي مضبوطيءَ جو.“ عظيم نيپولين چيو آهي، ”دليري محبت وانگر آهي. ان کي پالڻ ۽ نپائڻ لاءِ اميد جي خوراڪ جي ضرورت آهي.“ افلاطون چيو آهي ته، ”دليري هڪڙي قسم جي نجات ۽ ڇوٽڪارو آهي.“ گذريل صديءَ جي آمريڪي شاعر، نقاد ۽ ڪهاڻيڪار ايڊ گرالن پوءِ وري عجيب ڳالهه چئي آهي، ”جيڪو ماڻهو ضرورت مهل بزدل نظر اچڻ کان ڊڄي ٿو يا اهڙو ضروري ڪم نٿو ڪري سگهي، جيڪو ظاهر ۾ بزدليءَ جو ڪم لڳي، سو سچو بهادر ناهي.“

جرمن داناءَ نٽشي چيو آهي ته، ”جڏهن ڪو ماڻهو ڪنهن مايوس ماڻهوءَ کي ڏسي ٿو، تڏهن هو دلير بڻجيو وڃي.“ مشهور جرمن شاعر رنپيئر ماريا رلڪي هڪڙي خط ۾ لکيو آهي، ”اسان کان پس و پيش فقط هن دليريءَ جي تقاضا آهي ته اسين کهڙي به عجيب غريب، کهڙي به اڇرج جهڙي ۽ کهڙي به سمجهه ۾ نه ايندڙ صورتحال کي دليريءَ سان منهن ڏيون.“

آمريڪي اديب فرينس راڊ مين چيو آهي، ”دليري سدائين نغارا وڄائي جلوس ڪڍي ڪانه ايندي آهي. ڏيکاءُ ۽ نمائش جنهن ڪپڙي جا ويس وڳا پائي هلندا آهن، دليري ان ڪپڙي مان ٺهيل نه هوندي آهي.“ ٻئي آمريڪي عظيم شاعر ڪارل سينٽ برگ چيو آهي، ”دليري هڪڙو تحفو آهي، جن وٽ اها هوندي آهي، تن کي ڪڏهن به اهو پتو ڪونه هوندو آهي ته جڏهن ٻي آزمائش ايندي، تڏهن به اها سوڪڙي وٽن هوندي يا نه.“ اٽڪل ٻه هزار ورهيه اڳي رومي اديب ۽ دانشور سينيڪا چيو هو ته، ”جنهن زندگيءَ وٽ مرڻ جي جرئت ناهي، سا غلاميءَ جي برابر آهي.“

سنڌي سياڻا چئي ويا آهن، ”ايمان مهمان آهي.“ ”ڪڏهن من ماڪوڙي، ڪڏهن ڪيهر شينهن.“ ساڳي ڳالهه شيڪسپيئر هنن لفظن ۾ چئي آهي، ”بهادري موقعي مهل آهر لهي ۽ چڙهي ٿي.“ بي مثال برطانوي اديب ۽ دانشور جارج برنارڊشا جو چوڻ آهي ته، ”اها دليري آهي جيڪا زندگيءَ جي خون کي ڪرمزي رنگ جي شان ۽ شوڪت جي بلندين تائين رسائي ٿي.“ تاريخدان ٿيوسي ڊائيٽسيس يونانيءَ چيو هو، ”اهي روح بلاشڪ سڀ کان بهادر روح ليکجڻ جوڳا ۽ احترام ڪرڻ جوڳا آهن، جيڪي زندگيءَ جي سورن ۽ راحتن ٻنهي بابت، صاف ۽ چٽي سمجهه رکندي به، خطري کان منهن نٿا موڙين.“

ساڳي ڳالهه آمريڪي مزيدار ماڻهوءَ جڳ مشهور اديب مارڪ ٽوئن هن يگاني انداز ۾ بيان ڪئي آهي، ”دليري اها ناهي ته ماڻهوءَ کي خوف هجي ئي نه، اصل دليري آهي خوف سان مقابلو ڪرڻ ۽ خوف تي غلبو حاصل ڪرڻ. جيستائين ڪو ساهه وارو ٿورو ٿورو بزدل ناهي، تيستائين ان جي باري ۾ اهو چوڻ ته هو بهادر آهي، اها ڪا سندس تعريف ڪانهي.“ مطلب ڳالهه جو هي آهي ته جيڪو ايترو نادان ۽ ڇسو آهي، جنهن کي خطري جو احساس ئي ڪونهي، اهو جيڪڏهن خطري جي سامهون هليو وڃي ته اها سندس شعوري بهادري نه پر جاهلاڻي هوڙيائي آهي.

کرڙي ڪائي رت، پت نه وڃهي وات ۾،
پڙ ۾ پهلوانن جي، ويڻي پر کي پت،
جنين نيڻ نست، نينهن نه لائي تن سين.
(خليفو نبي بخش)

قول

- ڄاڻ، عمل ذريعي شروع ٿئي ٿي ۽ نظرياتي ڄاڻ جا عملوسيلي حاصل ٿئي ٿي، ان کي وري عمل ڏانهن موٽڻ کپي. (مائوزي تنگ)
- قوم کي آزاد ڪرڻ جي سڀ کان پهرين، لازمي ۽ بنيادي معنيٰ آهي هارين کي آزادي ڏيارڻ. (لي دوئان)

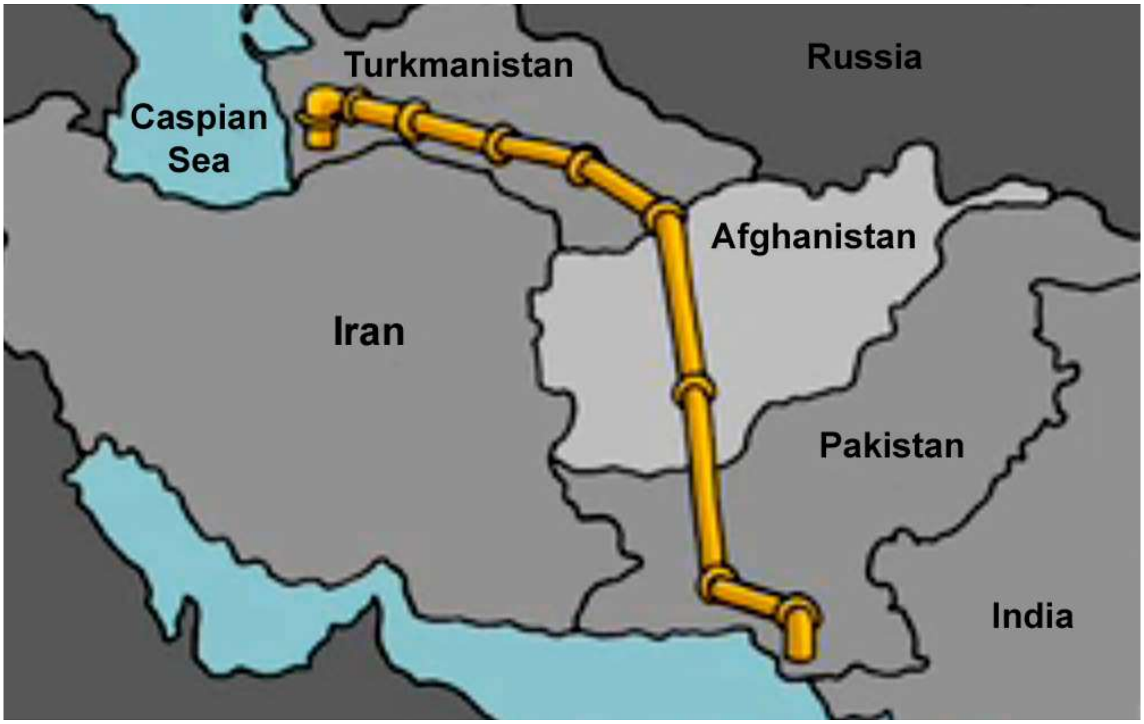

چا آمريڪا يونيڪول ڪمپني جي ڪري افغانستان کي تباهہ ڪيو؟

اسماعيل خاصخيلي

سوويت يونين جي ٽٽڻ کانپوءِ ارجنٽائين جي برِيداس (Bridas) آئل ڪمپني جي چيئرمين ڪارلوس بلگيروني ترڪمانستان ۾ تيل ڪيڍڻ جو ڪم شروع ڪيو. ترڪمانستان افغانستان جو سرحدي ملڪ آهي. ڪمپني جي چيئرمين منصوبو ٺاهيو تہ، ترڪمانستان مان نڪرندڙ تيل پائيپ لائين جي ذريعي افغانستان ۽ پاڪستان مان گذاري عربي سمنڊ ۾ بيٺل آئل ٽينڪرن ذريعي گهٽي يورپ پهچائجي. ٻئي پاسي آمريڪا جي هڪ طاقتور ڪمپني يونيڪول پڻ تيل جي پائيپ لائين افغانستان مان گذارڻ جي خواهش ڏيکاري. بريداس ڪمپني طالبان کان اڳ واري رباني حڪومت سان ۽ افغانستان جي جنگ جُو (War Lords)سان ڳالهيون ڪري افغانستان مان 875 ميلن جي ڊيگهہ واري گئس پائيپ لائين گذارڻ لاءِ 30 سالا معاهدو ڪيو. بلگيروني کي اميد هئي تہ هي پائيپ لائين خطي ۾ امن ۽ خوشحالي آڻيندي. هن دنيا جي ٻين ڪمپنين کي هڪ عالمي ڪنسورشم (ڪمپنين جو اتحاد) ٺاهي ان ۾ ڪم ڪرڻ جي دعوت ڏني، جنهن ۾ يونيڪول کي پڻ دعوت ڏنل هئي. ان تي يونيڪول ڪمپني ڪنسورشيم (ڪمپنين جي اتحاد) ۾ شامل ٿيڻ کان انڪار ڪيو.

(افغانستان مان ٽرانس افغان (Trans Afganistan)پائيپ لائين صرف هڪ واپاري معاملو نہ هو، پر هڪ وسيع جيو اسٽيٽيجڪ (حڪمت عملي) ايجنڊا جو هڪڙو حصو هو. جنهن ۾ مڊل ايسٽ ۽ وچ ايشيا جون اهي رياستون جيڪي سوويت يونين کان آزاد ٿيون هيون، انهن جي سڄي فوجي ۽ معاشي ڪنٽرول سان لاڳاپيل هو.

برزنسڪي پنهنجي ڪتاب The Grand Chess board:American Primacy and Its Geo Strategic "Imperatives" ۾ چوي ٿو تہ "هي خطو عالمي طاقت جو مرڪز آهي."

جيئن 1992ع ۾ يورپ ۽ آمريڪا جي 11 ڪمپنين ڪيسپين سمونڊ جي 50٪ سيڪڙو تيل جي

پيداوار تي قبضو ڪيو. انهن ڪمپنين ۾ يونيڪول (Unical)، آموڪو (Amoco)، ايٽلانٽڪ رچ فيلڊ (Atlonic Rich field)، سيورون (Cevron)، ايڪسان موبل (Exxon_Mobil)، پينز آئل (Pennz Oil)، ٽيڪزاڪو (Texaco) فليپ (Phillip)، ۽ برٽش پيٽروليم (British Petroleam) شامل هيون.

احمد رشيد پنهنجي ڪتاب Taliban: Militant Islam, Oil and Fundamentalism in Central Asia ۾ لکي ٿو ته "آمريڪا جي پاليسي مطابق، آمريڪا جي تيل وارين ڪمپنين هن ريجن تي سڀ کان پهرين چڙهائي ڪئي." هنن ڪمپنين کي آمريڪي اسٽيٽ ڊپارٽمينٽ، سلامتي ڪائونسل، CIA، آمريڪا جي توانائي ۽ واپار جي کاتي جي ڀرپور مدد حاصل هئي. ان ڪم ۾ سڀ کان وڌيڪ جن ماڻهن ڪوششون ڪيون انهن ۾ آموڪو (Amoco) آئل ڪمپني جي صلاح ڪار برزنسڪي (جيڪو افغان سوويت جنگ جو خالق هو) ان کان پوءِ هي همراهه آمريڪي صدر بل ڪلنٽن جو صلاح ڪار ٿيو. ٻيو همراهه هينري ڪسينجر صاحب جيڪو يونيڪول ڪمپني جو صلاحڪار هو. ان کان اڳ هي آمريڪا جو وزير خارجه رهي چڪو هو. ٽيون اليڪزينڊر هيگ، چوٿون ڊڪ چيني هو. پنجون رابرٽ اوڪلي جيڪو يونيڪول ڪمپني جو ايلچي هو. اهو آمريڪا جي بچاءُ ۽ جاسوسي کاتي جو آفيسر پاڪستان ۾ آمريڪا جو سفير، ريگن جي حڪومت ۾ مجاهدين کي فوجي تربيت ڏيندڙ رهي چڪو هو.

ڇهون رچرڊ آرميٽيج يونيڪول ڪمپني جو سابق ملازم، تازو آمريڪا جو ڊپٽي ڊفينس سيڪريٽري هو. هن جا رابطا وچ ايشيا، تاجڪستان، ازبڪستان ۽ ڪرگستان ۾ موجود دهشتگرد تنظيمن سان رهيان آهن.

برداس بمقابله نيو ورلڊ آڊر:

يونيڪول ڪمپني پنهنجو ٺاهيل منصوبو ڪٺي علائقائي ليڊرن وٽ وئي. ان سان گڏ واشنگٽن جي مدد سان هڪ ڪنسورشيم (ڪمپني جو اتحاد) ٺاهيو. جنهن ۾ سعودي شهزادو عبدالله ۽ بادشاهه فهد جي ڪمپني سعودي اربيه ڊيلٽا آئل، ٻئي روسي ڪمپني گاز پروم ۽ ترڪمانستان جي ڪمپني کي پنهنجي اتحاد ۾ شامل ڪيو. يونيڪول ڪمپني کي ترڪمانستان جي صدر نيازوف ۽ پاڪستان جي وزيراعظم بينظير ڀٽو پنهنجي پنهنجي ملڪ مان پائيپ لائين گذارڻ جي آفر ڏني. ان کان پوءِ ترڪمانستان جي صدر نيازوف آمريڪي دٻاءُ جي ڪري برداس سان ڪيل معاهدو ختم ڪري ڇڏيو. جنهن کان پوءِ برداس ڪمپني عالمي چيمبر آف ڪامرس جي ڪورٽ ۾ ٿي ڪيس داخل ڪيا. اهي ڪيس برداس وارن ڪٿيا ان کان سواءِ برداس ڪمپني ٽيڪساس شهر جي ڪورٽ ۾ يونيڪول ڪمپني جي خلاف سازش، ڌوڪو ڏيڻ ۽ ڪاروبار ۾ مداخلت ڪرڻ جا ڪيس داخل ڪيا. اهي ڪيس 1998ع ۾ ٽيڪساس (آمريڪا) جي عدالت ڊسمس ڪري ڇڏيا.

هاڻي يونيڪول ڪمپني جي اتحاد لاءِ گهڻو رستو صاف ٿي ويو. هن جي منصوبي مطابق ترڪمانستان مان تيل ۽ گئس پائيپ لائين جي ذريعي ڪٺي افغانستان مان گذاري پاڪستان مان ٿيندي عربي سمنڊ تائين پهچائڻ هو. يونيڪول وارن ترڪمانستان ۽ پاڪستان سان معاهدا ڪري ڇڏيا. پر افغانستان ۾ موجود طالبان حڪومت جو معاهدو برداس ڪمپني سان ٿيل هو.

يونيڪول ڪمپني طالبان حڪومت کي آڇ ڪئي ته پائيپ لائين جي حفاظت لاءِ جنگ جُو (War lords) جي ڪائونسل ٺاهي وڃي. ڪمپني انهن کي معاوضو ڏيندي. ڪابل کان قنڌار لاءِ موبائل نيٽ ورڪ ٺاهي ڏيندي، قنڌار کي نئين سر تعمير ڪرڻ لاءِ امداد ڏيندي. ان کان سواءِ USAID جي طرفان تعليم تي خرچ لاءِ طالبان کي مالي مدد ڪندي.

1996ع جي شروع ۾ يونيڪول ڪمپني جا اعليٰ عملدار ازبيڪ ليڊر رشيد دوستم سان ڳالهيون ڪيون ته جيئن پائيپ لائين کي ناردن الائينس واري علائقن مان گذاريو وڃي.

ٻئي پاسي يونيڪول جي انهي منصوبي کي ناڪام ڪرڻ لاءِ برداس ڪمپني وارن هڪ سعودي تيل ڪمپني ننگارچو (Ningarcho) سان اتحاد ڪيو. ان سعودي ڪمپني جو مالڪ پرنس ترڪي الفيصل جيڪو سعودي عرب جي جاسوسي جي کاتي جو سربراهه هو. ترڪي الفيصل اوساما بن لادن جو گُرو هو. احمد رشيد جي چوڻ مطابق يونيڪول ۽ برداس جي وچ وارو مقابلو دراصل سعودي بادشاهن جي فيملي جي اندر پهچي ويو. انهي ڇڪتاڻ دوران يونيڪول وارا سمجهي ويا ته طالبان اسان جي ڪم ۾ رڪاوٽ آهي. 1998ع ۾ اوساما بن لادن مغرب جي خلاف هڪ فتوا جاري ڪئي ۽ هدايت ڪئي ته طالبان يونيڪول ڪمپني سان پائيپ لائين جو معاهدو نه ڪن. ان سان يونيڪول جو منصوبو ختم ٿي ويو. ان کانپوءِ به يونيڪول ڪمپني وارا مختلف طريقن سان طالبان حڪومت تي دٻاءُ وجهندا رهيا. فرانس جي هڪ ليکڪ Jean_Charles Bris card پنهنجي هڪ ڪتاب Forbidden Truth: US Taliban secret oil diplomacy. جيڪو 2002ع

۾ ڇپيل آهي، جنهن ۾ هن لکيو آهي تہ فيبروري 2001ع ۾ آمريڪي عملدارن جڏهن طالبان سان ڳالهيون پئي ڪيون، ان وقت هنن چيو تہ پائيپ لائين کي افغانستان مان گذارڻ ڏيندا تہ آمريڪا طالبان جي حڪومت کي تسليم ڪندو. طالبان سان ڳالهين دوران هڪڙي موقعي تي آمريڪي عملدارن طالبان کي چيو تہ " اگر توهان اسان جي آڇ قبول ڪري سون واري ڪارپيٽ تي هلو يا توهان کي بمن جي ڪارپيٽ هيٺان ماري دفن ڪري ڇڏينداسين. ان ڪانپوءِ سڀني دنيا ڏٺو تہ آڪٽوبر 2001ع تي آمريڪا افغانستان تي حملو ڪيو، طالبان جي حڪومت تہ ختم ٿي پر لکين بيگناهہ ماڻهو ماريا ويا. 24 آگسٽ 2021ع جي گلوبل ريسرچ جي هڪ مضمون مطابق افغانستان جي تباهي تي ايندڙ خرچ جي مطابق "صرف جنگ جو خرچ 737 ارب ڊالر آهي." يعني جنگ دوران هر ڪلاڪ ۾ 40 لک ڊالر خرچ پئي ٿيو. هاڻي جاري ڪيل اندازي مطابق هر ڏينهن ۾ 300 ملين ڊالر خرچ پئي ٿيا. اهڙي طرح سان 20 سالن ۾ 2.26 ٽرلين ڊالر آمريڪا جي ٽيڪس ڏيندڙ ماڻهن جا خرچ ڪيا ويا. ان مان فائدو ڪنهن کي ٿيو؟ جواب آهي، آمريڪا جي مليٽري انڊسٽيريل ڪامپليڪس، جنهن ۾ اهي ادارا ۽ ماڻهو شامل آهن، جن هٿيار ۽ فوجي ٽيڪنالاجي وڪي. وڪيلن جي لابين، آمريڪي فوج جا سينيئر آفيسر، سابقہ ڊفينس سيڪريٽريز، وڏيون ڪمپنيون جن ۾ Lockheed Martin، Boeing، Raytheon، Northorp Grumman ۽ General Dyamics شامل آهن." نقصان ڪنهن جو ٿيو؟، سڀني انسانذات جو ٿيو، افغان عوام جو ٿيو، پاڪستان جي عوام جو ٿيو.

آڪس (Aukus) چين جي لاءِ نہ آسيان جي لاءِ خطرو

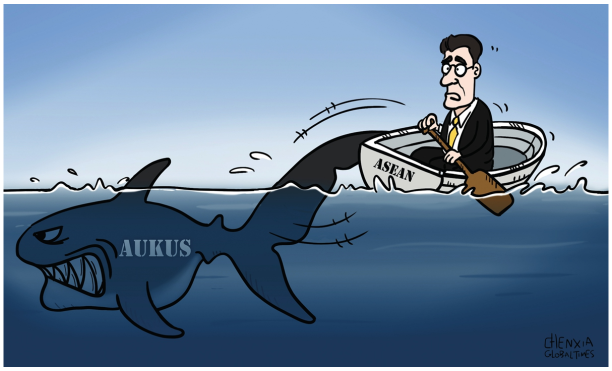

اڄ کان ٻہ سال پهرين آسيان (ASEAN) جي ملڪن ۽ چين ڪورونا کان بچڻ لاءِ گڏجي ڪووڊ 19 جو مقابلو ڪيو. چين انهن ملڪن کي ڪورونا کان بچڻ لاءِ وڏي پئماني تي PPES، ماسڪ، وينٽيليٽر ۽ ٻيو سامان ڏنو. انهي دوران آسيان ۽ چين جي وچ ۾ چين جي ڏاکڻي سمنڊ واري مسئلي تي ڳالهہ ٻولهہ جاري رهي. انهن سيني گڏجي چين سان 2022 لاءِ هڪ ڪوڊ آف ڪنڊڪٽ تيار ڪيو.

10 سيپٽمبر تي آمريڪي صدر جوبائيڊن چين جي صدر زي جن پنگ سان ٽيليفون تي چين آمريڪا تعلقاتن کي بهتر ڪرڻ لاءِ ڳالهہ ٻولهہ ڪئي. صرف پنج ڏينهن کان پوءِ آمريڪا، برطانيا ۽ آسٽريليا گڏجي ٽہ طرفو دفاعي معاهدي آڪس (AUKUS) جو اعلان ڪيو، جنهن تي دنيا جي ماڻهن کي وڏي حيراني ٿي. ان اعلان ۾ چيو ويو تہ آمريڪا، آسٽريليا کي ائٽمي آبدوز ڏيندو. جڏهن تہ آسٽريليا جو فرانس سان ائٽمي آبدوزن (65 ارب ڊالر) وارو معاهدو ٿيل هو. آسٽريليا وارن فرانس سان ڪيل معاهدو ختم ڪري ڇڏيو. جنهن تي فرانس، آمريڪا تي سخت ناراضگي جو اظهار ڪندي، پنهنجا سفير آمريڪا، برطانيا ۽ آسٽريليا مان گهرائي ورتا آهن. ان کان پوءِ انڊونيشيا ۽ ملائيشيا چيو آهي تہ آمريڪا جي هن قدم تي "اسان چين وارن سان صلاح ڪنداسين." آسيان جي هڪ جهوني اڳواڻ مهاتير محمد آسٽريليا جي مذمت ڪندي چيو تہ "توهان هن خطي ۾ ڇڪتاڻ کي وڌائڻ جا ذميوار آهيو." بينڪاڪ وارن چيو تہ "آمريڪا جو موجوده قدم خطي کي غير مستحڪم ڪندو." ويٽنام جي پرڏيهي صلاح ڪار چيو تہ "ائٽمي توانائي صرف پرامن مقصدن لاءِ هجي. سماجي ۽ معاشي ترقي، ماحوليات ۽ انساني ترقي لاءِ هجي." سنگاپور جي وزيراعظم پنهنجي بيان ۾ چيو تہ "اميد آهي تہ آڪس (AUKUS) خطي ۾ امن جي پائيداري لاءِ بهتر ڪم ڪندو." فلپائين جي پرڏيهي سيڪريٽري چيو تہ "اميد رکجي ٿي تہ آڪس ڊگهي مدي لاءِ فائدي مند ثابت ٿئي، پر هي آسيان جي اندروني معاملن ۾ مداخلت جي برابر آهي". آڪس واري ڇڪتاڻ جي ڪري آسيان کي تمام گهڻو نقصان ٿيندو. چين جو مٿي اڀري اچڻ ڄڻ ايشيا ۽ آسيان جو اڀرڻ آهي. جيڪڏهن چين هن ڇڪتاڻ جو شڪار ٿي ويو تہ اهو ايشيا جي لاءِ نقصانڪار آهي. آڪس جي ڪري خطي جو امن ۽ سلامتي خطري ۾ آهي. (گلوبل ٽائيم، 27 سيپٽمبر 2021)

سنڌ جي وسيلن تي لڳندڙ ڌاڙن جو مختصر احوال

لال جروار

سر چارلس نيپيئر چيو تہ "اسان کي سنڌ تي قبضي ڪرڻ جو ڪو اختيار ڪونهي، پر اسين قبضو ڪري ويندا سين ۽ اها فائديمند ڪميٽ هوندي. "

آخرڪار برطانوي سامراج 1843 ۾ سنڌ تي قبضو ڪري صوبائي خودمختياري ختم ڪئي. سنڌي عوام جي وڏي جدوجهد ۽ جاکوڙ جي نتيجي ۾ 1936 ۾ ٻيهر سنڌ کي خودمختياري ڏئي صوبي جي حيثيت سان بحال ڪيو ويو. 1937 ۾ پهرين چونڊيل صوبائي اسيمبلي ۽ وزارت ٺهي. سنڌ مسلم ليگ 1938 ۾ سڀ کان پهرين مسلمانن لاءِ الڳ وطن جو مطالبو ڪيو 1940 جي قرارداد کان پوءِ ٻيهر 3 مارچ 1943 ۾ سنڌ اڪثريت راءِ سان مسلمانن جي لاءِ برابري جي بنياد تي آزاد ۽ خودمختيار قومي رياستن جي قيام جو ٺهراءُ پاس ڪيو جنهن جي نتيجي ۾ پاڪستان وجود ۾ آيو. سنڌ جي شموليت ۽ ڪوشش کان سواءِ پاڪستان جو وجود ۾ اچڻ ناممڪن هو. سنڌ پنهنجي آزادانہ حيثيت ۽ خودمختياري جي قرباني ڏئي پاڪستان ۾ شامل ٿيو. پاڪستان جي ٺهڻ شرط هڪ منظم رٿابنديءَ سان فساد ڪرائي سنڌي هندن جي لڏ پلاڻ ڪرائي وئي ۽ سنڌ جي شهرن، زمينن، نوڪرين ۽ جائيدادن تي زبردستي قبضا ڪرڻ جو اڻٽُٽ سلسلو شروع ڪيو ويو جيڪو اڄان تائين جاري آهي. هتي گهٽ تفصيلن کان پاسو ڪندي مختصر ڳالهيون پيش ڪجن ٿيون.

ڪتاب "پاڪستان جي سياسي تاريخ"(اردو ڇاپو) ليکڪ چوڌري زاهد حسين جلد ڇهين ۾ لکي ٿو تہ، آڪٽوبر 1947 جي شروع ۾ چودري خليق الزمان جي اچڻ کان پوءِ يو پي، دهلي، حيدرآباد (دکن) وغيره مان مسلمان وچين طبقي جي مهاجرن جي لائين لڳي وئي. هي ماڙهو هوائي جهازن، بحري جهازن جي وسيلي ڪراچي پهچندا هئا اچڻ شرط دڪانن گهرن ۽ نوڪرين جو مطالبو ڪندا هئا. ان مقصد جي لاءِ مسلم قوميت، اسلامي اخوت جي نعرن کي هٿيار طور استعمال ڪندا هئا، هُو چوندا هئا تہ پاڪستان اسلام جي نالي تي ٺهيو آهي هُو ڪراچي سميت سنڌ جي متروڪ جائيدادن جا حقدار آهن. وزير اعظم لياقت علي خان هر ممڪن طريقي سان انهن اسلام پسندن ۽ اهل زبان نقلي مهاجرن جي حوصلہ افزائي ڪندو هو ڇاڪاڻ تہ هُن جو خيال

هو ته اهڙيءَ ريت نه صرف ڪراچي پر سڄي سنڌ هُن جي سياسي طاقت جو سرچشمو بڻجي سگهي ٿو. "

ڪتاب "پاڪستاني اشرافيه، فوج اور نوڪر شاهي"(اردو ڇاپو) ليکڪ حمزه علوي لکي ٿو. "جنوري 1948 ۾ هڪ منصوبه بنديءَ سان ڪراچيءَ ۾ فساد ڪرائي هندن کي لڏايو ويو ۽ ان جي نتيجي ۾ پيدا ٿيندڙ خال کي هندستان مان ايندڙمهاجرن سان پُريو ويو. "

ڪتاب "سنڌ ڪي سياست" (اردو ڇاپو) ليکڪ ڊاڪٽر تنوير احمد طاهر لکي ٿو. "سيپٽمبر 1947 جي پهرين هفتي ۾ ميرپورخاص ۽ نوابشاه ۾ سکن تي تشدد ڪرڻ جي شروعات ٿي، ڪراچي ۾ باھ جي واقعن، بم ڌماڪن، ڇُرا هڻڻ ۽ ڦُر لُٽ ڪرڻ جا واقعا ٿيا. 8 هزار پناهگيرن شڪارپور کان ڪراچي پهچندڙ سکن تي حملو ڪري ڏنو شهر کي فوج حوالي ڪري ڪرفيو لاڳو ڪيو ويو. 9جنوري تي نشرياتي تقرير ڪندي قائد اعظم پناهگيرن کي هدايت ڪندي چيو ته "مهمانوازي مان ناجائز فائدو نه وٺن. "

مٿئين ساڳئي ڪتاب جو ليکڪ لکي ٿو ته، "مرڪزي حڪومت مهاجرن کي سنڌ جي ضلعن ۽ خاص ڪري ڪراچيءَ ۾ هڪ جاءِ تي گڏ ڪرڻ، صوبائي حڪومت ۾ مداخلت ڪرڻ ۽ هندن جون ملڪيتون مهاجرن ۾ ورهائڻ لاءِ بضد هُئي. ان لاءِ پاڪستان جي سڀ کان جديد ۽ ترقي يافته شهر (ڪراچي) کي مُهاجرن لاءِ الڳ صوبو ٺاهڻ چاهيندي هُئي. جڏهن سنڌ حڪومت وڌيڪ مهاجرن کي قبول ڪرڻ کان انڪار ڪيو ته 27 آگسٽ 1948 تي هنگامي حالتون لاڳو ڪري سنڌ حڪومت کي هدايت ڪئي وئي ته پنجاب جي ڪئمپن ۾ رهندڙ 2لک پناهگيرن کي سنڌ ۾ رهائش ڏني وڃي جڏهن ته 10 لک کان وڌيڪ پناهگير اڳ ئي سنڌ ۾ موجود هئا. " سنڌ سان وڌيڪ ظلم ۽ ناانصافي اها ڪئي وئي جو قانوني طور تي پابندي لڳائي وئي ته اهي شهرن توڙي ڳوٺن ۾ مقامي سنڌي ماڻهو سنڌي هندن جي ڇڏيل ملڪيتن کي خريد ڪري نٿا سگهن ۽ ان کان سواءِ مهاجرن جي" آبادڪاري ۽ بحالي جي محمڪي"طرفان قانون ۾ هڪڙي نئين شڪ جو اضافو ڪيو ويو ته جنهن گهر ۽ جائيداد جي قيمت 10 هزار کان وڌيڪ آهي ته اها جائيداد مقامي سنڌي ماڻهو خريد ڪري نه سگهندا.

ايوب کهڙي جڏهن ڪراچي کي وفاق حوالي ڪرڻ ۽ وڌيڪ پناهگير سنڌ ۾ آباد ڪرڻ جي مخالفت ڪئي تڏهن ايوب کهڙي جي حڪومت 1948 ۾ ختم ڪري ڪراچي کي ملڪ جي گادي جو هنڌ مقرر ڪيو ويو ڪراچي جو نئون ائڊمنسٽريٽر هڪڙي پناهگير هاشم رضا کي مقرر ڪيو ويو. فيبروري 1948۾ لياقت علي خان دستورساز اسيمبلي ۾ تقرير ڪندي اعلان ڪيو ته ملڪ جي قومي زبان اردو هوندي. 1949 ۾ پروڊا قانون منظور ڪري ايوب کهڙو کي ٻن سالن لاءِ نااهل ڪيو ويو ڪراچي کي وفاقي گاديءَ جو هنڌ مقرر ڪرڻ کان پوءِ سنڌ جي ملڪيتن، نوڪرين ۽ زمينن تي وڌيڪ ڌاڙا هڻڻ جو سلسلو تيزيءَ سان جاري رهيو سنڌ جي زمينن ۽ نوڪرين تي ڪيل ناجائز قبضن جو ذڪر حمزه علوي پنهنجي ڪتاب" پاڪستاني اشرافيه فوج اور نوڪر شاهي" (اردو ڇاپي) ۾ هن ريت ڪيو آهي. "آزاديءَ کان پوءِ سنڌ جي آباد ٿيندڙ زمينن جو وڏو حصو فوج جي اعلي آفيسرن ۽ سول نوڪرشاهي جي سينيئر آفيسرن کي ڏنو ويو. اهڙيءَ طرح سنڌين لاءِ ٻه طرفي محرومي هئي پهرين زمينن کان ۽ ٻي نوڪرين کان. ساڳيءَ طرح شهرن ۾ به قيمتي زمينون ۽ ٻيون جائيدادون ان ئي طبقي جي اشرافيه سان تعلق رکندڙ فردن کي الاٽ ڪيون ويون. ون يونٽ لاڳو ڪرڻ کان پوءِ گاديءَ جو هنڌ لاهور مقرر ڪري سنڌ جو سڀ روينيو رڪارڊ ۽ ٻيون ضروري شيون ۽ سامان لاهور منتقل ڪيو ويو جنهن جو ذڪر ڪتاب "سنڌ جي سياست" (اردو ڇاپي) ۾ ڊاڪٽر تنوير احمد طاهر هن ريت ڪيو آهي. "سنڌ ون يونٽ ۾ 33 ڪروڙ بچت سان شامل ٿي، سنڌ حڪومت جو سڄو فرنيچر، قالين، اسٽيشنري، آفيسن جي سامان سان گڏ سنڌ اسيمبليءَ جي قيمتي لائبريري کي لاهور پهچايو ويو. ضلعن ۾ سنڌي آفيسرن جي جاءِ تي غير سنڌي آفيسر مقرر ڪيا ويا، عوامي جاين، پوسٽ آفيسن، ريلوي اسٽيشنن ۽ هر جاءِ تان سنڌي ٻولي کي ختم ڪيو ويو. سنڌي جي لازمي تعليم ختم ڪئي وئي اردو کي لازمي قرار ڏنو ويو. ڪراچي يونيورسٽي ۾ سنڌي شعبو ختم ڪيوويو. ڪراچي جي سنڌي اسڪولن کي اردو اسڪولن ۾ تبديل ڪيو ويو. مقابلي جي امتحانن مان سنڌي ٻولي کي ختم ڪيو ويو. آفيسن، شهرن، روڊن رستن ريلوي اسٽيشنن سميت جتي به سنڌي ٻولي ۾ نالن جابورڊ لڳل هئا اهي لاهي ان جي جاءِ تي سڀ بورڊاردو۾ لڳايا ويا. "

مٿين ڪجه حقيقتن کان سواءِ سنڌ جون لکين ايڪڙ زمينون ۽ نوڪريون ٻاهرين صوبن مان ماڻهو گهرائي انهن کي ڏنيون ويون. ان جو ڪافي رڪارڊ ۽ انگ موجود آهن. پاڪستان جي وجود ۾ اچڻ کان وٺي سنڌ جي زمينن شهرن نوڪرين جائيدادن سميت سڀني وسيلن کي مال غنيمت سمجهي جنهن منصوبه بندي ۽ سازش سان ڦرلٽ ڪري سنڌي ماڻهن کي پنهنجي ڌرتي تي بيواهو، يتيم، لاوارث، ننڍڙڪو ۽ اقليت ۾ تبديل ڪرڻ جي جنهن رٿا تي عمل ڪرڻ شروع ڪيو ويو هو اهو هاڻي وڌيڪ ڀيانڪ انداز سان زبردستي جاري آهي. ايندڙ مضمون ۾ ون يونٽ هٽي سنڌ جي لکين ايڪڙ زمينن تي ڪيل قبضن، ڌارين کي زمينون الاٽ ڪرڻ، نوڪرين ۽ شهرن تي لڳندڙ ڌاڙن سميت سنڌ سان ٿيل ويساهه گهاتين ۽ڦرلٽ جا انگ اکر پيش ڪرڻ جي ڪوشش ڪندس.

هندوستان ۾ هلندڙ هارين جي جدوجهد تي هڪ نظر

ڊاڪٽر دلدار لغاري

گذريل سال 5 سيپٽمبر 2020ع تي مظهر ڳڙهہ جي شهر اتر پرديش رياست ۾ هارين پنهنجي حقن جي لاءِ هڪ تمام وڏي ريلي ڪڍي، جنهن ۾ رائيٽر اخبار جي چوڻ مطابق پنج لک هاري ۽ هارياڻيون شريڪ ٿيا. هن ريلي ۾ هاري اڳواڻ راڪيش تيڪت (Rakesh Tikait) چيو تہ ”اسان هي احتجاج اترپرديش رياست جي هر هڪ ننڍي وڏي شهر ۾ ڪرڻ ويندا سين. ماڻهن کي ٻڌائيندا سين تہ مودي سرڪار هارين جي دشمن آهي.“ گذريل سال سيپٽمبر 2020ع تي هندوستان جي حڪومت پارليامينٽ مان ٽي هاري، آبادگار دشمن بل پاس ڪرايا هئا. انهن بلن ۾ مارڪيٽن جي طريقيڪار کي تبديل ڪيو ويو آهي. خانگي ڪمپنين کي مارڪيٽ جي نظام ۾ شامل ڪيو ويو آهي جڏهن تہ موجوده مارڪيٽن جي نظام جي تحت هارين کي انهن جي فصل جو بهتر معاوضو ملندو آهي، جڏهن تہ حڪومت جي چوڻ مطابق آزاد مارڪيٽ واري نئي نظام جي تحت هارين کي وڌيڪ فائدو ٿيندو. هن پاس ڪيل بلن مطابق. 1: زرعي جنسن جي وڪري واري طريقيڪار کي جنهن تحت مقرر ڪيل قيمت ۽ زخيرو ڪرڻ جي لاءِ نوان اصول ٺاهيا ويا آهن. 2: هن نئين قانون جي تحت پرائيويٽ پارٽين کي منڊي کان ٻاهر فصل خريد ڪرڻ جي آزادي هوندي. 3: پرائيويٽ پارٽي هارين کي مجبور ڪري سگهندي تہ اهي صرف مقرر ڪيل فصل پوکين. ان وقت کان وٺي، هندوستان جا هاري ان هاري دشمن ڪاري قانون جي خلاف سڄي هندوستان ۾ ريليون مظاهرا، ڌرڻا هڻي رهيا آهن. هارين جي هن عظيم شان جدوجهد پئي دنيا جي ماڻهن کي پاڻ ڏانهن متوجهہ ڪرايو آهي. نومبر 2020ع تي هندوستان جي هارين جي يونين (Indian farmers Union) ۽ مزدور هاري جدوجهد ريلي ڪڍڻ وارن ۾ سينٽر آف انڊين ٽريڊ يونين (CITU)، آل انڊيا هاري سٿ (AIKS)، آل انڊين ايگريڪلچر يونين (AIADU)، شامل هيون انهن مودي سرڪار جي پاس ڪيل ڪاري قانون لاءِ چيو تہ هندوستان ۾ هاڻي زرعي کاڌ خوراڪ

تي دنيا جي وڏين ڪمپنين جو قبضو ٿي ويندو. جنهن سان هندوستاني ماڻهن جو کاڌ خوراڪ جو تحفظ ختم ٿي ويندو. ان خلاف دهلي جي ٻاهران ٿي لک هارين ڏرڻو هنيو. انهي وقت دهلي کان 200 ڪلو ميٽر پري هريانه رياست جي شهر ڪرنال ۾ هريانه مان ۽ اترپرديش رياست مان هزارن جي تعداد ۾ هارين گڏجي ريلي پڻ ڪڍي ۽ هاءِ وي کي بند ڪري ڇڏيو، جنهن ۾ مطالبو ڪيو ويو ته اسيمبلي مان پاس ڪرايل هاري دشمن بل واپس ورتا وڃن. پوليس انهن تي لٺ بازي ڪئي، جنهن ۾ 10 ماڻهو زخمي ٿي پيا. انهي دوران هاري يونين جي اڳواڻن هند سرڪار سان ڳالهين جا ڏهه رائونڊ مڪمل ڪيا. پر حڪومت پنهنجي هوڏ تي قائم رهي. هاري به پنهنجي ڳالهه تي بيٺا رهيا، هارين ۽ حڪومت جي وچ ۾ ڇڪتاڻ جاري رهي. ان کان پوءِ جنوري 2021ع تي هندوستان جي سپريم ڪورٽ حالتن جو جائزو وٺندي، حڪومت کي هاري دشمن پاس ڪيل بلن تي عملدرآمد کان روڪي ڇڏيو. اڄ ڏينهن تائين هندوستان جا هزارين هاري دهلي کان ٻاهر ڪئيمپون هنيو ويٺا آهن. انهن کي اهڙي حالت ۾ ويهندي نوَ مهينا ٿي ويا آهن. ان دوران سخت موسمي حالتن جن ۾ سردي، گرمي ۽ برسات جو مقابلو ڪري رهيا آهن. گذريل مارچ 2021ع تي هڪ اندازي مطابق 40 هزار جي لڳ ڀڳ احتجاج ڪندڙ سنگو (Singhu) ۽ تڪري (Tikri) نالي دهلي واري بارڊر تي ويٺا آهن.

26 جنوري تي "Indian Republic Day" تي هارين جي پريڊ (Farmer,s Prade) جي نالي سان هڪ لک جي قريب هاري قطار جي صورت ۾ ٽريڪٽرن تي چڙهي پريڊ ڪندا دهلي جي شهر ۾ داخل ٿيا. انهن سان گڏ بورچي پڻ سفر ڪري رهيا هئا اهي کاڌ خوراڪ ۽ سرجن کان بچڻ جو مڪمل بندوبست ڪري آيا هئا. گذريل مهيني سيپٽمبر 2021ع تي وري لکين هارين مظفر ڳڙهه اتر پرديش ۾ رياست جي ٻين شهرن ۾ ريليون ڪڍيون. ساڳئي رياست ۾ سال 2022ع تي اترپرديش ۾ رياستي اسيمبلي جي اليڪشن ٿيڻي آهي. سال 2017ع ۾ وزيراعظم مودي جي پارٽي BJP، ڪل 403 سيٽن مان 325 سيٽون کٽيون هيون.

مظفر ڳڙهه واري ريلي ۾ هاري اڳواڻ راڪيش چيو ته "اسين وچن ٿا ڪريون ته اسان دهلي جو گهيراءُ جاري رکنداسين، چاهي اسين چونه اتي مري دفن ٿي وڃون، اسان پنهنجي عظيم مقصد خاطر جان ڏيئي ڇڏينداسين. اسين مظاهرن وارين جاين تان ايسين تائين نه اٿنداسين، جيسيتائين اسين ڪاميابي سان هم ڪنار نٿا ٿيون." هن پنهنجي تقرير ۾ وڌيڪ چيو ته "مودي جي حڪومت اسان جي ملڪ کي وڏين ڪمپنين وٽ وڪڻڻ چاهي ٿي. اسان سيئي پنهنجي ملڪ کي وڪامڻ نه ڏينداسين، هي هاري پنهنجي ملڪ جو بچاءُ ڪندا، اسين پنهنجي ملڪ کي هر حالت ۾ بچائينداسين." ان ريلي ۾ هاري اڳواڻ 27 سيپٽمبر تي سڄي ملڪ ۾ احتجاج جو سڏ ڏنو آهي.

هندوستان جي هارين جي جدوجهد هن ملڪ جو روح ۽ دل آهي. هي ٽڪراءُ مقامي ۽ عالمي جي وچ ۾ آهي. عالمي ليول تي زرعي واپار ڪندڙ ڪمپنيون، وڏا سوداگر، اي ڪامرس ڪمپنيون انهن سيني جي ڪوشش آهي ته ننڍڙي ۽ وچولي واپاري، مقامي طور شيون پيدا ڪندڙ کي زرعي شعبي مان ختم ڪري ڇڏجي.

هاري اڳواڻن پنهنجن تقريرن ۾ چيو ته "وڏين ڪمپنين مودي کي وڏو خرچ ڪري کٽرايو آهي. ان کي اقتدار وٺي ڏنو آهي. هاڻي مودي هر شئي کي وڪڻي ڇڏيندو، مودي امباني ۽ اڊاني (هندوستان جا ٻه وڏا سرمائيدار) جو ايجنٽ آهي. هي هي ڪڏهن به هاري مخالف بل واپس نه وٺندو، ڇاڪاڻ ته هن جا مالڪ هن کي ٻچڙو ڪندا. هي مالڪن وٽ يرغمال ٿيل آهي. پر اسين ڪڏهن به پوئتي نه هٽنداسين." ٻئي اڳواڻ چيو ته "اسان هارين کي سڀ خبر آهي، چند بيوروڪريٽ ايئرڪنڊيشن ڪمرن ۾ ويهي قانون ٺاهين ٿا. اهي ئي اسان کي سيکاري رهيا آهن ته هي قانون توهان جي فائدي لاءِ آهن!"

موجوده زرعي سڌارن بابت قانون سازي دراصل 30 سال اڳ جي ڪيل پراڻي پلاننگ آهي. جنهن مطابق هندوستان جي زرعي شعبي مان آمريڪا ۽ انڊيا جي ڪرب پتي ماڻهن کي فائدو پهچائڻ آهي. ان جو مطلب اهو آهي ته هندوستان جي اڪثريتي آبادي جنهن جو دارومدار سڌي يا اڻ سڌي طرح زراعت سان آهي. انهن کي تباهه ڪري، چند ڪرب پتي ماڻهن کي فائدو ڏيڻ آهي. ورلڊ بئنڪ جي 2015ع جي رپورٽ مطابق ورلڊ بئنڪ پنهنجي سڄي تاريخ ۾ هندوستان کي گهڻي ۾ گهڻو قرض ڏنو آهي. هاڻي ورلڊ بئنڪ هندوستان کي پنهنجي گرفت ۾ آڻي رهي آهي. هن وقت هندوستان ورلڊ بئنڪ جو 20 ارب ڊالر جو قرضي آهي. ورلڊ بئنڪ جي هدايت جي تحت هندوستان جي سرڪار، زراعت لاءِ ڏيندڙ سبسڊي (Subsidies) کي گهٽائڻ سرڪاري ادارن جي تحت زرعي ٻج ٺاهڻ ۽ پهچائڻ ۽ سرڪاري زرعي ادارن کي آهستي آهستي ختم ڪري رهي آهي.

جنوري 2021ع ۾ ريسرچ يونٽ آف پوليٽيڪل اڪانومي جي هڪ مضمون ۾ چيو ته "هندوستان جا وڏا واپاري جنهن ۾ خاص ڪري ، ريلائنس (Reliance) ۽

آڊواڻي (Advani) غير ملڪي شيون آڻيندڙ آهن، جن ۾ ٽيليڪام، ٻاهر کان ايندڙ شيون (Retait) ۽ توانائي جو سامان شامل آهي انهيءَ دوران گهڻ ملڪي ڪارپوريشن ۽ ٻيا غير ملڪي ادارا جيڪي زراعت ۾ سيڙپڪاري ڪن ٿا، انهن پنهنجي پنهنجي طور طريقي سان زراعت ۾ ڪم ڪري رهيون آهن. گهڻ ملڪي واپاري ڪمپنين بين الاقوامي زرعي شين جي واپار تي قبضو ڪري ڇڏيو آهي. هندوستان ۾ زراعت ۽ فوڊ ايڪانامي (کاڌ خوراڪ جي معيشت) تي عالمي واپارين قبضو ڪري ڇڏيو آهي. اهو سڀ ڪجهه سامراجي ملڪن جي ڪيل ڊگهي منصوبابندي جو حصو آهي.”

مودي جي حڪومت چاهي ٿي ته پبلڪ سيڪٽر کي زراعت جي شعبي مان آهستي آهستي ڪري ختم ڪري ڇڏجي. ننڍي سطح تي ٿيندڙ زراعت کي ختم ڪري، ان جي جاءِ تي وڏي زرعي مشينري واري زراعت کي هٿي وٺرائجي. جنهن سان گهڻ ملڪي زرعي ڪمپنيون جن ۾ ڪارگل، آرچرڊنائل مڊلينڊ (Archer Daniels Midlands)، لوئيس ڊريفس (Louis Dieyfus)، انڊيا جا صنعتڪار ۽ گلوبل ايگري ٽيڪ (Global Agritech)، ٻج ۽ زرعي دوائن جون ڪمپنيون شامل آهن انهن کي فائدو ڏبو. ڪيترن ئي سالن کان هلندڙ هن پروگرام جي نتيجي ۾ 1997ع کان اڄ تائين هندوستان جا ٽي لک هاري خودڪشي ڪري چڪا آهن. هارين کي آبادي مان ڪجهه ٻه نه ملڻ جي ڪري خرچ ايندڙ ٻج، ڀاڻ ۽ دوائون قرض تي کڻي استعمال ڪندڙ هاري فصل مان اپت جي بدران لکين روپين جو قرضي ٿي وڃڻ ڪري خودڪشيون ڪيون آهن. سال 2004ع کان 2011ع تائين هندوستان جا هاري 166 ملين هئا، اهي گهٽجي 146 ملين ٿيا. ان کانپوءِ هڪ اندازي مطابق هر ڏينهن ڇهه هزار ست سئو ماڻهو هارپو ڇڏي ٻئي مزدوريءَ ڪرڻ لاءِ وڃي رهيا آهن. سن 2015ع کان 2022ع تائين 127 ملين هاري وڃي بچندا.

Down to earth جي ويبسائيٽ جي 2017ع جي رپورٽ مطابق آمريڪا جي اندر 2015ع تائين ٽي پوائنٽ ٻه ملين ماڻهو هارپو ڪن ٿا، انهن مان هر هڪ هاري کي آمريڪا جي حڪومت ست هزار اٺ سئو سٺ ڊالر سبسڊي ڏئي، ٿي. جاپان پنهنجن هارين کي 14،136 ڊالر سبسڊي ڏئي ٿو، نيوزيلينڊ پنهنجن هارين کي 2623 ڊالر سبسڊي ڏئي ٿو، برطانيا پنهنجي هارين کي 37000 ڊالر سبسڊي ڏئي ٿو ۽ هندوستان جي سرڪار 2012ع کان 2014ع تائين زراعت ۽ فوڊ سيڪيورٽي تي 3 ڪرب ڊالر سبسڊي گهٽائي ڇڏي آهي.هندوستان جي پاليسي تجزئينگار ديوندر شرما جو چوڻ آهي ته “يورپ وارا ڊگهي پالڻ تي ايتري سبسڊي ڏين ٿا جو هندوستان جو هڪ هاري روزانو ايترو نٿو ڪمائي.” اڳتي هلي هندوستان ۾ زرعي شعبو دنيا جي ڪرب پتي ماڻهن، ڪمپنين ۽ ڪارپوريشنس جي حوالي ٿيندو. هندوستان جي ڪمپيراڊور سرمائيدار مڪيش امباڻي، گوتم آڊواڻي، جيف بيزوس، مارڪ زڪربرگ، ڪارگل بزنيس فيملي ۽ وال مارٽ فيملي جي قبضي ۾ اچي ويندو. جيڪڏهن هندوستان جي هارين جي جدوجهد ناڪام ٿيندي ته هندوستان ۾ هڪ اندازي مطابق ست هزار کان وڌيڪ هول سيل مارڪيٽون آهن. جيڪي آبادگارن ۽ هارين کي فصل جي رقم بروقت ادا ڪن ٿيون. هندوستان ۾ 85 سيڪڙو غريب خاندان آهن، انهن جي زرعي زمين پنج ايڪڙن کان گهٽ آهي. انهن کي خانگي خريدارن جي حوالي ڪرڻ خطرناڪ هوندو. هن خطي جي ماڻهن تي ان جا ناڪاري اثر پوندا.

قول

- ليڊرن واري معتبري ۽ نٽ ٽانگر انقلابي، قومي شخصيت جي واڌاري ۽ اڏاوت لاءِ قاتل زهر آهي (هوچي منهه)
- اسان جي سوچ جي رهبري ڪندڙ نطرياتي بنياد مارڪسزم، لينن ازم آهي (مائوزي تنگ)
- هڪ ليڊر ۾ اڳواٽي ڪندڙ ساٿيءَ کي ٻين عام ساٿين کان وڌيڪ محنت ۽ وڌيڪ تيزيءَ سان گهٽي کان گهٽو ڪم ڪرڻ گهرجي. (هوچي منهه)

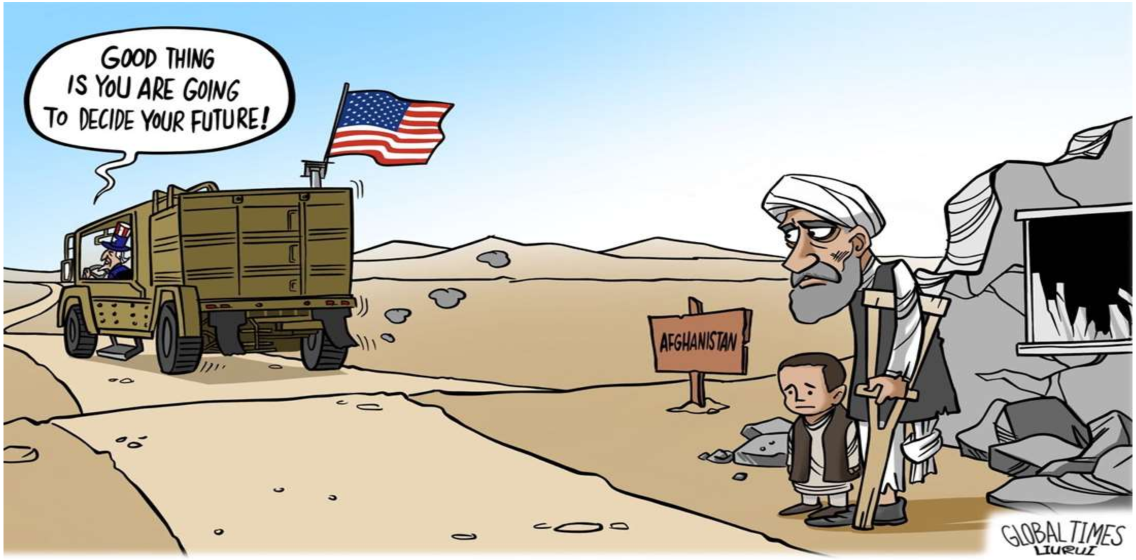
GOOD THING IS YOU ARE GOING TO DECIDE YOUR FUTURE!
AFGHANISTAN
GLOBAL TIMES
LIURUI

افغان طالبان جي اندروني صورتحال تي هڪ نظر

آمريڪا سان 20 سال ڏگهي جنگ ڪرڻ کان پوءِ افغان طالبان اقتدار ۾ اچي حڪومت ٺاهڻ کانپوءِ هڪ مهيني جي اندر ٻن ڌڙن ۾ ورهائجي ويا آهن. انهن مان هڪ ڌڙو سراج الدين حقاني جو آهي ۽ ٻيو افغان نائب صدر سربراھ ملان عبدالغني برادران جو آهي، افغانستان جي معاملن تي نظر رکندڙ تجريا نگارن جو چوڻ آهي تہ اقتدار ۾ پائيواري جي مسئلي تي افغان طالبان جي اندر قبائلي فرق، ڌڙابندي ۽ ملڪ اندر معاشي بحران ۾ ائين لڳي ٿو تہ هنن جو هني مون پيرڊ ختم ٿي چڪو آهي. BBC جي هڪ رپورٽ جي مطابق طالبان جي مرڪزي رهنما قنڌار ۾ آهن، انهن ۾ حقاني نيٽ ورڪ وڌيڪ طاقتور آهي. ٻيو انهن مان گهڻن جو تعلق غير ملڪي جنگجوئن سان آهي. انهن جو ملڪ جي وڏي حصي تي ڪنٽرول آهي.

طالبان جي سپرليڊر ملا حبيب الله آخوند زاده جي مسلسل غير حاضري بہ طالبان جي پريشاني ۾ اضافو ڪري ڇڏيو آهي. جنهن جي ڪري طالبان جي اندر هن جي زنده هجڻ واري سوال تي پريشاني وڌي رهي آهي. انهن جي وچ ۾ لڙائي ٿيڻ جو خطرو آهي، انهن مسئلن طالبان کي مجبور ڪري وڌو آهي، اندورني ۽ بيروني خطرن کي منهن ڏيڻ لاءِ پاڻ ۾ اندروني اتحاد ۽ اتفاق تي ترجيح ڏين.

هي حڪومت پراڻي قيادت تي مشتمل آهي، ملڪ جي غير پختون آبادي کي عالمي دنيا جي مطالبي جي باوجود حڪومت ۾ شامل نہ ڪيو ويو آهي. جنگ ۾ مال غنيمت هٿ ڪرڻ جي اختلاف کان هٽي ڪري، تاريخي قبائلي شڪوا شڪايتن جي نتيجي ۾ پختونن ۾ نسلي فرق جي ڪري پاڻ ۾ ٽڪراءُ وڌي ويو آهي. نسلي پختونن ملڪي آبادي جو 40 سيڪڙو آهي. اهي نسلي بنيادن تي ٻن شاخن ۾ ورهايل آهي. هڪڙا دراني ۽ ٻيا غلزئي آهن. دراني عدد لحاظ کان گهٽ آهن پر اهي 1777ع کان اقتدار ۾ رهندا آيا آهن، غلزئي اڪثر ڪري خانبدوش رهيا آهن. حقاني وارا غلزئي آهن. اهي وڙهاڪ آهن ۽ مالي لحاظ کان خود ڪفيل آهن. انهن وٽ غير ملڪي جنگجو آهن. ان کان سواءِ غير پختون بہ هنن سان گڏ آهن. هي سخت گير آهن، نظرياتي طور تي هي القائده ۽ داعش جي ويجهو آهن. سابق صدر اشرف غني سميت 1977ع کان 1992 تائين سيئي صدر غلزئي قبيلي سان تعلق رکن ٿا. ڪن تبصرانگارن جو خيال آهي تہ اشرف غني حقاني وارن کي ڪابل تي قبضي ڪرڻ ۾ مدد ڪئي آهي. هن وقت طالبان ليڊرشپ ڪائونسل ۾ اهم عهدا غلزئي قبيلي کي مليا آهن. سن 2015ع ۾ ملا عمر جي وفات کان پوءِ سراج حقاني ملان عمر جي ٽن نائبن مان اهم رهيو آهي. ملا عمر جي وفات کان پوءِ طالبان جي وچ ۾ اهم ڪشمشڪ رهي. ملا عمر جي جاءِ نشين ملان منصور سراج حقاني کي پنهنجو نائب مقرر ڪري سندس پوزيشن مظبوط ڪري ورتي . ياد رهي تہ حقاني جو تعلق مشرڪي افغانستان جي پختيہ صوبي سان

آهي. ٻئي طرف طالبان جي سپريم ليڊرملان حبيب الله آخوندزاده وزيراعظم ملان محمد حسن آخوند ۽ نائب وزير اعظم عبدالغني برادر ۽ سابق صدر حامد ڪرزئي دراني قبيلي سان تعلق رکن ٿا. ملا محمد عمر جو تعلق غلزئي شاخ سان هو پر هو درانين سان وابستگي ظاهر ڪندو هو. هن وقت سندس پٽ ملا محمد يعقوب هن وقت وزير دفاع آهي. طالبان جا بااثر ماڻهو حڪومت ۾ شامل آهن. پر انهي جي باوجود ٻه ملٽري ڪمانڊر ملا عبدالقيوم زاڪرۀ ملا ابراهيم صدر موجود طالبان حڪومت ۾ شامل نہ آهن. انکر اڳڪٿي ڪئي وڃي ٿي تہ هنن جو اڳيون قدم خطرناڪ ٿي سگهي ٿو. ڪابل تي قبضي کان پوءِ اهي قياس آرايون شروع ٿي ويون هيون تہ حڪومت سازي جي مرحلي دوران حقاني ۽ ملا برادر جي وچ ۾ هاٿاپائي ٿي هئي. چيو وڃي ٿو تہ ملا برادر گهڻ قومي حڪومت جي حامي ۽ پنشير جي حملي جي مخالفت ڪئي هئي. جڏهن ملا برادر آمريڪين سان ڳالهيون ڪري رهيو هو ان وقت طالبان جي قيادت ڪري رهيو هو. هاڻي ائين لڳي ٿو تہ ان کي پوئتي ڪري ڇڏيو اٿن. اهي اطلاع بہ آهن تہ هو ڪابل کي ڇڏي ڪنهن نامعلوم مقام ڏانهن هليو ويو آهي. هن وقت جنگجو حقاني گروپ افغان حڪومت تي حاوي ٿي ويو آهي. ان کان سواءِ سپريم ليڊر ملا حبيب الله مسلسل غير حاضر هجڻ جي ڪري، طالبان جي صفن جي اندر ڪيترن ئي سوالن کي جنم ڏنو آهي. اهي خبرون بہ اچن پيو تہ سپريم ليڊر ملا حبيب الله هڪ ڌماڪي ۾ مارجي ويو آهي. انڪري افغان طالبان حڪومت پنهنجي اندروني مسئلن ۾ گهيريل نظر اچي رهي آهي.

(گوگلي نيوز)

ويٽنامي ڪميونسٽ پارٽي جي قومي ڪانگريس

ويٽنام جي ڪميونسٽ پارٽي پنهنجي 90 هين سالگراهہ گذريل سال 2020ع ملهائي. تاريخ 25 جنوري کان 02 فيبروري 2021 تي ڪميونسٽ پارٽي آف ويٽنام (CPV) جي 13هين قومي ڪانگريس ٿي گذري، جنهن ۾ عهد ڪيو ويو تہ ملڪ ۾ سوشلسٽ نظام کي وڌيڪ ترقي ڏياري ويندي. انهن جي هڪ دستاويز ۾ چيو ويو آهي، ويٽنام کي هڪ خوشحال ۽ ترقي يافتہ ملڪ ٺاهيو ويندو. سال 2030ع تائين ويٽنام هڪ نئون ۽ جديد صنعتي ملڪ هوندو. هن دستاويز ۾ وڌيڪ چيو ويو تہ پارٽي کي نظرياتي لحاظ کان صاف، شفاف ۽ طاقتور بنايو ويندوۀ ملڪ کي سياسي نظام جي تحت هلايو ويندو. اسان جو مقصد آهي تہ ملڪ ۾ ترقي يافتہ سوشلسٽ نظام تحت جمهوري کي اڳتي وڌايون. ڪميونسٽ پارٽي جي ليڊرشپ جي رهنمائي هيٺ ملڪ جي قومي ترقي جي ڳوڙهي منصوبہ بندي ڪريون، جنهن سان ويٽنام هڪ پائيدارۀ تيزي سان ترقي ڪندي، دنيا سان ڪيل واپاري معاهدن تي عمل ڪندي، دنيا جي اسٽيج تي ظاهر ٿئي. سال 2020 ۾ چين ۽ ويٽنام تعلقاتن جي 70 سالہ سفارتي سالگراهہ پڻ ملهائي وئي.

هن وقت ويٽنام چين جو ڇهون وڏو واپاري حصيدار آهي. آمريڪا جي جيو بائيڊن انتظاميا چين ۽ ويٽنام جي تعلقات کي ڏکڻ چيني سمنڊ جي معاملن جو بهانو بنائي هن کي خراب ڪرڻ جي ڪوشش ڪري رهيو آهي. پر پيٽنام کي آمريڪا جو تمام گهڻو تجربو آهي. انهن کي خبر آهي تہ آمريڪا ويٽنام جي تڏهن مدد ڪندو جڏهن چين سان پنهنجا تعلقات خراب ڪندو. انڪري ويٽنام آمريڪا جو پيچ لٽڪائو ٿي چين سان ڦٽائڻ نٿو چاهي، ويٽنام پنهنجي آزاد، خودمختيار ۽ گهڻ طرفي پاليسي تي قائم آهي. (By: li Jiangang 24 January 2021)

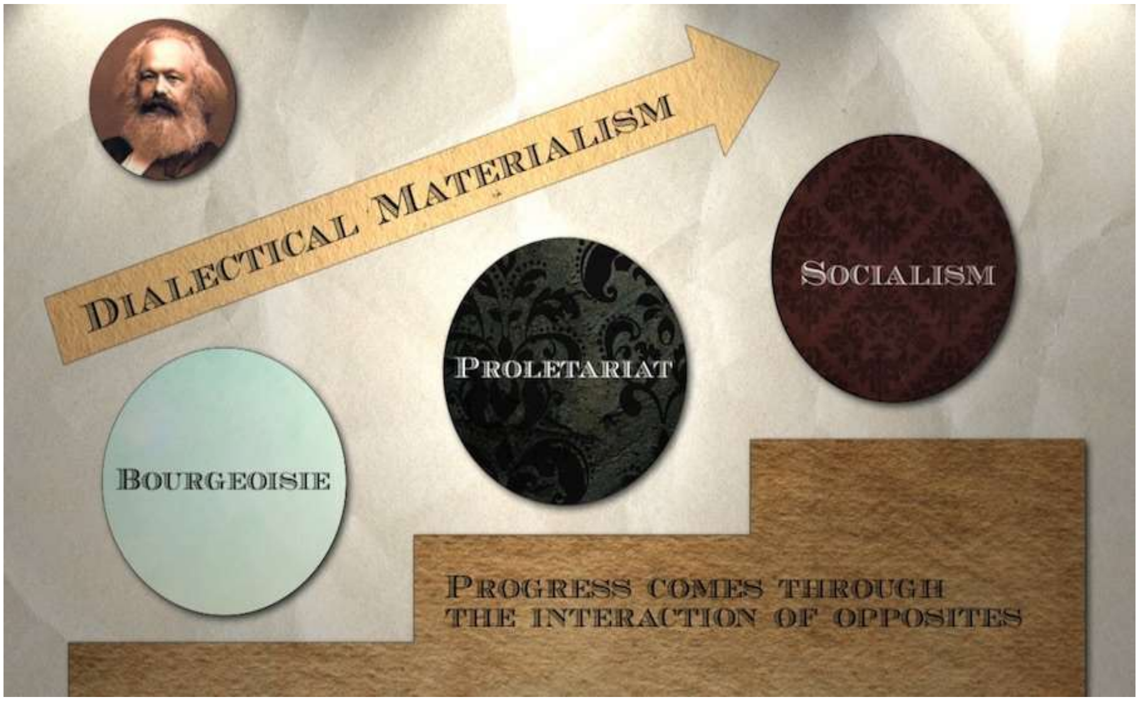

جدلياتي ماديت جي فلسفي جو اڀياس

فاروق ٻرڙو

جدليات ڇا آهي. ڪهڙي شي آهي. ڪهڙو علم آهي. اصل ۾ جدليات هن ڪائنات جي هر لقاء، هر ڳاله ۽ هر حقيقت کي عملي طور چرپر ۾ آڻڻ وارن فطري قانونن جي اڀياس جو هڪڙو سائنسي علم آهي.

جدليات جو فلسفي ۾ سچ پيدا ڪرائي ٿو ته ڪئي شين کي ڪهڙي حساب سان پرکجي. جدليات عربي ٻولي جو لفظ آهي، جيڪو جدل منجهان ورتل آهي ۽ ان جي لغوي معني جهڙو ۽ ويڙه آهي. سمورين شين جي جنگ آهي. هراقلطس کي جدليات جو ابو چيو وڃي ٿو. ڇاڪاڻ جو هي پهريون فلسفي هو، جنهن جدليات جي بنيادي قانون اُبتڙ جو ميلاپ ۽ ان جي وچ ۾ ڪشمڪش تي ڳالهايو. هن جي فلسفي کي سمجهڻ لاءِ گهرائي ۾ وڃڻ جي ضرورت آهي، ڇاڪاڻ ته جدليات کي ئي ڪائنات کي سمجهڻ جو سائنسي طريقي ڪار چيو وڃي ٿو. هرا قلطس چيو ته؛"شيون آهن به ۽ نه به، ڇاڪاڻ ته اهي لڳاتار وهڪري ۾ آهن، مسلسل تبديل ٿيندڙ آهن، مسلسل وجود ۾ اچن ٿيون ۽ ختم ٿي وڃن ٿيون." شيخ اياز

"نهر اها ئي، لهر ڪٿي آ،
گذري ويو جو پهر ڪٿي آ"؟

افلاطون جي نظر ۾ جدليات پسند اهو ماڻهو هو جيڪو سوال ڪرڻ ۽ انهن جا جواب ڏيڻ، جو قابل هجي. جيڪو ڪنهن مظهر يا شي کي سچ پچ "جدل ۾ آڻي، شڪ ۾ ان کي وري سمورن اعتراضن مان ڪڍي سچائي تائين پهچائي ڇڏي."

ابن رشد ۽ ابن سينا به انهي نقطئه نظر جا حامي هئا.

ابن رشد سمجهندو هو ته چرپر دائمي ۽ ناقابل فنا آهي. ظهور، تبديلي، چرپر، فنا به حيثيت امڪان جو حامل آهي. وري ابن سينا، جنهن کي سندس هم عصر شيخ الرئيس چوندا هئا، ان چيو ته، "چرپر به حيثيت صلاحيت جي مادي ۾ شامل آهي." قديم چين جي فلسفي ڪازان زانڪس چرپر کي مادي طاقت چيو جيڪا ڪڏهن ظاهر ٿئي ٿي ته ڪڏهن منتشر ٿي وڃي ٿي ۽ عظيم خلا ۾ گم ٿي وڃي ٿي ۽ ڪڏهن ظاهر ٿي پوندي آهي ۽ سموري ظاهري دنيا جي جوڙجڪ ڪندي آهي. اپنشندن جي قديم هندستاني فلسفي ۾ سمورن مادي عملن جي تبديلي ۽ فنائيت جو ذڪر ڪيو ويو آهي. هندستان ۽ چين جي فلسفين چرپر جي لامحدود تبديلي ۽ دنيا جي ارتقا کي تسليم ڪيو آهي.

هيگل جي فسلفي جي عمارت سندس جدليات فلسفي تي بيٺل آهي. هيگل فلسفو ڏنو. هيگل وٽ ڪو به سچ، مڪمل سچ ڪونهي ۽ ان سچ منجهه ئي ان جو تضاد به سمايل آهي.

ان جي فلسفي مان ڪارل مارڪس متاثر ٿيو. هيگل مطابق جدليات فطرت، سماج ۽ شعور جي حرڪت ۽ ارتقا جي ڪائناتي قانونن جي سمجھ جو نالو آهي. جدليات چوي ٿي، تہ هنن ڪائنات ۾ ڪا بہ شي قطعي، آخري ۽ مطلق ناهي، هر هڪ شي چرپر، حرڪت ۽ تحريڪ ۾ آهي ۽ گڏوگڏ تبديل ٿيندي رهي ٿي. مارڪس جو فلسفو سوشلسٽ آهي. جدليات چوي ٿي تہ شين ۾ تبديلي هوندي آهي. فطرتن تبديلي ٿيندي رهي ٿي. هيگل اهيو چيو تہ ذهن، مادي ڪان اول آهي ۽ ذهن ئي مادي ۾ تغيرات جو باعث آهي، هيگل، ذهن کي مادي جو پيش ور سڏيو. مارڪس، هيگل سان زبردست اختلاف رکندي اهو نظريو ڏنو تہ "مادو ذهن جي پيداوار نہ پر ذهن مادي جي پيداوار آهي." يعني مادي جي تبديلين ۽ تغيرات جو باعث ذهن نہ آهي پر ذهن يا سوچ يا فڪر، مادي حالتن مان جنم وٺي ٿو. ٻين لفظن ۾ پهرين مادو آهي ۽ پوءِ ذهن.

انسان جي اڳيان جيڪي مادي جي نظام اندرا آيو آهي. علم ڪٿا نہ اچي ٿو؟ فطرت ڇا آهي. ان جا قانون ڪهڙا آهن. زندگي ڇا آهي. سماج ڇا آهي. فلسفي جو علم اسان کي انهن مٿين سوالن جا جواب جدليات ماديت فلسفو سائنسي سمجهاٽي ڏيڻ گهري ٿو.

اينگلس جي هن انتهائي چٽي بيان پٽاندر، اسين ڏسون ٿا تہ جدليات نقطي نگاھ کان هر شي تبديل ٿئي ٿي، ڪابہ شي جتي آهي اتي ٻڌجي ڪانہ ٿي بيهي، ۽ انهي ڪري هي نقطي نگاھ حقيقت سان عين مطابقت ۾ آهي. هن چيو تہ "ساڳيون شيون ساڳيون نہ پر مختلف آهن!" اسين سمجهيو ٿا تہ اسين ساڳيا آهيون ۽ اسين توڙي ئي بدلجي ٿا وڃون! ٻار مان جيئن آئون هئس. آئون وڏو ٿيس، ۽ هي وڏو ٿيس، ۽ هي وڏو جسماني طور ڪڏهن بہ ساڳيو نٿو رهي; هي هر روز پوڙهو ٿيندو رهي ٿو.

جدليات جا ٽي اهم قانون هي آهن

1. ابتڙ يا ابتڙ جو قانون
2. مقداري تيديلي مان خاصيتي معياري تبديلي
3. نفي جي نفيNegation of Negation

دوستي يا دوشني ٻئي گڏ هلي نٿا سگهن. هنن شين کي سمجهڻ لاءِ جدليات جو فلسفو پڙهڻ لاءِ فائدو ملي ٿو. سماج هڪڙا اهي آهن جيڪي معاشري ۾ مالڪ آقا، غلام، سرادا جاگيردار هاري ۽ سرمايہ دار مزدور پرولتاريہ انهن جو تضاد آهي. انسان جي سوچ ۾ بي هر وقت جنگ هوندي آهي. صحيح يا غلط انسان جي فطرت ۾ هر هنڌ موجود هوندي آهي. جدليات ڇئبوئي ان کي آهي .

1. ابتڙ جو قانون: جئين نوجوان ٿي ٿي وري انسان پوئٽي هٽندو آهي، تہ هي آخر پوڙهو ٿي ٿي وفات ڪري وڃي ٿو. وجود جي اندر حرقت موجود هوندي آهي. زندگي ۽ موت انهن ۾ بي تبديل ٿي انسان آخر وفات ڪري ٿو.

2. مقداري قانون: الف پنهنجو ضد يا غير الف ٿي نہ ٿو سگهي. "جيڪڏهن هر شي پنهنجي برابر هوندي تہ پوءِ اها پاڻ کان مختلف ٿي نہ ٿي سگهي. هر شي هميشہ پنهنجي برابر هوندي آهي. هن قانون جي خبر پوي پئي تہ جيئن مٿي ۽ پاٽي مان انسان ٺهيو. انهن شين کي پڙهڻ کان پوءِ معلوم ٿئي ٿو، تہ صحيح ۽ غلط جي خبر پوندي. جيئن انسان آهستي آهستي وڏو ٿيندو آهي ۽ وري جيئن انسان پوڙهو بہ آهستي آهستي پوڙهو ٿي ويندو آهي. جدلياتي تبديلي وري ڪجھ پيچيده آهي. جيئن فلسفي جو ڪتاب پڙهڻ سان انسان کي پهريان ناهي وڻندو پوءِ وري پڙهي پڙهي ان کان پوءِ ئي آهستي آهستي انسان کي وڻندڙ ۽ شاندار لڳندو آهي. وري ڪجھ شاگرد جڏهن آهستي آهستي جڏهن پڙهڻ لڳاتار پڙهندو رهي تہ هو هوشيار ٿي ويندو. ان کي مقداري جدلياتي فلسفو ڇئبو آهي.

3. نفي جي نفي جو قانون: "هر شي جيڪا وجود رکي ٿي، فنا لائق آهي" پراڻا مرن ٿا، نوان جنم وٺن ٿا. فطرت، سماج، سوچ جي ارتقا جي اهم خصوصيت آهي. جدليات هر شي ۾ اڻ ٽر طور تي فنا ٿي وڃڻ ۽ پوءِ وري پيدا ٿيڻ جي صلاحيت جي مهر هڻي ٿي. "هر شي ٻن شين منجهان ڪا هڪ شي هوندي، يا تہ اها پنهنجي برابر هوندي، يا پاڻ کان مختلف. ٻين لفظن ۾ جيڪڏهن ٻہ متضاد بيان هڪ ٻئي سامهون ٿيندا تہ انهن منجهان جڏهن ڪو هڪ بيان صحيح آهي تہ ٻيو بيان صحيح نہ ٿو ٿي سگهي." خاصيتي تبديلي ۾ جيئن هڪ شاگرد چار سال يونيورسٽي پورا ڪندو، تہ ان ۾ ايتري تعليم ۽ شعور اچي ٿو پر وري جيئن ايم فل ڪندو تہ ان ۾ وري تعليم ۽ شعور وڌيڪ اچي ويندو آهي. ان کي نفي جي نفي جو قانون ڇئبو آهي. اسپرڪن پنهنجي ڪتاب A Dialectical Materialism ۾ لکي ٿو تہ "هر خاصيت نسبتي هوندي آهي، مثال طور، اسٽيل، ڪاٺ جي ڀيٽ ۾ سخت آهي پر هيري جي ڀيٽ ۾ نرم آهي."

قول

انقلاب معني ڇٽڻ، خلقڻ. انقلاب معني "ڪين" مان "ڪي" جوڙڻ. عقل، دماغ، ڏاهپ ۽ هر فن مولا ٿيڻ ڪانسواءِ انقلاب ڪامياب ٿي نٿو سگهي.

(لي دوئان)

سنڌ، پاڪستان ۾ ڪيئن ۽ ڇو شامل ٿي؟

اياز علي شيخ

اِها حقيقيت آهي، تہ اڄ سنڌ ۾ سنڌي ماڻهو انتهائي ابترحالت ۾ مبتلا آهن. سنڌ جي شهرن، نوڪرين ۽ روزگار جي وسيلن توڙي حق حاڪميت تي ڌارين جو قبضو آهي. سنڌ جو پاڻي بند هجڻ سببان، هتي جي هاري ۽ آبادگار جي معاشي اُپت تباهہ حال آهي، ناڻي جي ورهاست ۾ اڪيچار ناانصافيون ڪيون وڃن ٿيون، سنڌ روينيو ۾اربين روپيا ڏئي ٿي، پر موٽ ۾ رياست پاران ڪيس ايترو بہ ڪجهہ نٿو ڏنو وڃي، جو هتي غربت، مهانگائي، بُک ۽ معاشي بدحالي جي بدتر صورتحال ۾ ڪا بهتري آڻي سگهجي. سنڌ ۾ تعليم، صحت، بنيادي انساني حقن ۽ ضرورتن وارا ادارا، روڊ، رستا ۽ سمورو سماجي انفرا اسٽرڪچر رياستي بي ڌياني سببان تباهہ حال آهي؛ غربت ۽ بيروزگاري ايتري وڌي وئي آهي؛ جو نوجوان خودڪشيون ڪري رهيا آهن؛ پورهيت اٽي جو سير وٺڻ لاءِ پنهنجي معصوم ٻارن ۽ جگر جي ٽڪرن کي سرعام بازارن ۾ هوڪا ڏئي، ٽڪن عيوض وڪرو ڪرڻ تي مجبور آهن؛ شهري دهشتگردي، قبائلي جهيڙن، ظالم وڏيرا شاهي، بدامني، لاقانونيت ۽ پوليس گردي مجموعي طور سنڌي عوام جي وڏي اڪثريت جي زندگي عملي طرح عذاب بڻائي ڇڏي آهي؛سنڌي ٻوليءَ خلاف اڪيچار خطرا کڙا ڪيا ويا آهن؛ ڪراچي، حيدرآباد ۽ سنڌ جي ٻين شهرن مان سنڌي ميڊيم وارا اسڪول بند ڪرائي، سنڌي ٻوليءَ کي نيڪالي ڏني پئي وڃي؛ حڪومت خاموش ۽ تماشائي بڻيل آهي؛ ڪراچيءَ جي تعليمي ادارن ۾ سنڌي شاگردن جي داخلا تي بدستور پابندي قائم آهي؛ سنڌي ماڻهن جي اهليت ۽ ميرٽ کي تسليم نٿو ڪيو وڃي؛ڪوڙا ڊوميسائيل جاري ڪري، هتي جون اهم ۽ وڏيون نوڪريون ڌارين کي ڏنيون پيون وڃن؛ سنڌي ثقافت تي حملا جاري آهن؛ سنڌ جي وڏن شهرن ۾ دهشتگردي، لاقانونيت ۽ فاشزم کي ڇيڪ ڇڏي، ڌرتي ڌڻين کي سيطرفي خوف ۽ ڊپ ۾ آڻي، کين سندن ئي شهرن ۾ تنگ ۽ سوڙهو ڪيو پيو وڃي! ائين، سنڌي عوام جي قومي وجود ۽ تشخص کي ميسارڻ لاءِ چوطرف اڪيچار خطرا کڙا ڪيا ويا آهن، ۽ اِهو ئي سبب آهي، جو سنڌي عوام جي گهڻائي ۽ ان جون نمائنده وطن دوست قومپرست ڌريون پنهنجي قومي وجود ۽ بقا جي بچاءَ واري جدوجهد ۾ مصروف بيٺل ڏسڻ ۾ اچن ٿيون. جيئن تہ، سنڌ جي هيءَ سڄي صورتحال، پاڪستان ۾ شامل ٿيڻ ڪانپوءِ پيدا ٿي آهي؛اُن ڪري، سوال آهي، تہ سنڌ آخر

پاڪستان ۾ ڇو شامل ٿي؟ اُهي ڪهڙا سبب ۽ حالتون هيون، جن سنڌ کي پاڪستان ۾ شامل ٿيڻ تي مجبور ڪيو ۽ جنهن جي نتيجي ۾ سنڌ اهڙين ته اڪيچار هچائن ۽ مصيبتن جي ورچڙهي وئي، جو مورڳو سنڌي ماڻهن لاءِ پنهنجي قومي وجود ۽ تشخص کي بچائڻ به وڏو مسئلو بڻجي ويو آهي. ان حوالي سان، هن مقالي ۾، منهنجو بنيادي مؤقف (Keynote) اِهو آهي، ته سنڌ، ٽن بنيادي سببن ڪري، پاڪستان ۾ شامل ٿيڻ کي ترجيح ڏني: (1) هڪ هندو_ مسلم تضاد، (2) ٻيو انگريزن جي دؤر ۾ هندن جو رياست تي، ۽ سماج جي هر شعبي تي حاوي ٿي وڃڻ، ۽ ان سببان، عام مسلمان ۾ پيدا ٿيل بيزاري گاڏڙ احساس محرومي، ۽(3) ٽيون مسلم ليگ جي 1940ع واري ٺهراءَ ۾ مسلمرياستن کي ڏنل خودمختياريءَ واري اُها آئيني ضمانت هئي، جنهن سببان، سنڌ، پاڪستان ۾ شامل ٿيڻ کي ضروري ٿي سمجهيو ائين، اُها، 1947ع ۾، پاڪستان ۾ شامل به ٿي وئي. سنڌ ۾ هندو_مسلم تضاد جي نوعيت ڪهڙي هئي؟ اُهو ڪهڙي پد تي پهتل هو؟ ان کي اُڀارڻ ۽ شديد ڪرڻ ۾ ڪهڙين قوتن محرڪ طور ڪم ٿي ڪيو؟ انگريزن جا ان هندو_مسلم تڪرار ۾ ڪهڙا مفاد هئا؟ 1940ع واري ٺهراءَ جي ضرورت ڇو پيش آئي؟ اُهي ڪهڙا اختلاف، مفاد ۽ تضاد هئا، جنهن سببان، سنڌ، پاڪستان ۾ شامل ٿيڻ تي مجبور ٿي؟ اُهي ڪجهه اهڙا بنيادي سوال آهن، جن کي سمجهڻ لاءِ هن تحقيقي مقالي ۾ تفصيل سان مؤقف ڏنو ويو آهي.

هونءَ ته، سنڌ جي قومي وجود ۽ حق حاڪميت تي پرڏيهي پرمارن طرفان ٿيندڙ خونريز حملن جي تاريخ تمام گهڻي پراڻي آهي. آرين، ايرانين، يوناني ۽ عربن کان وٺي ارغونن، ترخانن ۽ مغلن تائين، سنڌ تي ٿيندڙ موتمار حملن، ڪاهن، قبضن ۽ اُن سببان سنڌي عوام جي ٿيندڙ قوميتباهيءَ جو رڪارڊ پراڻو آهي،[1] پر ويجهي ماضيءَ ۾ سنڌ اندر جا تڪراري صورتحال پيدا ٿي، جنهن سنڌ کي پاڪستان ۾ شامل ٿيڻ تي مجبور ڪيو،سا، صورتحال، مجموعي طور، سنڌ تي انگريزن جي قبضي ڪانپوءِ پيدا ٿي. جيئن ته، سنڌ تي، انگريزن جو قبضو ٻين گهڻين ڳالهين سان گڏ، سنڌ ۾ قائم ٽالپر رياست جي ناڪاميءَ جو به هڪ نتيجو هو، اُن ڪري، سنڌ تي انگريزن جي قبضي کي سمجهڻ ۽ اُن جو جائزو وٺڻ کان اڳ ضروري آهي، ته سنڌ جي ٽالپر حاڪميت تي هڪ سرسري نظر وڌي وڃي. هيءُ باب اُنهي جائزي تي ٻڌل آهي.

سنڌ تي ٽالپرن 1783ع کان وٺي 1843ع تائين لڳ ڀڳ سٺ سال حڪومت ڪئي.[2] ان سڄي عرصي دوران ٽالپرن جي ڪل ڇهن حڪمرانن مير فتح علي (1783-1802ع) مير غلام علي خان (1802ع-1811ع) ميرڪرم علي خان (18011ع-1828ع) مير مراد علي (1828-1832ع) مير نور محمد خان (1832ع-1840ع) ۽ مير محمد نصير خان (1840ع-1843ع) ترتيبوار سنڌ تي راڄ ڪيو.[3] ڏنو وڃي، ته سنڌ تي، ٽالپرن جي حڪومت، سنڌ جي سومرن ۽ سمن واري حڪومتن کان ڪا بهتر ۽ مضبوط حڪومت نه هئي. دراصل، سنڌ جي تاريخ ۾ سومرن-سمن جو حڪومتي دور اهڙو دور هو، جنهن ۾ سنڌ سڀ-طرفي ترقي ڪئي.[4] سومرن-سمن جي حڪومتي دور ۾ سنڌ اندر علم، ادب، فن، ثقافت، تعليم، سياست ۽ وڻج واپار جي جيڪا ترقي ۽ اؤسر ٿي، اُن جو سنڌ جي ٻي ڪنهن حڪومتي دؤر ۾ مثال ملڻ مشڪل آهي. بهرحال، سنڌ جي ٽالپر حاڪميت واري دؤر جي ڀيٽ سومرن-سمن جي حڪومتي دؤر سان ڪئي وڃي، ته گهٽ ۾ گهٽ، مون کي، ٽالپرن جي حڪومتي دؤر اڪيچار ڏسائن ۾ گهڻو ڪمزور ۽ بدبختي وارو ڏسڻ ۾ اچي ٿو. اُن ڪمزوري يا بدبختيءَ جو اِهو سبب ناهي، ته اُنهي دؤر ۾، سنڌ، انگريزن جي قبضي ۾ هلي وئي، ۽ هڪ ڊگهي وقت تائين، انگريزي راڄ جي هچا سنڌ ۽ سنڌين جي ڳچي ۾ پئجي وئي، پر اصل ۾، ٽالپر دؤر ۾ اُهي ٻيون اڪيچار رياستي ڪمزوريون ۽ اوڻائيون هيون، جنسنڌ تي انگريزي راڄ مڙهڻ واري ڪم کي سولو بڻايو. بهرحال، مان ڀانيان ٿو ته سنڌ جي ٽالپر رياست جون هيٺ بيان ڪيل اُهي ڪمزوريون هيون، جيڪي نه رڳو ٽالپرن لاءِ پر بدبختيءَ جو ڪارڻ بڻيو، پر سڄي سنڌ انهن سڄي سنڌ لاءِ تباهي جو سامان به پيدا ڪيو.پهرين ڳالهه ته، سنڌ، ٽالپرن جي دؤر ۾ هڪ نيم آزاد رياست هئي، اُها افغان حڪمران نادر شاهه جو ڏن ڀريندڙ هئي،[5] جنهن جو اندروني طور تي، رياستي سرشتو ۽ انتظام بنهه ناقص هو. ٽالپرن جي وڏي رياستي ڪمزوري اِها هئي، جو هُنن سنڌ کيحيدرآباد، ميرپورخاص ۽ خيرپور جهڙن ٽن حصن ۾ ورهائي، حڪومت ڪئي ٿي،[6] سنڌ جي تاريخ جي ماهرن جو خيال آهي، ته ٽالپرن جي اهڙي رياستي ڪمزوري انگريزن کي

سنڌ تي قبضي ڪرڻ واري ڳالهه کي وڏيڪ سولو بڻائي ڏنو. اُن حوالي سان، سنڌ جو هڪ مشهور مورخ رحيم داد خان ٻڌائي ٿو: “ٽالپرن جي پهرين ڪمزوري اها هئي، جو انهن سنڌ کي ٽن حصن ۾ تقسيم ڪيو. سندن نااتفاقي جي ڪري ميرفتح علي خان کي سنڌ ورهائڻي پئي. مير فتح علي خان جي وفات کانپوءِ جيڪي واقعا رونما ٿيا، سي سندن نااتفاقي جو ثبوت آهن.[7] دراصل، مير فتح علي خان، سنڌ جي انتظامي ورهاست جي سخت خلاف هو. رڪارڊ ٻڌائي ٿو ته انهي معاملي تي، هُن جا مير سهراب علي خان ۽ مير ٺاري خان سان سخت اختلاف ٿي پيا هئا.[8] اِهو ئي سبب هو جو اُهي ٻئي ڄڻا سنڌ کي ورهائڻ واري معاملي تان ڦيٽارو پيدا ڪري، پنهنجي راڄن سميت حيدرآباد مان نڪري هليا ويا ۽ بعد ۾ ميرپوخاص ۽خيرپور تي قبضوڪري، پنهنجون حڪومتون قائم ڪيون.[9] ائين، ميرن ۾ نااتفاقي ۽ ڪمزوري سببان، سنڌ انتظامي طور تي، ٽن وڏن حصن حيدرآباد، ميرپورخاص ۽ خيرپور ۾ ورهايل رهي. ٽالپرن جي اُنهي نااتفاقي ۽ ڪمزوري مان انگريزن، وڏي حد تائين، فائدو وٺي، سنڌ تي قبضو ڪري، سنڌ ۽ سنڌي ماڻهن جي بدبختي جي تاريخ رقم ڪئي.[10] اِها حقيقت آهي، ته سنڌ جي ٽالپر حاڪمن سنڌي عوام جي گڏيل ڀلائي، بهتري ۽ خوشحالي ڏانهن به ڪو جوڳو ڌيان نه ڏنو. ٽالپر حاڪميت جي سڄي عرصي دوران سنڌي ماڻهو زميندارن ۽ جاگيردارن جي پنجوڙ ۾ بدستور جڪڙيل رهيا.اسان جا ٽالپر حاڪم پنهنجي انتظامي ۽ رياستي معاملن ۾ به لاپرواهه بڻيل هئا. سندن رياستي معاملن ۾ عدم دلچسپي جو عالم اِهو هو جو اُهي سنڌ جي رياستي تحفظ لاءِ پنهنجي لڳ ڀڳ سٺ سالن جي حڪمرانيءَ واري دؤر ۾ ڪو بهتر، مضبوط ۽ باقاعده فوجي ادارو به قائم ڪري نه سگهيا![11] وٽن صرف بلوچ ۽ ٻين ويڙهاڪ قبيلن سان لاڳاپيل ماڻهن جا جنگي لشڪر هئا، ۽ اُهي به، رياست جا مستقل طور پگهاردار نه، پر عارضي ڪم لاءِ هئا، جن کي رڳو ڪنهن ٻاهرين ڪاهه يا حملي جي امڪاني خوف جي صورت ۾ گهرائي استعمال ڪيو ويندو هو! سنڌ جي هڪ مشهور تاريخدان پيرومل مهرچند آڏواڻي اُن صورتحال کي بيان ڪندي ٻڌائي ٿو: “مسلمان حاڪمن وٽ پگهار تي مقرر ڪيل لشڪر هوندو ئي ڪو نه هو. پگهار تي پنهنجي سر جي سلامتي لاءِ “انگ رکيڪ سوار” يا بورائا (Body Guard) پهريدار، ٻيلي ۽ خاصخيلي رکندا هئا. ٻانها ۽ ٻانهيون به هونديون هيون. سنڌ جي حڪومت جون واڳون ڪلهوڙن کان کسي ميرن پنهنجي هٿن ۾ ڪيون، ته جن ٻروچن سردارن سنڌ فتح ڪرڻ ۾سندن مدد ڪئي هئي، تن کي ڪيترين ئي جاگيرون ڏنيون هئايون. انهن سان شرط رڳو هيءُ هو، ته گهرج مهل اهي هلندي ۽ پڄندي وارا سردار لشڪر جي ڀرتي ڪرڻ لاءِ پنهنجا ماڻهو موڪليندا. ائين، وقت تي اڌ لک ڪن لشڪر ڪٺو ڪري سگهندا هئا، پر پيادن کي به آنا ۽ سوارن کي روزانا چار آنو ڀتو ڏيڻو پوندو هون. تنهن ڪري گهرج پوري ٿيڻ شرط لشڪر موٽائي موڪليندا هئا، ته وڏيڪ خرچ نه ٿئي.”[12]

ٽالپرن جي حڪومتي دؤر ۾ هندوآباديءَ سان ايذائيندڙ رويو رکيو ويو! جيتوڻيڪ سنڌ جا ٽالپر پنهنجي حڪومتي ڪاروهنوار هلائڻ لاءِ سنڌي هندن جا محتاج هئا، ۽ اِهو ئي سبب هو جو ٽالپر حڪومتي دؤر ۾ هندو رياست جي وڏن عهدن تي به ويٺل هئا، پر قطع نظر اُن جي، هندن سان مذهبي تعصب جي بنياد تي جيڪو اڻسُهائيندڙ رويو رکيو ويو، ان جو سنڌ جا ٽالپر ڪو به سدباب ڪري نه سگهيا. ٽالپرن جي سڄي حڪومتي عرصي دوران هندن سان هر طرح جون ناانصافيون ڪيون ويون، کين تنگ ۽ سوڙهو ڪري رکيو ويو. سندن مذهبي حقن جو به ڪو خيال نه رکيو ويو.[13] اهڙي صورتحال نه رڳو سنڌي سماج جي اندروني نفاق جو سبب بڻي (جنهن سببان انگريز کي سنڌ تي قبضي ۾ وڏي سولائي ٿي) پر انهي نفاق واري صورتحال سنڌ ۾ ٽالپر حاڪمن لاءِ اڪيچار ڪمزوريون به پيدا ٿيون،[14] جن مان انگريزن ڀرپور فائدو ورتو. سنڌ جي ٽالپر حاڪمن کي سياسي ۽ رياستي معاملن ۾ ڪو وڏو تجربو به نه هو.[17] هُنن کي جو وڏو تجربو هو،سو رڳو شوق شڪار وارو هو.اِهو ئي سبب هو جو هُنن، پنهنجي سڄي حڪمراني وارو دؤر رڳو شڪار ڪرڻ ۽ وڏن وڏن شڪار گاهن کي پالڻ ۾ گذاريو.هُنن ۾ رياست کي مضبوط ڪرڻ واري سوچ جو وڏو فقدان هو. رياست جي پاليسي طور راڄ جي کهڙين ڌرين ۽ قوتن تي هٿ رکي، کين اڳتي آڻو آهي، ۽ ڪنهن کي پوئتي رکڻو آهي، اِنهن معاملن جي کين ڪا پروڙئي نه هئي. مثال طور: ٽالپر حڪومتي دؤر ۾ ڪلمتين، نومڙين ۽ جوکين کي رياستي مراعاتن سان نوازي اڳتي ته آندو، پر رڪارڊ تي اِها ڳالهه ظاهر ٿي آهي، ته ٽالپر رياست جي مراعات يافتا ڌرين انگريزن جي حملي وقت، ٽالپرن جي ڪا به گهربل مدد نه ڪئي![18] سنڌ جي تاريخ تي ڪم ڪندڙ ڪيترن ئي ماهرن جو خيال آهي، ته ٽالپرن کي رياستي نظام ۽ حڪومت هلائڻ جو ڪو وڏو تجربو ئي نه هو. تجربو،سياسي قابليت سببان پيدا ٿيندو آهي، ۽ انهي ڳالهه جي اسان جي ٽالپرن ۾ وڏي کوٽ هئي،[19] جنهن جو لوڙ نه رڳو

ٽالپرنلوڙيو پر ان جي سڄي سنڌ کي (انگريزن جي غلاميءَ ۾ وڃڻ جي صورت ۾) ڳري قيمت به چڪائڻي پئي. بهرحال، هڪ طرف، سنڌجي اِها صورتحال هئي،جو سنڌ ۾نه ڪو بهتر حڪمراني هئي، نه ڪو طاقتور فوجيءِ سياسي سرشتو هو ۽ نه ڪو سنڌي سماج ۾ ٻڌي ۽ ايڪي وارو ماحول هو.ٻي طرف،گڏيل هندوستان جي صورتحال اِها هئي, جو انگريز ارڙهين صديءَ جي پڇاڙيءَ ۾ بنگال، بهار، اڙيسا، جوڌپور، غازي پور، بنارس، بمبئي، اوڌ، مدراس ۽ راجستان سميت اڪيچار رياستن کي شڪستون ڏئي، طاقتور بڻجي، هندوستان ۾ پنهنجي حاڪميت کي مضبوط بڻائيندا ٿي ويا. [20] انگريز دراصل، وڏا عيارءِ سازشي هئا. هُنن هندوستان جي مختلف رياستن ۽ حاڪمن خلاف مختلف طريقن ۽ سطحن جون انيڪ سازشون ڪري،هڪٻئي سان ويڙهائي،ڪين اڪيلو ۽ نڌڻڪو بڻائي، سولائي سان ڪين مغلوب ڪيو ٿي، [21] البت،اُها ٻي ڳالهه آهي، ته هندوستان جي رياست ميسور ءِاُن جو حاڪم سلطان ٽيپو انگريز لاءِ گهڻو ڏکيو ثابت ٿيو پر ان هوندي به، انگريزن، 1838ع ۾ کيس شڪست ڏئي ڇڏي، [22]ائين،انگريزن، هندوستان جي وڏي حصي کي فتح ڪري ورتو هو.اِن حوالي سان، هڪ راءِ اها آهي، ته جيڪڏهن هندوستان جي رياست ميسور جي سلطان ٽيپو جي سندس اتحادي دوست ملڪ جهڙوڪ: فرانس، ترڪي ۽ ايران وارا انگريزن خلاف جنگ ۾ ڀرپور مدد ڪن ها، ته شايد سلطان ٽيپو کي انگريز شڪست نه ڏئي سگهن ها، ۽ ائين،“انگريزن جا جيڪر گهڻو وقت اڳ ٽپڙ ڪڇي وڃن ها.” [23]بهرحال، اُنهي سڄي عرصي دوران انگريزن مرهٽن سان به اڪيچار جنگيون ڪري، کين ڪمزور ڪيو. هاڻ، انگريزن جو اتر طرف پيشقدمي ڪرڻ جو ارادو هو. ڏٺو وڃي، ته انگريزن لاءِ هندوستان جي اتر وارن علائقن جي هڪ مخصوص اسٽريٽجڪ اهميت هئي. [24] دراصل،“اتر ڏانهن برطانيا جي پيش قدمي رڳو برطانوي سلطنت ۾ واڌاري جي خاطر نه هئي، پر ان جو وڏو سبب اهو هو، ته هُنن اتر طرف پنهنجي عالمي حريف فرينچ سامراج جي خطري جو توڙ ڪرڻ ٿي چاهيو. اُن زماني ۾، نيپولين بوناپارٽ اقتدار تي قابض هو ۽ هُن جي عالمي ارادن جي ڪا هند نه هئي.”[25]

اِها حقيقت آهي، ته سرچارلس نيپئر، 1843ع ۾، فوجي طاقتذريعي، سنڌ تي قبضو ڪيو هو. [26] سنڌ کي فتح ڪرڻ لاءِ انگريزن ڪهڙيون اٽڪلون ۽ ڪهڙا نام نهاد معاهدا ڪري، سنڌ جي ٽالپرن سان دوکا ڪيا، ۽ سندن ڪمزورين جو ناجائز فائدو وٺي، سنڌ کي پنهنجي قبضي هيٺ آندو، اُن بابت، زاهد چوڌري ٻڌائي ٿو: “برطانيا، سنڌ جي ميرن سان عدم جارحيت جو هڪ معاهدو ڪيو، جنهن جو هڪ شرط اِهو هو، ته سنڌ مان سيني فرينچن کي ڪڍيو ويندو. بمبئي ۽ حيدرآباد جي وچ ۾ “وڪيلن” جي ڏي وٺ ٿيندي. سنڌ جي ميرن طرفان مير غلام علي ۽ مير مراد علي خان ان معاهدي تي صحيون ڪيون. مير غلام علي جي وفات کانپوءِ 1820ع ۾ انگريزن سندس جانشين سان هڪ ٻيو معاهدو ڪيو، جنهن جو شرط اِهو به هو، ته سڄي سنڌ مان يورپين ۽ امريڪي باشندن کي ڪڍيو ويندو. بمبئي ۽ حيدرآباد جي حڪومتن جي رعيت هڪٻئي جي علائقن ۾ رهائش اختيار ڪري سگهندي، ۽ سنڌ جا مير پنهنجن علائقن ۾ ڪجهه ٻين پاڙيسري رياستن تي حملن جو سدباب ڪندا. ان معاهدي کان اڳ، 19_1817ع ۾، انگريزن هٿان مرهٽن کي شڪست ملي چڪي هئي. 1832ع ۾ هڪ ٻيو معاهدو ٿيو، جنهن موجب، سنڌ ۽ هندوستان جي وچ درياهي ۽ زميني رستا کوليا ويا. 1834ع ۾ خيرپور جي ميرن سان انگريزن جو ٽيو معاهدو ٿيو، جنهن موجب درياهي رستن ذريعي ٿيندڙ واپار تي محصولن ۾ گهٽتائي ڪئي وئي. اُن زماني ۾ پنجاب ۾ رنجيت سنگهه جي حڪومت ڏاڍي سگهاري ٿي چڪي هئي.رنجيت سنگهه افغانستان ۾احمد شاهه ابدالي جي وارثن ۾ لڳاتار گهرو ويڙهه جو فائدو وٺي، ڪشمير جي ماٿري ۽ ملتان سميت هڪ وڏي علائقي تي قبضو ڪري ورتو هو. جڏهن هُو 1836ع ۾ سنڌ تي هلان ڪري، شڪارپور جي لاءِ خطري جو ڪارڻ بڻيو، ۽ يارنهن لک ڏڻ گهريو، ته مير اُن شرط تي انگريزن جي ٽياڪڙي قبول ڪئي، ته حيدرآباد ۾هڪ برطانوي ايجنٽ مقرر ٿيندو، ۽ سنڌ جا مير پنجاب جي حڪمران رنجيت سنگهه سان سڄي ڳالهه ٻولهه انگريزن جي وسيلي ڪندا. انهي سال، يعني: 1936ع ۾ لارڊ آڪلينڊ ڪلڪتي ۾ ايسٽ انڊيا ڪمپني جي حڪومت جي سربراهه جو عهدو سنڀاليو. هُو ان برطانوي مڪتب فڪر مان لاڳاپو رکندڙ هو، جنهن جو خيال هو، ته 1812ع ۾ نيپولين جي شڪست کانپوءِ هاڻ روسي سامراج هندوستان جي لاءِ خطرو بڻجي ويو آهي، ڇو تہ،اُهو وچ ايشيا جي مختلف علائقن تي هڪٻئي جي پويان قبضي ڪرڻ کان پوءِ ڪشمير طرف وڌي رهيو هو. اُن نقطہ نظر رکڻ وارن جو خيال هو، ته هندوستان کي لڳاتار اُهي اطلاع مليا ٿي، ته افغانستان جو حڪمران دوست محمد خان روس سان پنهنجا لاڳاپا وڌائي رهيو آهي،تنهن ڪري، آڪلينڊ، 1836ع ۾، سنڌ جي ميرن ۽ رنجيت سنگهه جي وچ ۾ ٽياڪڙي ڪرائڻ کانپوءِ پنجاب جي حڪمرانن

سان افغانستان خلاف ڳٺ جوڙ ڪئي. ٻنهي گڏجي 1838ع ۾ سکر ۽ بولان جي رستي حملو ڪري ڏنو. اُن کان اڳ، افغانستان جي حاڪم دوست محمد، 1937ع ۾، نه فقط روس جي هدايتن تي ايران سان معاهدو ڪري ورتو هو، پر هُن اهو به اعلان ڪيو، ته هُو انگريزن جي خلاف روس جو ساٿاري هوندو. اُن اعلان جو سبب اِهو هو، ته انگريزن ڪيس اُها پڪ ڏيڻ کان انڪار ڪري ڇڏيو هو، ته ڪيس پشاور رنجيت سنگهه کان واپس ڏياريندا. جڏهن ته، هُنن ساڻس اُهو واعدو ڪيو هو، ته هُو رنجيت سنگهه جي خلاف افغانستان جي امداد ڪندا، ته جيئن پشاور جي ماٿري ٻيهر ڪابل جي قبضي ۾ اچي سگهي. انگريزن ۽ سِکن پاران افغانستان تي اُهو گڏيل حملو لاهور جي ”ته ڏري معاهدي موجب ٿيو.“[27]“بهرحال مٿي ذڪر ڪيل پهرين افغان جنگ کان الڳ لارڊ آڪلينڊ، سنڌ جي ميرن کان اُهو زبردستي مڃرائي ورتو هو، ته بمبئي مان سنڌن فوجون جيڪي افغانستان جي لاءِ روانيون ٿينديون، تن کي سنڌ ۾ رهڻ جي اجازت هوندي! برابر سنڌ جا مير، انگريزن کي اها اجازت ڏيڻ لاءِ راضي نه هئا، پر مجبوري جي حالت ۾ کين ان مطالبي جي اڳيان ڪنڌ جهڪائڻو پيو. انگريزن، اُن مطالبي کي يقيني بنائڻ لاءِ 1831ع ۾ ڪراچي جي بندرگاهه تي قبضو ڪري ورتو، ڇو ته، سنڌ جا حڪمران،انگريزن جي فوج جي سپلاءِ جي رستي ۾ رڪاوٽون وجهندا هئا. ڪراچي تي قبضي ڪانپوءِ حيدرآباد جي ميرن ۽ انگريزن جي وچ ۾ هڪ ٺاهه ٿيو، جنهن موجب اُهو طئي ٿيو، ته حيدرآباد جي حڪومت ڪابل جي نئين حڪمران شاهه شجاع کي ڏن جي 23 لک رپين جي بقايا رقم ادا ڪندي. سنڌ ۾ انگريزن جي پنج هزار فوج مستقل طور تي رهندي، جنهن جو جزوي خرچ حيدرآباد جي حڪومت برداشت ڪندي، ۽ اُهو سنڌودريا ۾ واپاري ٻيڙين کان ڪو به ٽيڪس نه وٺندي. اُن قسم جو هڪ معاهدو خيرپور جي ميرن سان به ٿيو هو، جنهن موجب بکر جو قلعو انگريزن جي حوالي ڪيو ويو! ميرپورخاص جي حڪمران مير شيرمحمد به هڪ ٺاهه تي صحيحيون ڪيون، جنهن بعد انگريزن جي فوج جي افغانستان ۾ مڪمل تباهي ڪانپوءِ ۽ لارڊ آڪلينڊ کي هٽايو ويو، ۽ سندس جاءِ تي لارڊ ايلن برو کي مقرر ڪيو ويو. نئين گورنر جنرل فيصلو ڪيو، ته افغانستان تي ٻي حملي کان پهرين سنڌ تي ايسٽ انڊيا جو قبضو ضروري آهي، ته جيئن، جنگي حڪمت عملي واري ان علائقي ۾ انگريزن جي قيام ۽ سندن اچ وڃ ۾ ڪا رڪاوٽ نه هجي. ايلن برو ان فيصلي کي عملي جامو پهرائڻ لاءِ هڪ جرنيل چارلس نيپئر کي مقرر ڪيو. هُن، پهرين ته، 1842ع ۾ حيدرآباد، ميرپورخاص ۽ خيرپور جي حاڪمن سان ڳالهين ذريعي هڪ معاهدي تحت سڄي سنڌ تي پُرامن طور تي قبضي ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي، پر جڏهن ڪيس پنهنجي مقصد ۾ ناڪامي ٿي، ته هُن جنوري 1843ع ۾ خيرپور تي حملو ڪري ڏنو. ڪجهه ڏينهن جي اندر ان علائقي تي قبضي ڪرڻ ڪانپوءِ فيبروري 1843ع ۾ حيدرآباد جو رخ ڪيائين. جتي ميرن جي بلوچ لشڪر انگريزن جي ريزيڊنسي کي گهيرو ڪري رکيو هو. 17 فيبروري تي حيدرآباد کان پنجن ميلن جي مفاصلي تي مياڻي جي ميدان تي غير منظم بلوچ لشڪر ۽ نيپئر جي فوج ۾ جنگ لڳي، جنهن ۾ بلوچ لشڪر کي هڪ ڏينهن ۾ شڪست ملي. چارلس نيپئر ڪامياب ٿيو، پوءِ 22 مارچ تي، حيدرآباد جي ويجهو دٻي جي هنڌ ميرپورخاص جي حڪمران مير شير محمد جي لشڪر جو نيپئر جي فوج سان مقابلو ٿيو، جنهن ۾ نيپئر ڪٽيو، ۽ سڄي سنڌ انگريزن جي قبضي ۾ هلي وئي.”[28]

هون ءَ ته، سنڌ جي ٽالپر حاڪمن جي شڪست جا اڪيچار سبب آهن، پر مون کي هيٺيان ڪجهه سبب اهم ڀاسجن ٿا. ياد رهي، ته سنڌ جي شڪست بابت هيٺ بيان ڪيل نتيجا حتمي ناهن، پر اهي منهنجي مخصوص وقت اندر ڪيل تحقيقي اڀياس تي ٻڌل آهن، اُن ڪري انهن نتيجن کي قطعي، آخري يا حتمي سمجهڻ نه گهرجي.

1. سنڌ جي شڪست جو هڪ وڏو سبب، دراصل، سنڌ ۾ هندو- مسلم تڪرار هو. سنڌ جي هڪ وڏي بدقسمتي اِها به هئي، جو ٽالپرن جي دؤر ۾ مسلمانن جو هندو اقليت ڏانهن مذهبي تعصب وارو رويو هو، جيڪو هندن کي اهڙو ته ڏنگيندو رهيو(سيٺ نائونمل جي پيءُ هوتچند پوڄواڻي جو پوڙهپڻ ۾ زبردستي طهر ڪرائڻ انهي ءَ ڏنگيندڙ صورتحال جو هڪ وڏو مثال آهي)[29] جو سنڌ کي سيٺ نائونمل جهڙو غدار پيدا ڪري ڏنو.[30] جنهن جي غداري ۽ سهڪار کي استعمال ڪري، نيٺ، انگريزن 1943ع ڌاري، سنڌ تي قبضو به ڪري ورتو.
2. ٽالپرن جي ڪا باقاعده منظم فوج نه هئي! صرف ڪجهه بلوچ قبيلن جي ماڻهن تي ٻڌل جنگي لشڪر هئا، جن جي جديد هٿيارن سان هٿياربند انگريز فوج جي ڀيٽ ۾ ڪا به جنگي حيثيت ۽ اهميت نه هئي.
3. انگريزن سان، جنگ ۾، صرف بلوچ قبيلن سان لاڳاپيل جنگي لشڪر ويڙهه وڙهيا. جڏهن ته، رياست جي حاڪمن جي ويجهو رهندڙ جوکيا، نومڙيا، ۽ ڪلمتي

جنگ جي ميدان مان غير حاضر رهيا، ۽ هُنن انگريزن خلاف ويڙهہ ۾ ڪو بہ ڪردار ادا نہ ڪيو۔ [31]

4. اصل ۾، جوکيا، نومڙيا ۽ ڪلمتي سنڌ جي ٽالپر رياست جا مراعات يافتا هئا، جن تي ميرن جي وڏي وقت کان مهربانيون هيون۔ رڪارڊ جي ڳالهہ اِها آهي، تہ انگريزن جي ارهہ زورائي سببان ٽالپر رياست تي آيل ڏکي وقت ۾ ڄاڻايل ذاتين نہ رڳو سنڌ جي ٽالپر حڪمرانن جي ڪا بہ مدد نہ ٿي ڪئي، اٽلندو، سنڌ تي انگريزن جي قبضي وقت "1843ع ۾ جوکين جي سردار ڄام مهر علي خان سيٺ نائومل جي چوڻ تي انگريزن جو طرف ورتو۔"[32]
5. برابر ٽالپرن جي فوج (جنهن کي صحيح معنيٰ ۾ جنگي لشڪر چئي سگهجي ٿو) انگريزن جي فوج کان گھٽ هئي، پر وٽس هٿيار بنهہ ناقص هئا، اِهو ئي سبب هو جو مياڻيءَ واري دوبدو جنگ ۾، سنڌ جا پنج هزار بلوچ سپاهي شهيد ٿي ويا۔ جڏهن تہ، انگريزن جي صرف 257 سپاهين موت جو ذائقو چکيو۔ [33]
6. ٽالپرن جي دؤر ۾ سنڌ زميندارن، جاگيردارن ۽ سردارن ۾ ورهايل هئي۔ [34] ٻڌي ايڪي ۽ گڏجي دشمن کي منهن ڏيڻ واري ڪا ڳالهہ نہ هئي، ۽ اُها صورتحال، اڳتي هلي، سنڌ جي انگريزن هٿان غلاميءَ جو ڪارڻ بڻي۔
7. سنڌ جي ٽالپر حڪومتي دؤر ۾ هندو آبادي سان سماجي طرح منصفاڻو رويو نہ رکيو ويو۔ اِها ڳالهہ، سنڌي سماج جي نہ رڳو اندروني نفاق جو ڪارڻ بڻي، پر مجموعي طور انگريزن بہ اُن مان وڏو فائدو ورتو۔
8. اسان جي ٽالپر حاڪمن ۾ اندروني سازشيون بہ عروج تي هيون، خاص طور تي، مير علي مراد جا خيرپور جي مير رستم خان سان شديد اختلاف هئا، جن مان نہ رڳو انگريزن ڀرپور فائدو ورتو۔ [35] پر اُن جي منطقي نتيجي طور، سنڌ تي، 1843ع ڌاري، انگريزن جو بہ قبضو ٿي ويو۔ [36]
9. ٽالپرن جي دؤر ۾، مير علي مراد ۽ مير صوبدار علي جهڙ اغدار ڪردار بہ پيدا ٿيا، [37] جن پنهنجي ٽڪي جي مفادن خاطر سنڌ جي ٽالپر رياست خلاف اڪيچار سازشون ڪري، انگريزن کي سنڌ تي قبضي ڪرڻ وارو ڪم سولو ڪري ڏنو!
10. ٽالپرن جي حڪومتي دؤر ۾ سنڌ جو واپاري طبقو هندن برادري ۽ خوجن تي ٻڌل هو۔ [38] بدقسمتي سان، سنڌ اندر هندن سان مذهبي تفرقي جي بنياد تي اڻ سهائيندڙ رويو رکي، کين آزاريو ويو، اِهو ئي سبب هو جو سنڌ کي فتح ڪرڻ ۾ نہ رڳو هندن(سيٺ نائومل وغيره) انگريزن جي سڀ-طرفي مدد ڪئي، پر "خوجن جي امام آغا حسن علي سنڌ فتح ڪرڻ وقت انگريزن کي نو سئو ماڻهو ۽ اٺ وغيره مدد ۾ مهيا ڪري ڏنا۔" [39] اهڙي صورتحال، مجموعي طور، سنڌ جي بدبختي ۽ انگريزنجي غلامي جو بنياد بڻي۔

سنڌ تي، انگريزن جي حمليا قبضي کي سمجهڻ لاءِ ضروري آهي، تہ اُن وقت جي معروضي سياسي صورتحال کي سمجهيو وڃي۔ دراصل، اُن وقت جي سياسي صورتحال اِها هئي، جو نيپولين بوناپارٽ، اٽلي، اسپين ۽ يورپ جي ٻين ڪيترن ئي رياستن کي شڪست ڏئي، اُنهن تي قبضو ڪري، زار شاهي روس سان بہ معاهدو ڪري ڇڏيو هو۔ [40] انهي صورتحال، انگريزن کي پڻ چِنتڪُ ڪري ڇڏيو۔ اُهو امڪان ڏنو ٿي ويو، تہ هندوستان جا اتر وارا علائقا کٽي نہ بہ، پر تڏهن بہ، افغانستان ۽ ايران وغيره روس ۽ نيپولين بوناپارٽ جي قبضي ۾ هليا ويندا۔ انگريزن جي خيال ۾ جيڪڏهن ائين ٿيو، تہ اُها صورتحال سندن لاءِ ڪنهن بہ طرح فائدي بخشنہ هوندي، اِهو ئي سبب آهي، جو اهڙي صورتحال کان بچڻ لاءِ انگريزن کي افغانستان تي حملو ڪري، اُن کي پنهنجي قبضي هيٺ آڻڻ جي ضرورت پيش آئي۔ اهم ڳالهہ اِها آهي، تہ افغانستان تي حملي ڪرڻ لاءِ انگريزن کي سنڌ مان گذرڻو هيو۔" [41] اِن حوالي سان، مان سمجهان ٿو تہ هيٺيان ٿي مک سبب هيا، جن سببان، انگريزن سنڌ تي حملو ڪري، هتي، انگريزي راج قائم ڪيو۔

(الف) سنڌ پنهنجي جاگرافيائي بيهڪ سببان، هن خطي ۾، اسٽريٽجڪ لحاظ کان، هڪ اهم پرڳٽي واري حيثيت رکندڙ علائقو رهيو آهي۔ اِن حوالي سان، سنڌ جي هڪ شهر ڪراچيءَ ۾ قائم سامونڊي بندرگاهہ جو مثال وٺي سگهجي ٿو، جنهن جي اولهہ، اوڀر ۽ ڏکڻ کان ايشيا، افريقا ۽ پئسفڪ جا اڪيچار شهر ۽ علائقا آهن۔ جن جي عالمي سطح تي واپاري مرڪز واري حيثيت آهي۔ اُنهن ڏانهن وڃڻ توڙي واپار ڪرڻ لاءِ سنڌ هڪ "مک دروازي"(Gate way) واري حيثيت رکي ٿي۔ منهنجي خيال ۾، اهو هڪ وڏو سبب آهي، جنهن ڪري، انگريزن، سنڌ تي قبضي ڪرڻ جو پروگرام جوڙيو ۽ نيٺ، اُهي، 1843ع ۾، پنهنجي پروگرام ۾ ڪامياب بہ ٿيا۔

(ب) سنڌ بہ هندوستان سان ويجهڙائي رکندڙ هڪ علائقو رهيو آهي، اُن ڪري، انگريزن، جتي هندوستان جي ٻين ڪيترن علائقن ۾ رياستن کي فتح ڪيو هو، اُتي انهن علائقن ۽ رياستن جي آسپاس وارن علائقن ۽ رياستن تي پڻ قبضو

ڪرڻ، انگريزن لاءِ ضروري هو ڇاڪاڻ تہ، جيئن انگريزن جي حاڪميت لاءِ نہ رڳو ڪي خطرا پيدانہ ٿين، پر اها جيئن جو تيئن برقرار بہ رهي سگهي.

(ت) ٽيون وڏو سبب، دراصل، انگريزن جي افغانستان تي قبضي ڪرڻ لاءِ سنڌ کي پنهنجي ڪنٽرول هيٺ رکڻ واري حڪمت عملي تي ٻڌل هو ڇاڪاڻ تہ، اُن وقت جي عالمي صورتحال اِها هئي، جو روس، ايران ۽ افغانستان ۾ پنهنجو اثر رسوخ تيزيءَ سان وڌائي رهيو هو. جنهن سببان، انگريزن (برطانيا) کي اچي خوف ورايو تہ جيڪڏهن ايران ۽ افغانستان روس جي اثر هيٺ اچي ويا، تہ مورڳو هندوستان ۾ سندن قبضو ۽ حاڪميت خطري هيٺ اچي ويندي، ۽ ائين روس اڳتي اچي،نہ رڳو ايران ۽ افغانستان تي قبضو ڪري وٺندو، پر اُن جي منطقي نتيجي طور اُهو هندوستان جو بہ حاڪم بڻجي ويهي رهندو. بهرحال انگريزن لاءِ اِها امڪاني خطري واري صورتحال هئي، جنهن سببان، انگريزن، افغانستان تي قبضي ڪرڻ جون تياريون شروع ڪري ڏنيون. جيئن تہ، افغانستان ۽ هندوستان جي وچ تي سنڌ جو پرڳٽو واقع هو، اُن ڪري، انگريزن لاءِ افغانستان تي قبضي ڪرڻ کان پهريان سنڌ تي قبضو ڪرڻ ضروري بڻجي ويو.[42] اِهو ئي سبب آهي، جو جڏهن 1841ع ۾ لارڊ ايلن برو کي ايسٽ انڊيا ڪمپني جو نئون سربراهہ مقرر ڪيو ويو،[43] تہ هُن پهريون فيصلو اُهو ڪيو تہ افغانستان تي قبضي ڪرڻ لاءِ سنڌ تي قبضو ڪيو وڃي.[44]

دراصل، سنڌ تي، انگريز جنرل چارلس نيپئر (جنهن کيسنڌ فتح ڪرڻ کانپوءِ سنڌ جو گورنر بڻايو ويو) مختلف دوکن سان قبضو ڪيو هو.[45] هُن، سنڌ جي ٽالپر حڪمران طبقي سان سفارتي نوع جا اڪيچار معاهدا ڪيا، جن جي سڌي سنئين خلاف ورزي ڪندي، هُن سنڌ تي حملو ڪيو. مان ڀانيان ٿو تہ نيئپر جي سنڌ جي ميرن سان ڪيل انهن دوکن جو منطقي نتيجو هو، جو بعد ۾ کيس اندر جي ضمير پڇتاءُ ڪائڻ تي مجبور ڪيو ۽ کيس ائين چوڻو پيو:"مون سنڌ فتح ڪرڻ جو گناهہ ڪيو آهي."[46] جڏهن تہ، نيپئر جو سنڌ فتح ڪرڻ بابت ٻيو بيان اِهو هو:"اسان کي سنڌ تي قبضي ڪرڻ جو ڪو بہ حق ڪونهي، پر اسان قبضو ڪنداسين، ۽ اها هڪ وڏي فائدي واري ڪميٽائپ هوندي."[47] چارلس نيپئر، سنڌ ۾ گورنر طور لڳ ڀڳ ساڍا چار سال رهيو، جنهن دوران هُن نہ رڳو سنڌ جي بلوچ قبيلن جي بغاوتن کي مڪمل طور ختم ڪيو پر اُن سان گڏوگڏ ٻين ڪيترين ئي ڳالهين سميت سنڌ جي آبپاشي ۽ ريلوي نظام جي سڌاري لاءِ ڪجهہ سنجيده ڪوششون وٺي، سنڌ جي ترقي ۽ بهتري جا بنياد بہ رکيا.[48] سنڌ جي جاگيردارن، زميندارن، ۽ سردارن جون زمينون بہ، دراصل، چارلس نيپئر جي دؤر ۾ بحال ڪيون ويون، تہ جيئن، اُهي انگريز رياست سان سهڪار ڪرڻ جا پابند بڻجي سگهن. ائين، ڏنو وڃي، تہ انگريزن، شروع کان وٺي، هڪ طرف، سنڌ جي عوام دشمن مسلم جاگيردار طبقي کي جاگيرن سان نوازي، کين هر طرح سان سگهارو ۽ مضبوط ڪري، مسلم عوام جي وڏي گهڻائيءَ کي سندن قبضي ۾ ڏئي ڇڏيو تہ ٻي طرف، سنڌ جي وچولي طبقي، يعني: هندن تي بہ هٿ رکي، کين رياستي مراعاتن سان نوازڻ ۾ بہ وسان نہ گهٽايو. ائين، انگريزن پنهنجن مخصوص مفادن لاءِ انهن ٻنهي ڌرين (مسلم جاگيردار طبقي ۽ هندو وچولي طبقي) کي خوب استعمال ڪيو.بهرحال، آڪٽوبر 1847ع ڌاري، چارلس نيپئر 65سالن جي ٿي وڃڻ سببان، جڏهن پنهنجي گورنري واري عهدي تان رٽائرڊ ٿي، انگلينڊ هليو ويو، تہ تڏهن برطانوي سرڪار سنڌ ۾ ڪو ٻيو گورنر مقرر ڪرڻ بدران مورڳو سنڌ جي صوبائي حيثيت کي ختم ڪري، سنڌ کي بمبئي پريذيڊينسيءِ ۾ شامل ڪري ڇڏيو! مسٽر پرنگل کي سنڌ جي پهرين چيف ڪمشنر طور مقرر ڪيو ويو،[49] جيڪو دراصل بمبئي صوبي جي گورنر جو ماتحت هو!

(اياز عليءَ جي اڻ ڇپيل ڪتاب ’سنڌ، پاڪستان ۾ ڪيئن ۽ ڇو شامل ٿي؟’ تان ورتو ويو)

(نوٽ: ريفرنس لاءِ ڏنل حوالا جڳهہ جي ڪمي جي ڪري ڪٽيا ويا آهن)

قول

- پورهيت عوام جي ٻڌي وڏي ۾ وڏي طاقت آهي، سچي پچي زندگي اها آهي تہ پاڻ کي ان قوت جي پيدا ڪرڻ لاءِ وقف ڪري ڇڏجي. (هوچي منهہ)
- جيڪي اسين نٿا ڄاڻون اهو سکي سگهون ٿا. اسين نہ رڳو پراڻي دنيا ناس ڪرڻ ۾ پڙ آهيون پر نئين دنيا اڏڻ جا بہ قابل آهيون. (مائوزي تنگ)
- اسان جو فرض آهي تہ اسين پاڻ کي عوام آڏو جوابدار ليکيون. اسان جي هر لفظ، عمل ۽ هر پاليسي کي عوام جي مفادن سان ٺهڪي اچڻ گهرجي. (مائوزي تنگ)

تاريخي خط

ريڊ انڊين جي سردار سيلٽ جو آمريڪي صدر کي خط

سنڌيڪار: **محبوب رُڪ راهوجو**

ارڙهين صديءَ ۾ سڄي آمريڪا جي اندر يورپ ۽ آفريڪا کان تمام گهڻا ماڻهو گهرائي اتي رهايا ويا ۽ اتي جا ڌرتي ڌڻي اقليت ۾ تبديل ٿي ويا. ان ڌرتيءَ تي آمريڪا ۽ ڪئناڊا نالا رکڻ کان اڳ، هتي جا رهاڪو ان سڄي کنڊ کي ”پيراري“ جي نالي سان سڏيندا هئا. پيراري جا اوائلي رهاڪو فطري قانون مطابق زندگي گذاريندا هئا. فرانس جي انقلاب تي گهرا اثر ڇڏيندڙ جينيوا جائي، فرانس جي معتبر اسڪالر روسو جي چوڻ مطابق ”ريڊ انڊين“ جي پاليسيءَ جو بنياد فطري آزادي تي آڌاريل هو. ان فطري آزاديءَ واري دور ۾ ان ڌرتيءَ تي فطرت ۽ موسمن جي رنگن جو راڄ هوندو هو. هتي جا ماڻهو ڪنهن به قانون، پوليس يا ڪنهن خاص عقيدي کان آزاد زندگي گذاريندا هئا پر اهي پنهنجي ڌرتيءَ سان بيحد محبت ڪندا هئا. واشنگٽن جي آس پاس واري علائقي ۾ دواميش قبيلي جا ماڻهو آباد هئا. 1780ع ۾ واشنگٽن جي ”بليڪ آئيلينڊ“ ٻيٽ تي ان قبيلي جي سردار جي گهر ۾ هڪ ٻار پيدا ٿيو. ان ٻار جو نالو ”سي ايل“ رکيو ويو جيڪو اڳتي هلي سردار سيلٽ (Chief Sealth) ، سيٽل ۽ سي گوٺ جي نالي سان سڏجڻ لڳو. اهو ٻار جڏهن وڏو ٿيو ته پنهنجي قبيلي جو سردار بڻيو. سردار سيلٽ هڪ بهادر ويڙهاڪ سردار هو. هو سبز درياهه ۽ ڪاميڪاڊي جي جابلو علائقن تي ڪاهون ڪندڙ گروهن سان ويڙهاند ۾ رڌل رهيو. آمريڪا جي چوڏهين صدر فرينڪلن 1850ع ۾ سردار سيلٽ کي هڪ خط لکيو جنهن ۾ هن هڪ خواهش ظاهر ڪئي ته ”واشنگٽن شهر“ جي پکيڙ وڌائڻ لاءِ سردار سيلٽ، آمريڪي حڪومت کي پنهنجي ڌرتي وڪرو ڪري. سردار سيلٽ، آمريڪي صدر فرينڪلن کي جوابي خط لکيو ۽ پنهنجي قبيلي اڳيان پنهنجي خيالن جو اظهار ڪيو. سردار سيلٽ جو خط ۽ بي مثال تقرير سڄي دنيا جي ”غلام قومن“ لاءِ هڪ بي بها خزانو آهي. اها هڪ اهڙي ڪوڪ يا دانهن آهي جيڪا آمريڪا ۽ ڪئناڊا جي لکين ميل پکيڙ واري ايراضيءَ پيراري ۾ تاريخ جو پڙاڏو بڻجي پکڙيل نظر اچي ٿي. سرادر سيلٽ جي مزار واشنگٽن شهر ۾ موجود آهي. سردار سيلٽ جا مجسما آمريڪا جي ڪيترن ئي شهرن ۾ ڏسي سگهجن ٿا. سندس لکڻي ۽ تقرير هر گهڙيءَ پڙهندڙ جي اندر ۾ سسراٽيون پيدا ڪندڙ آهي. سردار سيلٽ جو خط هڪ دور جي چٽي شاهدي طور پڙهندڙن لاءِ پيش ڪجي ٿو.

سردار سيلٽ جو خط

واشنگٽن جو هڪ وڏو ماڻهو لفظ موڪلي ٿو ته ”سندس اها خواهش آهي ته هو اسان جي ڌرتي خريدڻ چاهي ٿو. ان وڏي ماڻهوءَ اسان کي دوستيءَ ۽ خير خواهيءَ جا لفظ پڻ موڪليا آهن. اها سندس مهرباني آهي ۽ اسان اها ڳالهه ڄاڻون ٿا ته هن کي اسان جي جوابي دوستيءَ جي ڪا به ضرورت ڪانهي. اسين، سندس آڇ تي ضرور سوچينداسين جيتوڻيڪ اسان اهو به ڄاڻون ٿا ته اسان ائين ڪونه ڪنداسين، جيئن هو چاهي ٿو. گورا ماڻهو بندوقون تاڻي ايندا ۽ اسان جي ڌرتي تي قبضو ڪري سگهن ٿا.“ سرادرسيلٽ چا ٿو چئي سگهي، واشنگٽن ۾ وڏو سردار ڳڻپ ڪندو رهي، اسان جا گورا ڀائر جيتري قدر سچائيءَ سان ڳڻپ ڪري سگهن ٿا ڪندا رهن، موسمون بدلجنديون رهنديون آهن، منهنجا لفظ آسمان جي ستارن وانگر آهن جيڪي ڪٿي به ٽڪاءُ ڪونه ٿا ڪن.

توهين آسمان کي ڪيئن خريد ڪري يا وڪڻي سگهو ٿا. توهين ڌرتيءَ جي گرمي يا گرم جوشي ڪيئن ٿا خريدي يا وڪڻي سگهو. اسان جي لاءِ اهو تصور ڪرڻ ئي اوپرو لڳي ٿو. اسان هوا جي تازگي ۽ پاڻيءَ جي چلڪي چمڪي تي حقِ ملڪيت ڪيئن ٿا رکي سگهون. توهان اهو سڀ ڪجهه اسان کان ڪيئن خريدي سگهندا. اسين وقت اچڻ تي اهو فيصلو ڪنداسين. هن ڌرتيءَ جو انچ انچ (ٻاڙي ٻاڙي) اسان ماڻهن جي لاءِ پيارو ۽ عزت لائق آهي، اسان ماڻهن جي يادگيرين ۽ تجربن ۾ چهنبيارن ڏگهن وڻن جا جهڳٽا، چمڪندڙ واريءَ جا ميدان، ڪاري ڪانئيءَ تي پوندڙ بارش جون بوندون ۽ سيئي جيت جنتر ۽ ڪيڙن ماڪوڙن جي ڀون ڀون جا آواز بيحد عزت لائق شيون آهن.

آئون ڄاڻان ٿو ته گورا ماڻهو اسان جي ريتن رسمن کي ڪونه ٿا سمجهن، انهن لاءِ ڌرتيءَ جو هڪ ٽڪرو ائين آهي جيئن ڪو ٻيو ٽڪرو. ڪين ڌرتيءَ جي اهميت جي ڪا به خبر ناهي ۽ اها سندن لاءِ اوپري ڳالهه آهي. رات جي انڌاري ۾ ايندا آهن، جيڪو ڪين گهرجي ٿو سو ان ڌرتيءَ تان ڪٽي هليا ويندا آهن. ڌرتيءَ جي ٽڪري سان سندن ڪوبه

رشتو ناهي هوندو پر جڏهن اهي فاتح ٿيندا آهن ته ان ڌرتيءَ جا دشمن بڻجي ويندا آهن ۽ پوءِ نيٺ اتان هليا ويندا آهن. اهي ته پنهنجن ابن ڏاڏن جي قبرن کي به ڇڏي ويندا آهن ايتري قدر جو اهي پنهنجن ٻارن جي جنم ڀوميءَ کي به وساري ڇڏيندا آهن. توهان جي شهرن جا نظارا ڳاڙهن ماڻهن جي اکين ۾ مرچن وانگر چڀندا آهن، شايد ان ڪري جو ڳاڙهي ماڻهوءَ ۾ ڪاوڙ ڀريل هوندي آهي ۽ هو ڪجهه به ناهي سمجهندو.

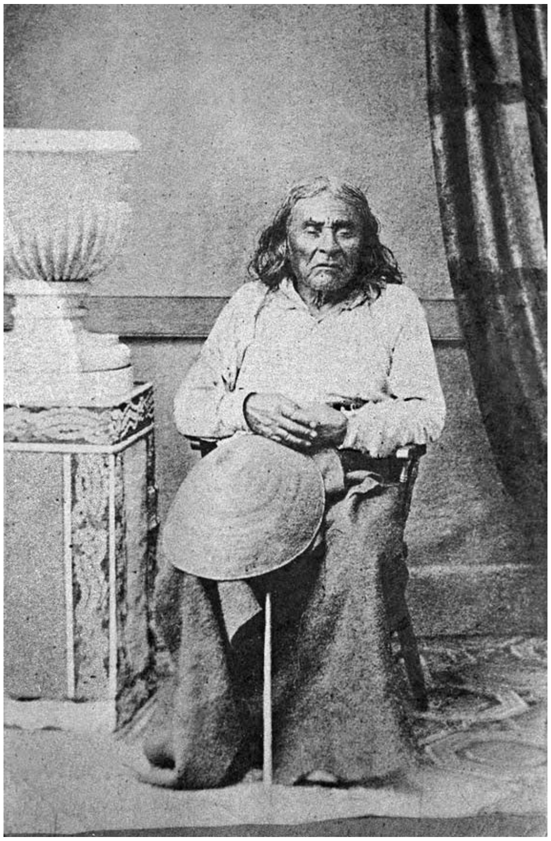

گورن ماڻهن جي دانهن جو ڪوبه هڪ هنڌ ٽڪاءُ ناهي، خزان جي پن ڇڻ ۾ جيتن جڻن جي پرن مان نڪرندڙ سريلن آوازن جي ٻڌڻ جو به ڪو ٽڪاءَ ڪونهي پر جيئن ته آءُ ڪاوڙ ۾ آهيان جنهن ڪري مونکي به ڪجهه به سمجهه ۾ نٿو اچي ۽ اهي آواز ٻڌڻ لاءِ تيار ناهيان، انهن کي ڪنن جي بي حرمتي سمجهان ٿو ته پوءِ اهڙي هنڌ زندگي گهارڻ جي ضرورت ڪهڙي آهي، جتي رات جي انڌاري ۾ ڌرتيءَ جي پکين جون منيون منيون لاتيون ۽ بيٺل پاڻيءَ ۾ ڏيڏر جا دليل ٻڌي نه سگهجن. ريڊ انڊين پاڻيءَ ۾ پيدا ٿيندڙ هوا گهلڻ جي آواز کي تمام گهڻو پسند ڪندا آهن. جڏهن ٻن پهرن جي بارش ۾ ڀنل ڀنل چمڪندڙ هوا لڳي ۽ وري اتر جي خوشبوءِ رکندڙ وڻن مان خوشبودار هوا گهلي ته اهي پل ۽ گهڙيون اسان جي ماڻهن کي ڏاڍيون پسند هونديون آهن. ڳاڙهي ماڻهوءَ لاءِ هوا تمام گهڻي اهميت واري هوندي آهي جيڪا برابريءَ جي بنياد تي سمورن جاندارن، جانورن، وڻن ٽڻن ۽ انسانن کي سندن حصي مطابق ساهه کڻڻ لاءِ ورهائيندي آهي. گورا ماڻهو ان جو ڪو آڌرڀاءُ ئي نه ڪندا جنهن سان هو ساهه کڻن ٿا ۽ زنده رهن ٿا. اهو ايئن آهي جيئن ڪو ماڻهو ڪيترن ئي ڏينهن کان مري ويل هجي ۽ ان جي جسم مان بد بوءِ جو اوتارو نڪرندو رهندو هجي.

جيڪڏهن مون اهو مڃڻ جو فيصلو ڪيو ته پوءِ منهنجو هڪ شرط هوندو ته گورا ماڻهو هن ڌرتيءَ تي وسندڙ جاندارن کي پنهنجي ڀاءُ وانگر سمجهن، جيئن ته آءُ ڪاوڙ ۾ آهيان، جنهن ڪري مونکي ٻي ڪابه واٽ نظر ڪونه ٿي اچي. مون گاهن جي ميدانن ۾ هزارين مينهون گاهه چرندي ڏٺيون آهن، انهن چراگاهن مان گذرندي مون گورن کي انهن مينهن کي ڇٽيندي ۽ شڪار ڪندي ڏٺو آهي، جيئن ته آءُ ڪاوڙ ۾ آهيان، ان ڪري مونکي ڪجهه به سمجهه ۾ نه پيو اچي ته هڪ لوهه جو دونهون ڪيندڙ گهوڙو، هڪ ساهدار مينهن کان وڌيڪ اهم ڪيئن ٿو ٿي سگهي ته پاڻ کي زنده رکڻ لاءِ هڪ جاندار مينهن کي ماري ڇڏين. جاندارن بنا انسان خود ڇا هي؟ جيڪڏهن سمورا ساهه وارا ختم ٿي وڃن ته انساني روح اڪيلائيءَ جو شڪار ٿي ويندو ۽ ان اڪيلائيءَ ۾ ٻوساٽجي مري ويندو. پوءِ ڇا ٿيندو؟ اهو ئي ٿيندو ته جهڙو ورتاءُ جانورن سان ٿئي پيو اهو ئي ورتاءُ خود انسانن سان ڪيو ويندو ڇو ته سڀ هڪ ٻئي سان جڙيل يا ڳنڍيل آهن، هن ڌرتيءَ تي جيڪو ڪجهه ٿيندو آهي، اهو ئي ڌرتيءَ جي پٽن سان به ٿيندو آهي.

اسان جي اولاد ڏٺو ته پنهنجن ابن ڏاڏن کي شڪستن کان ڪيئن نوازيو ويو. اسان جا ويڙهاڪ شرم محسوس ڪن ٿا. شڪست کانپوءِ انهن ٻارن پنهنجا ڏينهن خوابن ۾ تبديل ڪري ڇڏيا. انهن پاڻ کي مٺي ۽ توانائي ڏيندڙ شربت جو هيراڪ بڻائي ڇڏيو آهي، انهن کي ان ڳالهه جي ڄڻ پرواهه ئي ڪونهي ته سندن زندگيءَ جا ڏينهن ڪٿي گذرندا، هونئن به زندگي ايڏي وڏي نه آهي. ڪجهه گهڙيون، ڪجهه گرميون ۽ ڪجهه سرديون. هونئن به انهن عظيم قبيلن جي ٻارن مان ڪير به باقي نه بچندو. ايئن لڳندو ڄڻ اسين هن ڌرتيءَ تي پيدا ئي ڪونه ٿيا هئاسين يا انهن جهنگن ۾ ننڍا ننڍا ٽولا رهندا جيڪي انهن ماڻهن جي قبرن تي ٻيهي ارمان ڪندا جيڪي ڪڏهن اوهان وانگر طاقتور ۽ ڏاڍا پرامید هوندا هئا.

هڪ ڳالهہ جي خبر آهي تہ هڪ ڏينهن گورن ماڻهن تي اها ڳالهہ پڌري ضرور ٿيندي تہ اسان جو بہ اهو ئي خدا آهي جيڪو انهن جو خدا آهي. هاڻي اسين اهو سوچي سگهون ٿا تہ اهو خدا توهانجي ملڪيت بڻجي ويو آهي.اهو ئي سبب آهي جو توهان اسان جي ڌرتي حاصل ڪرڻ جي خواهش رکو ٿا پر توهان ايئن ڪري نہ سگهندا. هيءَ ڌرتي، انساني جسم مثل آهي، ان جو لطف، مهربانيون ۽ شفقتون ڳاڙهن ۽ گورن لاءِ هڪ جهڙيون آهن.هيءَ ڌرتي املهہ آهي ۽ اهڙي ڌرتيءَ کي ايذائڻ، ان جي خلقيندڙ جي شان ۾ گستاخي ڪرڻ برابر آهي. گورا بہ هليا ويندا، پوءِ اهڙي بہ ڪا رات ايندي جڏهن توهان جي جوڙيل شين ۾ توهان جو ئي ساهہ ٻوساٽجڻ لڳندو، جڏهن سموريون مينهون ذبح ڪيون وينديون، جڏهن سمورا گهوڙا لغام ذريعي قابو ڪيا ويندا، جڏهن جهنگلن جي ڳجهن هنڌن تان ماڻهن جي بوءِ ختم ٿي ويندي، جڏهن سرسبز ۽ آباد جبلن جي چوٽين تان ڳالهائيندڙ تارون گم ڪيون وينديون. ڪنڊن وارا ٻوٽا ڪيڏانهن ويا، ڪلابازيون ڏيئي جهٽ هڻندڙ باز ڪٿي آهي. اهي بہ ويا ماٺ مٺي سڪون جهنگلن ۽ بيابانن کان ايندڙ هوائن جي سُون سُون کي الوداع چئو ۽ انهن جو شڪار ڪيو. حياتي نيست نابوت ٿي ويندي زندگي ختم ٿي ويندي.

جيڪڏهن اسين ڄاڻون ٿا تہ پوءِ اسين اهو سمجهي سگهون ٿا تہ گورن جا خواب ڪهڙا آهن؟ اهي ڊگهين راتين ۾ پنهنجن ٻارن لاءِ ڪهڙيون اميدون رکن ٿا؟ اهي پنهنجي ٻارن جي ذهنن ۾ ڪهڙا تصور پيا جوڙين؟ ها تہ اهي سياڻي جي باري ۾ ڪي خواهشون نپائين پيا پر جيئن تہ اسين ڪاوڙ ۾ آهيون، انهن گورن جا اصل خواب اسان لاءِ ڳجهارت بڻيل آهن، اسين پنهنجي واٽ وٺنداسين. جيڪڏهن اسين راضي ٿياسين تہ توهان جي سلامتي کي پڻ، جنهن جو توهان واعدو ڪريو ٿا يقيني بڻائينداسين، پوءِ شايد اسين ٿورڙا ڏينهن گذاري ويندا‌سين جيئن اسين چاهيون ٿا. جڏهن هن ڌرتيءَ تان آخري ريڊ انڊين جو بہ خاتمو ٿي ويندو، تڏهن اسان جون يادگيريون، پيراري (آمريڪا ۽ ڪئناڊا جي وچ واري وسيع ايراضي) جي هڪ ڪنڊ کان ٻي ڪنڊ تائين ڪڪرن مٿان سفر ڪنديون تہ ان وقت انهن ڪنارن ۽ جهنگلن ۾ منهنجي ماڻهن جا روح موجود هوندا ۽ هن ڌرتيءَ لاءِ سندن محبت موجود رهندي ۽ اهو پيار اهڙو هوندو جهڙو پيار هڪ ماءُ پنهنجي رحم ۾ موجود ٻار جي دل جي ڌڙڪڻ کي محسوس ڪندي آهي.جيڪڏهن اسان پنهنجي ڌرتي سرزمين توهان کي وڪڻي ڏني تہ پوءِ ان سان اهڙو ئي پيار ڪجانءِ جهڙو پيار اسين ان سان ڪريون ٿا. ان جو ايئن ئي خيال ۽ سنڀال ڪجانءِ جيئن اسين ان جو خيال رکئون ٿا. هن ڌرتيءَ جي يادگيرين کي هينيين ۾ سانڍي رکجانءِ جيئن اسين رکون ٿا. پنهنجي سموري قوت سان، سموري طاقت سان، دل جي نهايت گهرائي سان، ان کي پنهنجي ايندڙ نسلن لاءِ محفوظ ڪجانءِ. ان سان اهڙي محبت ڪجانءِ جهڙي خدا پنهنجي مخلوق سان ڪندو آهي. هڪ ڳالهہ اسين ڄاڻون ٿا تہ اسان جو خدا هڪ آهي، خدا کي هيءَ ڌرتي ڏاڍي پياري آهي. جڏهن تہ گورن کي پڻ هڪ جهڙي قسمت کان الڳ نہ رکيو ويو آهي.

چي گويرا جو پنهنجن ٻارن ڏانهن لکيل خط

منهنجا پيارئو!

ڪنهن ڏينهن آئون توهان وٽ نہ هوندس ۽ توهان منهنجو خط پڙهندا تہ تقريبن توهان مون کي وساري چڪا هوندئو.

توهان جو پيءُ اهو هو جنهن جيڪي ڪجهہ سوچيو، تنهن تي عمل ڪيو. يقين ڪجو تہ هو پنهنجي نظرين سان پوري طرح وفادار هو.

هڪ سٺي انقلابي بڻجڻ لاءِ ڪوشش ڪريو. ٽيڪنالاجيءَ تي عبور حاصل ڪرڻ لاءِ سخت محنت ڪريو. اهڙيءَ طرح توهان فطرت جي طاقتن تي قبضو ڪري سگهندئو.

ياد رکو! دنيا ۾ جيڪڏهن ڪا سڀ کان اهم شيءِ آهي تہ اهو انقلاب آهي، ان جي مقابلي ۾ اسان جي ذات، اسان جو وجود ڪابہ وڏي اهميت نٿو رکي ۽ وڏيڪ هي تہ دنيا جي ڪنهن بہ حصي ۾ ٿيندڙ ناانصافي کي پاڻ تي ٿيندڙ ناانصافي سمجهو. هڪ انقلابيءَ جو سڀ کان وڏو گڻ اهو ئي آهي.

چڱو منهنجا ٻچڙئو هاڻ موڪلاڻي! توڙي جو توهان کي ڏسڻ جي اجان پڻ اميد باقي اٿم.

ججهي پيار مان

توهان جو بابا

رومي سلطنت ۽ عيسائيت

اياز سمون

رومي سلطنت يوناني ورثي جي وارث ٿي پوءِ انهن وڏي سلطنت قائم ڪئي. ان ڪان پوءِ اهي روم کي تهذيب آفتہ سمجهندا هئا باقي جرمن، گوٿ ۽ گال سڀ وحشي قبيلا هئا.

مذهب جي معاملي ۾ اوائلي رومين جا خدا سان واپاري قسم جا تعلقات هئا. نذرانو ڏيندا هئا ۽ اميد ڪندا هئا تہ خدا انهن جي خواهش بہ پوري ڪندو. جي انهن جي خواهش پوري نہ ٿيندي هئي تہ اهي خدا تي تنقيد ڪندا هئا ۽ ان کي بيمان سمجهندا هئا.

ابتدائي رومين وٽ فلسفيانا فرقا هئا، جيڪي انساني برتريءَ کي مڃيندا هئا. اهي موت کان نہ ڊڄندا هئا ۽ هن دنيا ۾ سٺي زندگي گذارڻ جا قائل هئا. هنن جو خيال هئو تہ صرف فلسفي جي ذريعي ئي دنيا کي سمجهي سگهجي ٿو.

پوءِ جنگن جي ڪري بادشاهن جي جبر ۽ ملڪي وسيلن جي لٽ مار جي ڪري غريبن وٽ خدا کانسواءِ ٻيو ڪو رستو ڪونہ هئو ان جي ڪري عيسائيت ۾ غريب شامل ٿيا ۽ پوءِ جڏهن عيسائيت فلسطين مان ٻاهر نڪري يورپ ڏي آئي تہ اتي يوناني ۽ لاطيني ٻوليءَ جي ضرورت پيش آئي ۽ شهري ماڻهو جيڪي دولت مند ۽ شاهوڪار هئا اهي بہ شامل ٿيا. پوءِ عيسائيت تنگ نظريءَ بدران وسعت خيالي آختيار ڪئي. سينٽ پال جو خيال هئو تہ مختلف خيال رکندڙ ماڻهن کي عيسائيت ۾ اچڻ جي اجازت ڏني وڃي.

عيسائيت جو اڳيون دور ان وقت شروع ٿيو جڏهن روي شهنشاهہ عيسائي ٿيو. پوءِ شهنشاهيت ۽ چرچ پاڻ ۾ ملي ويا. سياست ۽ مذهب جو ميلاپ ٿيو. Constantions چرچ ۾ غير مسادي نظام جو بنياد وڌو هي ننڍڙا ملان، هي وچولا ملا ۽ هي سڀ کان وڏو ملو. جيڪا اڻ برابري ان وقت سماج ۾ هئي اها مذهب ۾ بہ اچي وئي پوءِ چرچ جي حمايت حاصل ڪرڻ لاءِ هن چرچ کي زمينون ڏنيون، دولت ڏني ۽ ٽيڪس بہ معاف ڪيا. جڏهن اميرن ڏٺو تہ عيسائي ٿيڻ سان ايڏا وڏا فائدا آهن تہ اهي بہ عيسائي ٿي ويا ۽ ڪافي تہ چرچ جا عهديدار بہ ٿي ويا. پوءِ چرچ ۽ عيسائي عبادتون جيڪي پهريون تہ مفلسي ۽ غربت جو ورد ڪنديون هيون اهي هاڻي دولت جي تعريف ڪرن لڳيون. .

ص 70 ڪان 78 ص 85 ڪتاب يورپ ڪا عروج.

وچين دور جي سماج ۾ اندروني تبديلين ۽ ٻاهرين اثرن جي ڪري تضاد پيدا ٿي رهيا هئا، اڀرندڙ سماج جي گهرج هئي تہ ڪيس آزادي ملي جڏهن تہ چرچ ۽ سياسي طاقتون انهن کي دٻائي پنهنجي طاقت هيٺ رکڻ گهرن پيون.

نئين حالتن ۾ اها ڳالهہ واضع ٿي رهي هئي تہ سماج جي ترقيءَ ۾ وڏي ۾ وڏي رڪاوٽ چرچ آهي.

چرچ جيڪي پابنديون لاڳو ڪيون آهن اهي نہ صرف فطري ۽ ماحول کي سمجھڻ ۾ رڪاوٽ آهن پر انهن پابندين جي ڪري نوان خيال ۽ فڪر بہ جنم نہ ٿا وٺن. ان مرحلي ۾ عالمن ۽ دانشورن جي ذهن ۾ اهي خيال هئا تہ سماج کي انهن فرسوده، پراڻن ۽ دقيانوسي قسم جي روايتن مان ڪيئن آزادي حاصل ڪجي؟ اهو ڪهڙو رستو هوندو جيڪو انهن کي فڪر جي آزادي ڏيندو؟ نيون روايتون ڪيئن جنم وٺن؟ ۽ ڪهڙا ذريعا آهن جن کي استعمال ڪرڻ سان نئون جهان جوڙي سگھجي ٿو؟

اهي خيال هئا جن يورپ ۾ نئين سجاڳي جي شروعات ڪئي.

“نئين سجاڳي جو دور”

تاريخ جو اهو اصول آهي تہ زندگي بيٺل ناهي تبديلي ۽ انقلاب جمود ٽوڙيندا آهن. تبديلي پراڻي ۽ نين جي وچ ۾ ڇڪتاڻ هوندي آهي. پر اهو ناهي ٿيندو تہ فوري طور تي پراڻو نظام ختم ڪري نئون نظام قائم ڪجي. نوان خيال پيدا ٿيندا آهن پر پراڻن ذهنن کي تبديل ڪرڻ ۾ وقت لڳندو آهي. ان جي ڪري پراڻيون ۽ نيون روايتون گڏ گڏ هلنديون آهن. پراڻي کي ختم ڪرڻ ۾ وقت لڳندو آهي.

جڏهن يورپ ۾ چرچ جو ادارو قائم ٿيو تہ ان ۾ رواجي عهديدار هئا جن ۾ پوپ، بشپ، پادري، چرچ جو ڪم گھڻو تڻو مذهبي هو. ان جو ڪم هو حضرت عيسيٰ جي تعليم جي پرچار ڪرڻ. حضرت عيسيٰ 4 قبل مسيح ۾ ڄائو. ان جي تعليم ڪهڙي هئي؟ هن چيو:

1: خدا سان پيار ڪيو.

2: پنهنجي پاڙيسريءَ سان ايئن پيش اچو جيئن اوهان پنهنجو پاڻ سان پيش اچو ٿا.

3: جن اوهان سان غلط ڪيو انهن کي معاف ڪيو.

4: دشمن سان سٺو ورتاءُ ڪيو.

5: آﷲ کان پنهنجي گناهن جي معافي گھرو.

6: عيسيٰ کي الله اهو اختيار ڏنو آهي تہ اهو معافي وٺرائي ڏئي

۽ لالچي نہ ٿيو وغيره.

پوءِ چرچ سماج ۾ پنهنجو اثر رسوخ قائم ڪرڻ شروع ڪيو. چرچ پنهنجو هڪ ڪئلنڊر لاڳو ڪيو جنهن کي سڀن قبول ڪيو. چرچ جي معاشي حالت تڏهن مضبوط ٿي جڏهن اهو جاگيردار ٿيو.

چرچ 751ع کان 875ع تائين يورپ جي 30 سيڪڙو زمين جي مالڪ هئي. جتان اها ٽيڪس ۽ آمدنيءَ جو اڌ وٺندي هئي، چرچ جاگيرداريءَ جو وڏو ادارو بڻجڻ کانپوءِ چاهي پيو تہ ان جي زمين محفوظ رهي. ان جي لاءِ ڪين حڪمرانن سان تعاون ڪرڻو پيو ڇوتہ هڪ مضبوط طاقتور بادشاهہ سندن ضرورت هئي.

ان جي عيوض بادشاهہ چرچ کان مالي مدد بہ وٺندو هو ۽ ڪيس مذهبي حمايت حاصل ٿي ويندي هئي. ڏسندي ڏسندي چرچ دنيا جو طاقتور ۽ امير ترين ادارو بڻجي ويو.

بادشاهن جي حفاظت لاءِ دعائون گھرندا هئا ۽ ڪين مٿان تيل ڇڙڪيندا هئا. جي انهن کي اها تلقين ڪندا هئا. گھڻيون شاديون نہ ڪجو مٿان ملڪيت جي تڪرار ۾ جان نہ وڃائي ويهي رهو پوءِ جانشين جو قانون آيو.

بادشاه جو وڏو پٽ بادشاهہ ٿيندو پوءِ مسئلو ختم ٿيو. چرچ، بائيبل کي سمجھڻ لاءِ ان جو مطالعو ڪرائيندي هئي، ان جي ڪري يونيورسٽي آف بلونا، يونيورسٽي آف پئرس ۽ آڪسفورڊ يونيورسٽيون کوليون. انهن جو گھڻو تڻو ڪم يوناني ڪتاب جيڪي عربي ۾ ترجمو ٿيل هئا، انهن کي لاطيني زبان ۾ ترجمو ڪرايو.

چرچ 1143ع ۾ قرآن کي لاطينيءَ ۾ ترجمو ڪرايو جڏهن عيسائيت کي رياست جي حمايت حاصل ٿي تہ سياسي اقتدار ۽ طاقت چرچ جو ڪردار تبديل ڪري ڇڏيو. ڪنهن پلو ڇيو آهي تہ بادشاهہ پنهنجي شهنشاهيت کي قائم رکڻ لاءِ هڪ اهڙي قسم جو سماج چاهين پيا جنهن ۾ ماڻهو خاموش هجن، اطاعت گذار هجن، مسئلا پيدا نہ ڪن، زندگيءَ ۾ ساڳيائپ هجي. ان جي لاءِ مذهب کان وڏيڪ ڪارائتي شئي ڪهڙي ٿي سگھي ٿي؟ پوءِ چرچ اهو ڪم پنهنجي مٿي تي کنيو ۽ ان کي پورو ڪرڻ لاءِ چرچ ڇاڇا نہ ڪيو؟

چرچ جيڪو ڪجھہ ڪيو ان کي يورپ وارا اونداهو دور سڏين ٿا . ڇو؟

ڪابہ افرادي آزادي نہ هئي.

فرد بادشاهہ ۽ چرچ جي چنبي ۾ ڦاٿل هو.

ويڙهاڪن کي اسڪالرن جي مٿان ترجيح ڏني ويندي هئي.

مذهبي ۽ سياسي پابنديون هيون.

ماڻهن کي ڪو آسرو اميد نہ هئي.

هاڻي هڪ بکيو ماڻهو جنهن وٽ کائڻ لاءِ اٽو نہ هو.

مٿان چرچ جون پابنديون اهي ڇا ڪن؟ اهڙي صورتحال ۾ ماڻهن وٽ ٽي آپشن هئا. 1: مارجي وڃي، عيسائي ٿيو يا جلاوطن ٿيو ۽ جلاوطن ڪافرن لاءِ جاسوسي ڪرائي ويندي هئي تہ اهي ڪٿي آهن؟ جي لڌا ويندا هئا تہ انهن تي ڪيس هلندو هو. انهن ۾ ڪين وڪيل جي اجازت نہ هوندي هئي.

چرچ ڪافرن تي تشدد ڪيو تشدد جا نوان اوزار ۽ طريقا استعمال ڪيا جنهن سان ماڻهن ۾ خوف ويهي تہ هو چرج جي اختياري کي چيلينج نہ ڪري سگھن .

چرچ جن کي ماري نه سگھندي هئي انهن تي هٿ بندي ڪندي هئي جنهن کي EX_COMMUNICATION چئجي ٿو ان ۾ ڪو به پادري ٻئي سان تعلق نه رکندو، سندس سوشل بائيڪاٽ ڪيو ويندو، شادي ۽ جنازي نماز ۾ ڪو به شريڪ نه ٿيندو.

عورتن کي گناهه جي نشاني سمجهو ويندو هو عورتن جي چرچ ۾ داخلا تي بندش هوندي هئي.

1462ع ۾ اسپين ۾ يهودي ۽ مسلمان گھڻوان جا شڪار ٿيا. چرچ ايمان چڪاسڻ لاءِ ٽي وڏا ادارا قائم ڪيا جنهن کي چيو ويندو هو. 12هين جا ٽئي وڏا ادارا هئا.

1 اسپين ۾
2 روم ۾ (1673 ۾ گليلو جو ٽرائيل)
3 پورچوگال ۾

پوءِ ان جو دائرو يورپ، آمريڪا، ايشيا ۽ آفريڪا تائين وڌايو ويو.

هندستان جي گووا شهر ۾ 1560 ڌاري هڪ ادارو ادارو قائم ڪيو هو. 16هين هجري تائين هن اداري جو ڪم رياست ۽ چرچ مخالفن کي دٻائڻ هو پوءِ هن اداري جڏهن ڏٺو ته سماج بدلجي پيو نيون شيون مارڪيٽ ۾ اچڻ پيون جيڪي اڳتي هلي اقتدار ۽ ٺٽ ٺانگر لاءِ خطرو بنجي سگهن ٿيون پوءِ هنن ان جو دائرو ٻين ادارن تائين وڌايو

دانشورن جي جاسوسي ڪئي وئي ۽ يونيورسٽيءَ تعليم ۽ نصاب جي چڪاس شروع ڪئي.

يونيورسٽيءَ جي ليڪچر هال ۾ هڪ نمائندو ويهندو هو جنهن جي اها ڊيوٽي هوندي هئي ته اهو چڪاس ڪري ته پروفيسر ڪا اهڙي ڳالهه ته ناهي ڪري رهيو جنهن سان چرچ کي خطرو ٿئي وري جرمني جي گلبرگ ۾ پريس ايجاد ٿي جنهن جي ڪري اداري جو ڪم اجان گھڻو وڌيو گھڻا ڪتاب ڇپيا ڇو جو پهريان جيڪي خيال هئا اهي صرف ڪچهرين تائين محدود هئا پوءِ ڪتابن ذريعي دنيا ۾ تيزي سان پکيڙيا ويا.

پوپ فرمان جاري ڪيو ته ڪو به ڪتاب مواد جي ڇنڊ ڇاڻ ڪانسواءِ نه ڇاپيو وڃي ڪجهه ڪتابن تي مڪمل پابندي هئي.

ڪن ڪتابن جا ڪجه حصا ختم ڪيا ويندا هئا ۽ جهازن تي ڪتابن لاءِ تلاشي ورتي ويندي هئي.

عيسائين، مسلمانن ۽ يهودين کان پنهنجون مقدس جڳهون آزاد ڪرائڻ لاءِ صليبي جنگيون وڙهيون ۽ صليبي جنگين جي دوران قبضو ڪيل ملڪن جي دولت لٽڻ پسنديده مشغلو بنجي ويو. انهن جنگين جي نتيجي ۾ ايشيا يورپ جو واپاري رستو کلي ويو، جنهن سان انهيءَ جي واپارين کي تمام گھڻو فائدو رسيو.

جنگين جي ڪري جاگيرداري کي ڪاپاري ڌڪ لڳو واپار جي ڪري ٻين قسم جي تجارتي طبقي جنم ورتو ان جون ضرورتون هيون ته ڪاروبار هلائڻ لاءِ اڪائونٽنٽ هجن، پيسو ڏوڪڙ سنڀالين، قرض ڏيڻ ۽ وياج جي شرح مقرر ڪرڻ لاءِ بينڪون هجن.

جڏهن ته چرچ ۽ رياست پنهنجي مضبوطي لاءِ چاهن پيون ته جاگيردار طبقاتي نظام مضبوط هجي.

تجارتي سرگرمين جي ڪري شهرن جي آبادي وڌڻ لڳي پهريان وڏيون عمارتون چرچ جون هيون پوءِ بينڪون کليون ۽ واپاري آفيسون کليون. شهرن تي جيڪا خوف جي فضا هئي، مذهبي دهشت هئي اها لٿي ۽ شهر آزاد ٿيا

پريس جي ڪري واپارين جي حساب ڪتاب جا رجسٽر، رسيدون سڀ ڪم ڇپائي جي ذريعي ٿيڻ لڳا.

ڪتاب ڇپيا ته تعليم عام ٿي ۽ جاميٽري، حساب، طب ۽ سائنس تي ڪم ٿيڻ شروع ٿيو جنهن ۾ پبلشر، ليکڪ ۽ لائبريرين جو هڪ نئون طبقو يورپ ۾ واپار عام ٿيڻ سان هاڻي هڪ اهڙي سماج جي ضرورت هئي، جنهن ۾ تعليم سيڪيولر هجي اهڙا شاگرد پيدا ڪجن جيڪي واپار ۾ مدد ڏين ۽ اهڙا سائنسدان هجن جيڪي نيون ايجادون ڪن ۽ اهڙا فلسفي ۽ مفڪر هجن جيڪي مذهبي عقيدي جي سختي کي منهن ڏين.

چرچ جي ڪري پڙهيل لکيل ماڻهو چرچ جي تعليم تي ڳالهائي نه سگھندا هئا. سائنسدان پنهنجي تحقيق ۽ تجربن تي نه پر مفروضن تي ڪندا هئا، انهن وٽ تجربن جون ڪي سهولتون نه هيون، گليلو پنهنجي تحقيق ثابت ڪئي ته مصيبت ۾ پئجي ويو

پر اهڙن نون خيالن جو بنياد ڪهڙين شين تي هجي؟ اهو ماڊل کين قديم يوناني ۽ رومي تهذيب مان مليو. عربن جي ذريعي کيس قديم يوناني ترجما هٿ اچي ويا جن ۾ يونانين جو زندگي جي تجربن فن نظرين ۽ شين بابت بحث ٿيل هو. ميڪاولي چيو ته معاشري کي قديم دنيا جي ڪوجنائون جو احساس ٿي رهيو آهي

هاڻي مذهبي تعليم ڪانسواءِ سيڪيولر تعليم جي ضرورت هئي ڇو ته ان تعليم جي ذّريعي ذهن آزاد ڪرائجن ان جي لاءِ گرامر، حساب، جاميٽري، ايسٽرانامي، قانون ۽ طب کي نصاب ۾ شامل ڪيو ويو

جنهن ماڻهن يوناني ۽ رومي علمن جو مطالعو ڪيو ۽ انهي ئي فڪر جي بنياد تي پنهنجا خيال ۽ نظريا پيش ڪيا انهن کي هيومنسٽ يا انسان دوست چيو ويو

هيومنسٽ تحريڪ جي عالمن ۽ مفڪرن کي هڪ

اهڙي انسان جي ضرورت هئي جيڪو آزاد ۽ خودمختيار هجي ۽ پنهنجن اخلاقي قدرن جي چونڊ هو پاڻ ڪري سگهي ڇو تہ عيسائيت جي بار هيٺ ان انسان جي پيدائش ئي گناهہ هئي، عقيدي جي پڪڙ ان جي تخليقي صلاحيت کي محروم ڪري ڇڏيو هو، اهو ان جي قابل ئي نہ رهيو تہ پنهنجي عظمت ۽ صلاحيت کي استعمال ڪري سگهي ، ان جي ڪري اهو لازمي هو تہ هڪ اهڙُو نئون انسان ٺاهجي جيڪو چرچ ۽ عيسائيت کان آزاد هجي ۽ علم، دانش ۽ نيڪي جي تلاش ڪري، اهڙي شخص ۾ اُها صلاحيت هجي تہ هو جمهوريت جو قائل هجي انهن مفڪرن چيو تہ سمورو شان و شوڪت ۽ خوبصورتي انسان ۾ لڪل آهي پهريان صرف حضرت عيسيٰ جا مجسما ٺهندا هئا ۽ پوءِ ٻين ماڻهن جا مجسما ٺهڻ لڳا، مصوري مجسما سازي ۽ ادب جو هڪ نئون جهان جڙيو جنهن ۾ اگهاڙا مجسما ٺاهيا ويا تہ جئين انساني جسم جي خوبصورتي ٻاهر اچي جڏهن واپارين پوپ ۽ چرچ کي پيسا ڏيڻ شروع ڪيا تہ چرچ پيسا وياج تي هلائيڻ شروع ڪيا ۽ واپار ۾ پيسو لڳايو هاڻي اهو خدا جي لاءِ پسنديده دلچسپي ٿي وئي. ڪولمبس ان جي لاءِ چيو تہ "سون پلي شي آهي، جنهن وٽ هوندو اهو دنيا جي ڪا بہ شي خريد ڪري سگهي ٿو ۽ ان حد تائين جو هو جنت ۾ بہ وڃي سگهي ٿو."

تعليم جي ذريعي آزاد ڪيل ماڻهو هاڻي چرچ جا محتاج نہ رهيا ، چرچ وارن کي غنڊو ۽ بدمعاش چوڻ لڳا.

هيومنسٽ تحريڪ جي شاعرن اديبن چرچ ۽ ان جي بدعنوانيت جو ذڪر تہ گهٽو ڪيو پر ان سان ڪو خاص فرق نہ پيو ان جي لاءِ هڪ ٻئي طاقت گهربل هئي.

97 انهن تبديلين جي ڪري 16هين صدي جي سماج ۽ فرد جي رشتن ۾ تبديلي اچي رهي هئي هاڻي فرد بادشاهہ ۽ چرج جي وچ ۾ ڇڪتاڻ پيدا ٿي رهي هئي

هر معاشرو تبديلي جي مختلف مرحلن مان گذرندو آهي ان جي لاءِ مذهب لاءِ تبديلي هميشہ هڪ چيلينج بڻجي ويندي آهي مذهب لاءِ ٻہ چونڊو هونديون آهن هڪ يا تہ اهو پاڻ کي تبديل ڪري يا تہ تبديلي جي عمل کي قبول ڪري

ان وقت مذهب جا تبديلي جي طرف ڪافي ردِعمل هوندا آهن، هڪ تہ اهو سماج کان جدائي حاصل ڪجي اهو سمجهي ڇڏڻ گهرجي تہ سماج ۾ برايون ايترو وڌي ويون آهن جو انهن جي اصلاح ناممڪن ٿي رهي آهي. ان جي ڪري فرد جي نجات لاءِ دنيا کان پري رهي پنهنجي عقيدي کي بچائجي ان جو طريقو رهبانيت هوندو آهي. عيسائين اهو رواجي خانقاهن جي ذريعي وڌو. پادري شهر ڇڏي پهاڙن، ويرانن ۽ جهنگن ۾ ويندا هئا. هو دنياداري کي گورخ ڌنڌو سمجهندا هئا چاهي مخالفت ڪيتري بہ هجي تبديلي جو عمل مذهب ۽ سماج ۾ سدا چاهيندو آهي. اصلاح جي تحريڪ بہ تہ هُن شروع ڪئي جڏهن شروعات مذهبي فرقن جي وچ ۾ ان تي بحث ٿيندو هو تہ اصلاح جي ضرورت آهي يا نہ؟ جيڪڏهن ڪو ماڻهو سمجهندو هو تہ اصلاح ضروري آهي، تہ پوءِ اهو مقدس ڪتابن مذهبي اڳواڻن جي واعظن ۽ مذهبي تحريرن مان دليل ڏيندو هو، تہ جئين ماڻهوان کي مذهب جو رد نہ سمجهن ۽ اهو سمجهن تہ اصلاح مذهب جي تحرير آهي.

سوال هي ٿي سگهي ٿو تہ آخر اصلاح جي تحريڪ 16هين هجري ۾ ڇو ڪامياب ٿي. اصلاحي تحريڪون پهريون بہ هيون پر چرج انهن کي ڇيپاٽي ضم ڪري ڇڏيو اڪثر تنقيد ڪندڙن کي جيئري ساڙي ڇڏيو پر 16هين صدي ۾ سڄو يورپ نون تجربن ۽ فڪر سان روشناس ٿي رهيو هو نئين سجاڳي جي دور ۾ جيڪي خيال پيدا ٿي رهيا هئا اهي سائنس فن ۽ سماجي زندگي جي هر پاسي ۾ نواڻ آڻي رهيا هئا.

چرج جا عهديدار مٿئين طبقي ۾ شمار ٿيڻ لڳا ان جي لاءِ نہ ٽيڪس ڏيندا هئا نہ ئي عام عدالتن ۾ پيش ٿيندا هئا. ان جي لاءَ هو پاڻ کي عام ماڻهو کان مٿانهون سمجهندا هئا پوءِ چرج پنهنجي آمدني ۾ اضافو ڪرڻ لاءِ معافي ناما لکي ڪپايا ڪجهہ ماڻهن چيو تہ معافي توبهہ تائب ٿي وٺي سگهي ٿي پر پوپ ان کي رد ڪري ڇڏيو اِهي اُهي حالتون هيون جتي لوٿر چرج جي بدعنوانين جي خلاف آواز اٿاريو.

31 آڪٽوبر 1517ع ۾ لوٿر 95 صفحن تي مشتمل هڪ اعلان چرج جي دروازي تي ڪوڪن سان هنيون اهو هڪ زبردست انقلابي قدم هو انهن نقطن ۾ پوپ جي اختيارن معافي نامن جي ڪپائيڻ ۽ چرج جي بدعنوانين تي سوال اٿاريا ويا هئا. پهريون بہ ان قسم جون بغاوتون ٿيون هيون پر چرج انهن کي ڪُچلي ڇڏيو هو. پوپ لوٿر لاءِ چيو تہ اهو هڪ سوئر آهي جيڪو خدا جي باغ ۾ گهڙي آيو آهي ان کي زندهہ ساڙيو وڃي، جرمني جا حڪمران پاڻ چرج مان تنگ هئا، انهن جي مالي حالت خراب هئي اهي نہ پيا چاهن تہ هنن جا ڏوڪڙ روم وڃن ۽ عام ماڻهو بہ چرج جي بدعنوانين مان تنگ اچي چڪا هئا. ان لاءِ حڪمرانن ۽ عام ماڻهن لوٿر جو ساٿ ڏنو ۽ پوپ کان سندس جي حفاظت ڪئي

لوٿر مذهب جي اصلاح جي تحريڪ جي ذريعي جيڪي تبديليون ڪيون اهي وقت جي ضرورت مطابق هيون. خاص طور تي اهي حڪمران طبقي کي ۽ غريب طبقي کي فائدو ڏيندڙيون هيون لوٿر سڀ کان پهريان پوپ جي عهدي جو انڪار ڪيو ۽ چيو تہ فرد ۽ خدا جي وچ ۾ تعلق بغير مذهبي عهديدار جي ٿي سگهي ٿو، هر عيسائي جنهن جو عيسيٰ ۾ ايمان آهي اهو پادري آهي. ان اهو بہ چيو تہ نجات

جي لاءِ چرچ جي ضرورت ناهي ۽ غربت ۽ اطاعت غير فطري آهن. مالٽن بائيبل کي جرمن ۾ ترجمو ڪيو. جنهن چرچ ۾ هو پادري هيو ان ۾ شادي ڪئين، لوٿر پريس ۾ ڇپيو سندس ترجمو ڪيل بائيبل ڇپيو لکيل 95 نقطا پمفليٽ ڇپيا ماڻهن وٽي پڙهڻ شروع ڪيا 2 سالن ۾ ڪيترائي ايڊيشن ڇپيا لوٿر چيو ته هي خدا جي طرفان عطا ڪيل هڪ نعمت آهي جنهن جي ذريعي خدا جو پيغام ماڻهن تائين پهچي ٿو.

لوٿر ڪي سندس تحريڪ هلائڻ ۾ جرمني جي جاگيردارن ۽ حڪمران طبقي پاران مدد ملي ان جي لاءِ جتي هُن مذهبي معاملن ۾ سڌارا آڻڻ جي ڳالهه ڪئي اتي سياسي سماجي معاشي نظام کي برقرار رکڻ پيو چاهي، ان ۾ ڪنهن به قسم جي تبديلي نقصانڪار هئي.

***

سنڌياڻي تحريڪ ضلعي سڄاول جي سالياني ڪارنفرنس

رپورٽ: پرويز ميمڻ

اڄ تاريخ 04 اپريل 2021ع تي آچر جي ڏينهن 12 وڳي ڳوٺ لاڪا ۾ سنڌياڻي تحريڪ ضلعي سڄاول طرفان سالياني ڪانفرنس منعقد ٿي. جنهن جي صدارت سنڌياڻي تحريڪ جي مرڪزي صدر مانواري ڀيڻ سياني ڏاهري ڪئي. عوامي تحريڪ جي مرڪزي نائب صدر ڀيڻ حورالنساءَ پليجو خاص مهمان هئي. عوامي تحريڪ جو سينيئر اڳواڻ ۽ سنڌياڻي تحريڪ جو سرپرست ماما عارب ڪيرانو خصوصي شريڪ ٿيو. عوامي تحريڪ جو مرڪزي جوائنٽ سيڪريٽري ۽ سنڌياڻي تحريڪ ضلعي سڄاول جي سرپرست علي محمد پرويز، عوامي تحريڪ جي سينٽرل ڪميٽي جي ميمبر ڊاڪٽر شبانا پليجو، عوامي تحريڪ ضلعي حيدرآباد جي صدر دائود ڏاهري، عوامي تحريڪ ضلعي سڄاول جي صدر حسين آزاد ميمڻ جن به موجود هئا.

شاهه جي وائي سان ڪانفرنس جي شروعات ڪئي ويئي. عوامي تحريڪ جو مرڪزي جوائنٽ سيڪريٽري ۽ سنڌياڻي تحريڪ ضلعي سڄاول جي سرپرست علي محمد پرويز آجياڻي تقرير ڪئي.

هن ڪانفرنس جي ميزبان، سنڌياڻي تحريڪ جي پراڻي ڪارڪن، علي محمد پرويز جي وڏي ڌيءَ ليليٰ بانو ميمڻ هئي. جنهن کي اعزازي طور اسٽيج تي ويهاريو ويو هو. هن ڀيڻ ڪانفرنس جو سموري خرچ، جيڪو چاليهن هزارن جي قريب هو برداشت ڪيو هو.

هن ڪانفرنس ۾ ڳوٺ محمد ٻاٽتار مان وڏي تعداد ۾ ڀينرون شريڪ ٿيون. ڳوٺ راڻتا مان گاڏي ڀرجي آئي. ڳوٺ دلشاد زئور، ڳوٺ ٻچل ملاح، ٻنورو شهر، ڳوٺ مراد علي زئور، ڳوٺ مجنو ڪيڙانو، ڳوٺ ابراهيم ڪيڙانو، ڳوٺ لاڪا، ڳوٺ سائين گلڻ خاصخيلي، ڳوٺ لوٽائي خاصخيلي، ڳوٺ محمد ڏيٿو ۽ دڙو شهر مان به سو ڪان وڌيڪ ڀينرن شرڪت ڪئي. سنڌياڻي ثقافتي گروپ ڳوٺ محمد ٻاٽتار جي ڀينرن ٽي ٽيبلو ۽ گيت پيش ڪيا. ڀيڻ مهناز ٻاٽتار ۽ ادي ساجده پرهياڙ ڪمپيئرنگ ڪئي. هن ڪانفرنس کي منعقد ڪرائڻ ۾ سنڌياڻي تحريڪ لاءِ عوامي تحريڪ جي نگراني ڪميٽي، ضلعي صدر ۽ ٻين ساٿين ڀرپور ساٿ ڏنو. پر سرزمين تي بدوبست ڪرائڻ ۾ شاميانو، ڊيڪوريشن، لائٽنگ، ايڪوسائونڊ، اسٽيج، ماني، پاڻي ۽ ٻيون گهربل ضرورتون پوريون ڪرڻ ۾ لطيف اياز ئي ذميوار هو. جنهن سمورو بدوبست زبردست نموني ۾ مڪمل ڪيو.

ڪانفرنس دوران سنڌياڻي تحريڪ ضلعي سڄاول جي سال 2021ع لاءِ چونڊجي آيل باڊي کي عوامي تحريڪ جي مرڪزي بائب صدر ڀيڻ حورالنساءَ پليجو حلف کڻايو ۽ کين مبارڪباد به ڏني.

ڪانفرنس ئي سنڌ جي ڪهاڻيڪار، مترجم ۽ ناول نگار علي محمد پرويز جي نئين تازو شايع ٿيل ناول ”ڏاڙيل يا ڏرويش“ جي مهورت اسٽيج تي ويٺل ڀيڻ سبحاني ڏاهري، ڀيڻ حورالنساءَ پليجو، ڊاڪٽر شبانا پليجو، ڀيڻ فاطمه ڪنول چوهاڻ، ڀيڻ ليليٰ بانو ميمڻ، ڀيڻ ساجده پرهياڙ ۽ ماما عارب ڪيڙانو کان ڪرائي وئي.

سال 2021ع لاءِ سنڌياڻي تحريڪ ضلعي سڄاول جي ڪاميٽي هيٺين عهديدارن ۽ ميمبرن تي مشتمل آهي.

ڀيڻ فاطمه ڪنول چوهاڻ (صدر) ڀيڻ ساجده پرهياڙ (جنرل سيڪريٽري) ماريه ميمڻ (نائب صدر) سونا ٻاٽتار (جوائنٽ سيڪريٽري) ڀيڻ ياسمين حنيف چانڊيو (اطلاعات سيڪريٽري) ڀيڻ نور جهان ميمڻ (خزانچي) ۽ ميمبرن ۾ حسنه پرويز ميمڻ، ادي جنت ڪيڙانو، ادي فاطمه پرهياڙ، ادي جندو زئور، ادي صدوري زئور ۽ ادي حسينه ٻائيتار شامل آهن.

ڪانفرنس کي سنڌياڻي تحريڪ جي مرڪزي صدر ادي سبحاني ڏاهري، سرپرست سنڌياڻي تحريڪ ماما عارب ڪيڙانو، عوامي تحريڪ جي مرڪزي نائب صدر ادي حوالنساءَ پليجو، ضلعي صدر ادي فاطمه ڪنول چوهاڻ، عوامي تحريڪ ضلعي سڄاول جي صدر حسين آزاد، عوامي تحريڪ جي مرڪزي جوائنٽ سيڪريٽري علي محمد پرويز سميت ٻين ڀينرن خطاب ڪيو.

آخر ۾ 200 کان مٿي ڀينرون ۽ 100 کان وڌيڪ ٻائر ساٿين کي ماني کارائي وئي.

هي ڪانفرنس ڊسيپلين جو شاندار نمونو هئي. جيڪا 12 وڳي شروع ٿي ۽ شام جو 4 وڳي پنهنجي پڄاڻي تي پهتي.

SPACE VEHICLES
Dream Chaser
SNC
Virgin
SPACE PERSPECTIVE

خلا ۾ سياحت جا موقعا

دنيا جي پهرين خلائي پرواز ۾ چار عام آمريڪي ماڻهو خلا وچي گهمي ڦري آيا آهن.بي بي سي جي خبر مطابق اسپيس ايڪس نالي ڪيپسول نما خلائي جهاز فلوريڊا مان چئن ماڻهن کي اربع ڏينهن 15 سيپٽمبر 2021ع تي خلا ۾ سير ڪرائڻ لاءِ کڻي روانو ٿيو.جيڪو وري چئن ڏينهن کان پوءِ ڇنڇر جي ڏينهن 18 سيپٽمبر 2021ع تي رات 11 بجه انهن ماڻهن کي فلوريڊا جي ساحل تي پيراشوٽ جي ذريعي لاٿو آهي.هن چئن ڄڻن جي ٽيم کي انسپيريشن فور چيو وچي ٿو.جنهن جي قيادت هڪ ارب پتي ڪاروباري شخصيت جيرڊ آئزڪ مين ڪري رهيو هو.هو 38 ساله اي ڪامرس ڪمپني جو چيف ايگزيڪيٽو آهي.هن خلائي ڪيپسول جي چئن سيٽن جي بڪينگ لاءِ 20 ڪروڙ روپيا جمع ڪرايا هئا . جيرڊ آئزڪ مين ٽن ٻين ماڻهن جي به چونڊ ڪئي هئي.انهن مان هڪ جيوسائنٽسٽ ۽ ناسا ۾ خلا بازي جو سابقه اميدوار 51 ساله سيان پروڪٽر،ٻيو 29 ساله ٻيلي ارسنا جنهن هڏين جي ڪينسر کي شڪست ڏني هئي،ٽيون ايئر فورس جي سابقه عملدار 42 سالن جو ڪرس سيمبروسڪي شامل هئا.

جيراڊ آئزڪ مين زمين تي لهڻ وقت ريڊيو تي چيو ته دنيا ۾ پهريون دفعو ايلون مسڪ جي ڪمپني انسانن کي خلا جو سير ڪرائي واپس آئي آهي. هي خلائي سياحت جو هڪ نئون سنگ ميل آهي.

هن خلائي ميشن جي ڊائريڪٽر ٽوڊ ايرڪسن پريس ڪانفرنس کي خطاب ڪندي چيو هو ته هاڻي خلائي سفر مرد ۽ عورتن لاءِ آساني سان دستياب آهي.

هن خلائي ڪيپسول زمين کان 575 ڪلو ميٽر جي بلندي تي آزادانه پرواز ڪئي.هن مشن لاءِ عملي کي ڇهن مهينن جي تربيت ڏني وئي.هن ڪيپسول زمين جي چوڌاري 15 دفعا چڪر لڳايا هئا. (BBC)

سچو پچو مڙس ماڻهو

رڊيارڊ ڪپلنگ | سنڌيڪار: رسول بخش پليجو

جيڪڏهن
ان وقت جڏهن تنهنجي چوڌاري
سڀ ماڻهو پنهنجا حواس وڃائي ويهي رهن
۽ سڀ سڄو ڏوهه تو تي مڙهين
تون پنهنجا هوش حواس سلامت رکين.
جيڪڏهن
ان وقت جڏهن
سڀ ماڻهو تو تي ڀروسو نه ڪن
تڏهن تون پنهنجو پاڻ تي ڀروسو قائم رکين
۽ سندن شڪن شبهن لاءِ کين ڏوهه نه ڏئين.
جيڪڏهن
تون انتظار ڪري سگهين
۽ انتظار ڪندي ٿڪجي نه پوين.
جيڪڏهن
ماڻهن جون تنهنجي باري ۾ ڪيل ڪوڙيون
ڳالهيون ٻڌي ٻڌي،
تون پاڻ به ڪوڙن هٽڻ ۾ نه پئجي وڃين.
جيڪڏهن
نفرت نه ڪرڻ لڳين
۽ ان چڱيءَ سوچ سبب پاڻ کي اجايو نيڪ
نه سمجهڻ لڳين،
اهڙيون ڳالهيون نه ڪرڻ لڳين
جن مان ڏاهپ جو ڪوڙو ڏيکاءُ نظر اچي،
جيڪڏهن
تون خواب لهي سگهين
۽ خوابن کي پاڻ تي سوار نه ڪري ڇڏين.
جيڪڏهن
تون سوچي سگهين
۽ رڳو سوچيندي ئي رهڻ کي پنهنجو
مقصد نه بڻائي ڇڏين.
جيڪڏهن
تون سوڀ توڙي شڪست سان ملين
۽ ٻنهي ڀروپين سان هڪجهڙي هلت هلين.
جيڪڏهن
تون اها ڳالهه برداشت ڪري سگهين ته
تو جيڪو سچ ڳالهايو آهي،
تنهن کي بدمعاش ماڻهو توڙي مروڙي
ان مان احمقن کي ڀرغلائڻ لاءِ ڪوڙڪي بڻائي ڇڏين،
جيڪڏهن
تنهنجي ڏسندي ڏسندي
اهي سموريون شيون ۽ ڳالهيون
جن کي ٺاهڻ ۽ بنائڻ لاءِ تو پنهنجي
سموري زندگي ڏني آهي،
سي سڀ ڀڄي ڀور ڀور ٿي پون
۽ تون هيٺ جهڪي پنهنجي گتل ۽ ڪٽل
اوزارن سان انهن کي وري اڏي وجهين.
جيڪڏهن
تو زندگيءَ جي راند ۾ هيستائين جيڪي
به ڪجهه ڪٽيو آهي،
ان سموري ڪٽئي کي گڏي سڏي
ان کي هڪڙي داءَ تي لڳائي ڇڏين
۽ هارائي وڃهين!
۽ وري الف کان وٺي نئين سر راند شروع ڪرين
۽ ڪنهن سان به پنهنجي ان نقصان بابت
ٻڙڪ به ٻاهر نه ڪڍين،
جيڪڏهن
تون پنهنجي دل کي، پنهنجي اعصابن کي
۽ پنهنجي بدن جي مشڪن کي
مجبور ڪرين ته اهي جڏهن صفا ختم ٿي ويا هجن
۽ جڏهن تو ۾ سواءِ مضبوط ارادي جي،
جيڪو توکي پيو چوي ته:
“متان هٿ ڪڍين!”
تو وٽ رتيءَ جيتري به پهچ نه رهي هجي تڏهن
جيڪڏهن
تنهنجو چيو مڃي تنهنجي دل، تنهنجا
اعصاب ۽ تنهنجون مشڪون،
جنهن شيءِ کي مضبوطيءَ سان جهلڻو آهي
تنهن مان هٿ نه ڪڍن
۽ ان کي چهٽا پيا هجن.
جيڪڏهن
تون جڏهن ماڻهن جي ميڙاڪن سان ڳالهائين،
تڏهن پنهنجون شرافتون برقرار رکين،
جيڪڏهن
تون بادشاهن سان هٿ ۾ هٿ ڏيئي گهمين
۽ مسڪينن سان ياري قائم رکي سگهين،
جيڪڏهن
توکي نه دشمن،
نه پيار ڪندڙ دوست
ڪو دلي صدمو ڏيئي سگهن،
جيڪڏهن
هڪڙي بخش نه ڪندڙ منٽ ۾ ڊوڙ پائي
تون ان ۾ سٺ سيڪنڊن جي ملهه جيترو
فاصلو طئي ڪري،
ان منٽ کي سئو سيڪڙو سجايو ڪري سگهين،
ته پوءِ هيءَ ڌرتي تنهنجي آهي
۽ ان ۾ جيڪي ڪجهه آهي سو تنهنجو آهي
۽ منهنجا پٽ!
وڏي ڳالهه اها ته پوءِ تون
سچ پچ مڙس ماڻهو بڻجي ويندين.

Design By: Ameen Solangi 0315-3020869